

ŠTEFAN ŠVAGROVSKÝ*

Grécko-byzantský rítus na území Slovenska

ŠVAGROVSKÝ, Š.: The Greek-Byzantine Rite at the Territory of Slovakia. *Slavica Slovaca*, 33, 1998, No. 2, pp. 97–108. (Bratislava)

The Greek-Byzantine rite is practised nowadays approximately at one third of the present territory of Slovakia. The Church Slavonic and the Slovak language are used as the liturgical languages of this rite. The article presents a brief historical survey of the Greek-Byzantine rite at the territory of Slovakia from the coming of the Saints Cyril and Methodius till the present times, gives interpretation of the factus concerning the celebration of Saint Peter's Liturgy at the territory of Great Moravia in the light of the hitherto published literature and refers to some distinctions between the Roman-Latin and the Greek-Byzantine-Slavonic liturgies. It also pays attention to the music and church singing in the Greek-Byzantine rite as well as to question of the social status of the Orthodox and Catholic priests and bishops in the former Hungarian kingdom before the year 1646, i. e. before the singing of the Uzhgorod Union.

Linguistics. Greek-Byzantine rite. Church Slavonic. Saints Cyril and Methodius. Roman-Latin liturgy. Greek-Byzantine-Slavonic liturgies.

V prvých kresťanských komunitách v Palestíne boli forma i obsah rítu do značnej miery ovplyvnené synagogálnou tradíciou. Liturgickým jazykom týchto komunít bola *aramejčina*. Po páde Jeruzalema v r. 70 n. l., keď kresťanstvo začalo prenikať na helenizované územia Rímskej ríše, sa liturgickým jazykom stáva *gréčtina*, jazyk, v ktorom boli napísané biblické knihy. Aj v Ríme, tretej najvýznamnejšej materskej obci ranokresťanskej cirkvi (po Jeruzaleme a Antiochii), sa spočiatku liturgovalo výlučne po grécky a až od polovice tretieho storočia sa tam uplatnila popri gréckej aj *latinská liturgia*. Počas štyroch storočí nejestvovala liturgická alebo obradová kniha, podľa ktorej sa majú vykonávať bohoslužby alebo iné náboženské úkony. Kresťanské obrady sa v jednotlivých oblastiach ríše do určitej miery odlišovali a často sa aj improvizovalo. Príčinou takéhoto stavu bolo postavenie kresťanského náboženstva v Rímskej ríši. Kým kresťanstvo na východe ríše bolo viac-menej tolerované ako židovská sekta a nepodnikali sa proti nemu ráznejšie opatrenia, na západe, v Ríme, kde sídlil pontifex maximus štátneho náboženstva, bolo zahnané do katakomb a kruto prenasledované. Až cisár Konštantín Veľký v r. 313 zrovnoprávnil kresťanstvo s inými náboženstvami ríše. Od tohto času sa už kresťanstvo mohlo slobodne šíriť do všetkých oblastí ríše, jeho vrcholní predstavitelia (patriarchovia, biskupi) sa mohli schádzať na

* Doc. PhDr. Štefan Švagrovský, CSc., J. Cígera-Hronského 26, 831 02 Bratislava.

cirkevných snemoch a riešiť na nich otázky vnútorného i vonkajšieho života cirkvi.

Už v ranokresťanskej cirkvi sa postupne formovali a ustálili dva základné typy rítov: rítus západný a rítus východný. *Západný rítus* mal štyri podtypy: *rímsky*, *ambroziánsky*, *galský* a *západogotický*. V súčasnosti sa už používa len rítus rímsky. Bohoslužobným jazykom tohto rítu bola až do 2. Vatikánskeho koncilu (1962–1965) *latinčina*, po ňom aj *národné jazyky*, ak ich liturgické texty schválil Vatikán.

K východným rítom patria: *grécky*, resp. *grécko-byzantský*, *sýrsko-antiochijský*, *koptský*, *maronistský*, *melchitský*, *arménsky*, *gruzínsky*, *chaldejský* a *malabartský*. Každý zo spomínaných rítov používa pri bohoslužbe vlastný liturgický jazyk, pretože kresťanský Východ, na rozdiel od Západu, neprijal koncepciu jedného univerzálneho liturgického jazyka.

Pred príchodom solúnskych bratov Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu sa na tomto území konali bohoslužby v rímskom ríte a latinským jazykom. Veľká Morava totiž spadala pri christianizácii pod jurisdikciu rímskeho patriarchátu a kresťanstvo tu šírili bavorskí latinskí misionári. Keďže v jednotnej kresťanskej cirkvi z vieroučného hľadiska nehral rítus podstatnú úlohu, nebolo ničím zvláštnym, keď sa na jednom a tom istom území konali bohoslužby v oboch rítoch. Preto pápež Hadrián II. a Rím nemali námietky proti tomu, aby Konštantín a Metod, ktorí boli z Byzancie zvyknutí na grécko-byzantský rítus, uplatnili tento aj na Veľkej Morave. Námietky neboli ani proti tomu, aby v rámci grécko-byzantského rítu solúnski bratia používali starosloviensky jazyk, pretože na kresťanskom Východe sa všade konali bohoslužby v tom jazyku, akým sa hovorilo v kresťanskej obci. Nemožno v tejto súvislosti nespomenúť tiež skutočnosť, že v tom čase bol už bohoslužobný poriadok východnej byzantskej cirkvi ustálený. Pre verejnú bohoslužbu mal kňaz k dispozícii „služebník“ (obdobu neskoršieho latinského misálu) a pre vykonávanie bežných náboženských úkonov (krst, sobáš a pod.) tzv. „trebník“ (obdobu latinského rituálu). Na kresťanskom Západe sa obdobný bohoslužobný poriadok ustálil až po Tridentskom koncile v pol. 16. storočia.

Už od čias J. Dobrovského sa v slavistike medzi teológmi a historikmi vedú spory o tom, či sv. Cyril a Metod slúžili počas celého svojho účinkovania na Veľkej Morave liturgiu len *grécko-byzantského rítu v staroslovienskom jazyku* alebo konali tiež *bohoslužbu v rímskom ríte staroslovienským jazykom* (to znamená, latinskú liturgiu v staroslovienskom preklade) a nakoniec, či slúžili na Veľkej Morave aj *liturgiu sv. Petra* – jednu z troch východných liturgií popri *liturgii sv. Bazila Veľkého* a *sv. Jána Zlatousta* – doplnenú o niektoré prvky rímskej latinskej liturgie, ktorá sa síce nedochovala ani v gréckom origináli, ani v staroslovienskom preklade, ale ktorej stopy sú zreteľné v chorvátskych glagolašských misáloch a v staroslovienskej pamiatke Život Metoda.

Názor, podľa ktorého sv. Cyril a Metod zostali počas celého svojho života verní

len byzantskému rítu a rímsky rítus so staroslovienským jazykom na Veľkej Morave vôbec nezaviedli, sa opiera o staršie práce J. Dobrovského, I. I. Sreznevského, F. Pastrnka, z novších o práce pravoslávnych teológov V. Grigoriča, L. Mirkoviča, A. J. Nováka, P. Aleša, V. Buchtu a iných.¹ Tento názor je príliš jednostranný, neberie do úvahy dôvody cirkevno-právneho a politicko-mocenského charakteru, ktoré mohli viesť sv. Cyrila a Metoda aj k zavedeniu rímsko-slovanskej liturgie. Okrem toho zavedenie liturgie rímskeho rítu vonkoncom nemuselo znamenať, že sa zriekli byzantského rítu.

Názor, podľa ktorého solúnski bratia vykonávali na Veľkej Morave liturgiu byzantského rítu len na začiatku svojej misijnej činnosti a najneskôr po svojej prvej ceste do Ríma, kde vstúpili do služieb rímskej cirkvi a prijali rímsky obrad, obhajujú katolícki teológovia F. Dvorník, F. Grivec, J. Vašica, J. Vajs a ďalší.² Zo slovenských teológov podobné stanovisko zastávali Š. Smržik (1958) a A. Bagin (1985). Uvedení katolícki teológovia vychádzajú z nesporného faktu, že kresťanstvo na Veľkej Morave zapustilo korene už pred príchodom sv. Konštantína a Metoda, hlavne zásluhou bavorských latinských misionárov a je teda celkom logické predpokladať, že jej obyvateľstvo si zvyklo na rímsku latinskú liturgiu. Z toho potom dospievajú k presvedčeniu, že solúnski bratia určite museli preložiť do staroslovienčiny aj rímsku liturgiu. Po objavení *Kyjevských listov*, najstaršej dochovanej pamiatky staroslovienskeho jazyka veľkomoravského pôvodu, sa už v slavistike nepochybovalo o tom, že ide o časť textu staroslovienskeho prekladu rímskej liturgie – latinského misálu.

Pokiaľ ide o liturgiu sv. Petra, pravoslávni teológovia popierajú jej existenciu na základe toho, že sa nezachoval jej grécky originál ani starosloviensky preklad a tvrdia, že teórie o cyrilometodskom vysluhovaní liturgie sv. Petra pochádzajú až z 18. stor., teda z doby, keď dochádza k zosilnenej snahe o unionizáciu zo strany rímskej cirkvi na pravoslávnej pôde.

Čo je vlastne liturgia sv. Petra, ktorú jedni popierajú, že existovala, druhí sa snažia jej existenciu dokázať. Pod liturgiou sv. Petra treba rozumieť grécky preklad západnej rímskej omše pápeža Gregora I. Veľkého, zasadený do byzantského rámca, ktorý Gréci nazvali liturgiou sv. Petra. Na začiatku a na konci sú v tejto liturgii prídavky z liturgie sv. Jána Zlatoústeho. Túto liturgiu používali Gréci v južnom Taliansku a vo východnej časti Illyrika. Predpokladá sa, že sv. Konštantín a Metod poznali túto liturgiu už z domova a jeden jej odpis priniesli na Veľkú Moravu.

Vašica a J. Vajs³, dvaja českí katolícki teológovia, študovali vo vatikánskej knižnici

¹ Súhrnne o uvedených názoroch pozri Novák, 1985.

² Práce, v ktorých spomínaní autori obhajujú tento názor, sú uvedené v zozname literatúry vyššie uvedenej publikácie (Novák, 1985).

³ Bližšie o tom pozri Kadlec, 1991, s. 21–22 a n.

najstaršiu verziu manuskriptu slovienskeho omšového kánonu chorvátsko-glagolskej omše zo začiatku 14. storočia. Keď tento kánon porovnali s rímskym kánonom, J. Vajs prišiel k poznaniu, že prvý kánon je grécky preklad latinskej omše už spomínaného pápeža Gregora I. a z tohto prekladu je zase vyhotovený slovanský preklad, v ktorom sa nachádzajú početné lexikálne a morfológické archaizmy, pripomínajúce tvary a výrazy z najstaršieho vývojového štádia staroslovienciny, teda ešte z veľkomoravského obdobia, pričom upozornil, že sa v ňom zachovali zreteľné prvky liturgie sv. Petra. Pre poznanie tej formy liturgie sv. Petra, aká sa používala na Veľkej Morave, má mimoriadny význam gruzínska verzia tejto liturgie, pretože jej preklad spadá do doby pôsobenia sv. Konštantína a Metoda na Veľkej Morave. Tento preklad neobsahuje tie prídavky z liturgie sv. Jána Zlatoústeho, o ktorých už bola reč vyššie. Predpokladá sa, že autorom gruzínskeho prekladu liturgie sv. Petra bol slávny anachoreta, vizionár a divotvorca sv. Hilarion (822–875). Táto časová zhoda oboch prekladov, bez ohľadu na to, či sa solúnski bratia s Hilarionom poznali alebo nie, je iste pozoruhodná.

K pomocným knihám rímsko-slovanskej liturgie patril tiež rukopis, ktorého zlomok (dva pergamenové listy) je známy pod označením *Viedenské listy*. Obsahuje úryvky formulára spoločných omší na sviatok jedného alebo dvoch apoštolov. Päť modlitieb Viedenských listov sa temer doslovne zhoduje s modlitbami Kyjevských listov. Zachovaný fragment je opisom staršej predlohy. Vznikol v Dalmácii v 11. alebo 12. stor. a dokazuje, že v tej dobe sa v chorvátskej oblasti používala rímsko-slovanská liturgia, ktorá tam bola prenesená z Veľkej Moravy.

Otázkami rímsko-slovanskej liturgie v súvislosti s cyrilometodským dedičstvom sa v poslednom období najviac zaoberal V. Tkadlčík (1978, č. 1, s. 7–10), ktorý dospel k tomuto záveru: Slovanskí apoštolí sa nevzdali grécko-byzantského rítu, aby ho nahradili rímskym, ani nezaviedli biritualizmus v dnešnom slova zmysle. Cyrilo-metodské liturgické dielo vyrástlo organicky z byzantskej pôdy a bolo postupne dopĺňované a obohacované západnými prvkami. Ich liturgické dielo nesmieme chápať ako podceňovanie alebo zrieknutie sa byzantského dedičstva, ale skôr ako obohatenie východnej základne západnými elementami. V liturgickom diele sa teda, podľa Tkadlčíka, osvedčili ako budovatelia mostu medzi Východom a Západom a ako hlásatelia kresťanského univerzalizmu.

Vyhnanie Metodových žiakov, následný zánik Veľkej Moravy a začiatok formovania včasnouhorskeho štátu s dominanciou maďarskeho živlu znamenali pre východnú byzantskú cirkev novú situáciu. Maďarské kočovné kmene, postrach Európy, po r. 955 začali prechádzať k usadlému životu a organizovať svoj štátny život. Štefan I., korunovaný za kráľa, prijal r. 1000 kresťanstvo západného rímsko-latinského rítu a v Ostrihome vzniklo arcibiskupstvo. V západnej, kultúrnejšej časti Uhorska boli založené kláštory sv. Martina na Panónskej Hore (Panonhalma) a na vrchu Zobor pri

Nitre. Tento stredoveký uhorský štát bol z väčšej časti slovanský. Arpádovci, jeho zakladatelia, mali priateľské vzťahy s Byzanciou a aj po prijatí západného, rímskeho kresťanstva podporovali kresťanstvo východného, byzantského obradu. Kráľovi Gézovi II. daroval byzantský cisár Manuel kráľovskú korunu, ktorá dodnes tvorí vrchnú časť svätoštefanskej koruny. O priaznivom vzťahu k východnému byzantskému obradu v ranom Uhorsku svedčí tiež skutočnosť, že sám Štefan I. zakladal aj grécko-byzantské kláštory a kráľ Ondrej I. v tom pokračoval. Až do začiatku 14. stor. sa v rámci kresťanskej cirkvi v Uhorsku prakticoval biritualizmus, pričom grécko-byzantské kláštory uznávali jurisdikciu Ríma, a nie Carihradu.

Grécke kláštory patrili baziliánom, reholi, ktorá vznikla v Byzancii, ale za obrazoboreckých sporov v Carihrade sa jej členovia uchýlili pod ochranu pápeža v južnom Taliansku a odtiaľ sa v 11. stor. dostali do Uhorska.

Keď v pol. 11. stor. (1054) došlo k tragickému rozkolu jednotnej kresťanskej cirkvi a konštantinopolský patriarchát za sebou strhával tie slovanské národy, ktoré prijali kresťanstvo grécko-byzantského obradu, zostala menšia časť východných byzantských cirkví verná Rímu, druhá časť, oveľa početnejšia, sa odlúčila od Ríma a vytvorila autokefálie. Pre príslušníkov byzantskej cirkvi, ktorí zostali verní Rímu, sa odvtedy ujalo pomenovanie grécky katolíci alebo katolíci byzantského obradu, pre odlúčených od Ríma, autokefálnych, pravoslávny kresťan alebo jednoducho pravoslávny.

Zistiť, kedy a do akej miery sa tento cirkevný rozkol odrazil v grécko-byzantskej cirkvi v Uhorsku skoro do polovice 13. stor., je temer nemožné. Až snahy o unionizáciu pravoslávnych cirkví s Rímom (florentskej v r. 1439, brestskej v r. 1594 a užhorodskej v r. 1646) a agenda s tým súvisiaca, nám umožňuje bližšie spoznať pomery byzantskej cirkvi v celom Uhorsku a osobitne na území tých jeho bývalých stolíc, ktoré sa dnes nachádzajú na Slovensku (Spiš, Gemer, Šariš, Zemplín, Abov a Uh). Ešte pred unionizačnými snahami sa však z buly pápeža Inocenta IV.⁴ z r. 1243 dozvedáme tri dôležité skutočnosti. Prvou je to, že pápež vie o tom, že v Uhorsku sú medzi Maďarmi, Slovákami, Rusínmi a Valachmi tak grécki katolíci ako aj pravoslávni, druhou, že gréckokatolícke farnosti sú podriadené biskupom latinského obradu, treťou je pápežovo opätovné potvrdenie, že aj naďalej platí povolenie pápežov Hadriána II. a Jána VIII. vysluhovať liturgiu staroslovienskym jazykom. Zostáva však neznáme, aký počet príslušníkov grécko-byzantského obradu je zjednotených s Rímom a uznávajúcich jeho jurisdikciu, a koľko odlúčených, nezjednotených, pravoslávnych. To sa doteraz nepodarilo zistiť v žiadnom historickom prameni. Začiatkom 12. stor. bolo už skoro celé územie dnešného Slovenska začlenené do uhorského štátu a na tomto území začal prevládať jednoznačne rímsko-latinský rítus s liturgickou rečou latinskou a hranice byzantsko-slovanského obradu sa posunuli na východ. Župy Spiš, Gemer a Turňa

⁴ O bulle pápeža Inocenta IV. pozri Fedor, 1990, s. 49.

tvorili od 15. stor. hranicu, odtiaľ smerom na východ sa zachovalo kresťanstvo byzantského obradu (samozrejme popri existujúcom latinskom) a smerom na západ len kresťanstvo rímsko-latinského obradu. Spišské latinské prepošstvo v Spišskej Kapitule, založené koncom 12. stor., sa stalo na dlhú dobu miestom, kde sa bezprostredne stretávali príslušníci oboch foriem kresťanstva – rímskeho aj byzantského. Rozšíreniu a upevneniu byzantského obradu v spomínaných župách pomohla valašská kolonizácia, pretože kolonisti, ktorí sa sem prisťahovali, pochádzali z tých oblastí (Halič, Rumunsko, Zakarpatsko), kde bolo kresťanstvo byzantského rítu prevládajúcim. Žiaľ, aj v tomto prípade sa nedá zistiť, či to boli príslušníci grécko-byzantského rítu spojení s Rómom alebo odlúčení od Ríma, teda pravoslávni.

Už sme spomenuli, že do pol. 13. stor. nie je možné zistiť, ako sa cirkevný rozkol z r. 1054 prejavil v grécko-byzantskej cirkvi v Uhorsku. Vieme len, že od 15. stor. v cirkevno-právnom ohľade všetci kresťania byzantsko-slovanského obradu v severovýchodných uhorských stolicách patrili pod mukačevských biskupov, ktorí mali svoje sídlo v kláštore sv. Mikuláša (Nikolaja) pri Mukačeve. Väčšina obyvateľstva uvedených stolíc patrila v tom čase k byzantskej cirkvi odlúčenej od Ríma, pravoslávnej.

Snahy o zjednotenie východných kresťanských cirkví s Rómom po florentskej a brestskej únii neobišli ani Uhorsko. Florentská únia znamenala zjednotenie starovekých cirkví (*arménskej, chaldejskej, koptskej, melchitskej, sýrskej a maronitskej*), brestská *ukrajinskej* pravoslávnej cirkvi s Apoštolskou Stolicou. Nemožno tvrdiť, že popri úprimnej snahe o jednotu kresťanskej cirkvi tu nezohrávali dôležitú úlohu politicko-mocenské záujmy či rozdielny status rímsko-latinskej a byzantsko-pravoslávnej cirkvi v štátnom a spoločenskom živote krajín, ktoré sa o úniu snažili.

V Uhorsku nepatrilo pravoslávie medzi recipované cirkvi. Recipovaná bola len rímskokatolícka cirkev. V praxi to znamenalo okrem iných nevýhod to, že duchovenstvo pravoslávnej cirkvi nepoživalo pri výkone náboženských funkcií takú trestne súdnu ochranu ako duchovenstvo recipovanej cirkvi. V Uhorsku štát formálne recipoval pravoslávie až v r. 1791. Spoločenské postavenie pravoslávneho kňaza v Uhorsku bolo na úrovni poddaného sedliaka a popa alebo baťka mohli Rákoczyho alebo Drughetovi drábi odviecť od oltára vyvážať hnoj. Ale ani po r. 1791 nedostali nekatolíckej cirkvi v Uhorsku úplne rovnaké práva ako katolícka cirkev. Za takéhoto spoločenského postavenia pravoslávneho duchovenstva sa nemožno diviť, že túžilo po zjednotení s Rómom aj preto, aby malo také isté občianske práva a výsady ako katolíckej duchovenstvo latinského obradu. Tobôž keď už videli, že ich dosiahli ukrajinskí pravoslávni po uzavretí brestskej únie v r. 1596.

Dňa 24. apríla 1646 v kaplnke užhorodského zámku patriaceho rodine Drughetovcov predložilo 63 pravoslávnych kňazov katolíckej cirkevnej vrchnosti tri požiadavky ako podmienky prijatia únie (Lacko, 1966; Švagróvský–Matejko, 1991). Boli to: 1. Podržať si byzantsko-slovanský obrad a obyčaje. 2. Kňazstvo malo mať

právo voliť biskupa a potom ho predložiť na potvrdenie Svätej Stolicy do Ríma. 3. Duchovenstvo malo mať po zjednotení rovnaké občianske práva a výsady ako katolícke duchovenstvo latinského obradu.

Prvú požiadavku bolo najľahšie splniť a v tom im nikto nerobil ťažkosti. Druhá požiadavka bola komplikovanejšia, pretože sa tu krížili práva tak Svätej Stolicy v Ríme, ako aj cisára, uhorského kráľa. Spory okolo tejto požiadavky sa medzi týmito dvoma vrchnosťami skončili tým, že uhorskému kráľovi bolo priznané právo menovať aj gréckokatolíckych biskupov, ktorých potom predkladal na potvrdenie do Ríma. Tretia požiadavka tiež narážala na ťažkosti, pretože jej splnenie záviselo hlavne od zemepánov a civilnej vrchnosti. Táto požiadavka bola definitívne vyriešená až v r. 1692, keď cisár Leopold vydal rozhodnutie, podľa ktorého všetkým gréckokatolíckym kňazom boli priznané rovnaké práva a výsady ako kňazom latinského obradu.

Roku 1651 sa k užhorodskej únii pridali aj gréckokatolícki kňazi v spišskej, gemerskej a turnianskej župe, nad ktorými mal právo jurisdikcie spišský prepoš M. Tarnóczy a jeho prostredníctvom rímskokatolícky ostrihomský arcibiskup Juraj Lipay. V polovici 18. stor. gréckokatolícky biskup Manuel Olšovský v jednej relácii do Ríma oznámil, že na území mukačevského biskupstva už niet nezjednotených pravoslávnych.

O dvesto rokov neskôr, dňa 28. apríla 1950, došlo k úradnému zrušeniu gréckokatolíckej cirkvi na tzv. sobore v Prešove. Gréckokatolícka cirkev sa „vrátila do lona pravoslávnej cirkvi“ a podriadila sa pod patriarchát v Moskve. V r. 1968 bola gréckokatolícka cirkev opäť úradne povolená, avšak niektoré farnosti a ich veriaci sa už do gréckokatolíckej cirkvi nenavrátili, zostali pravoslávny. Medzi obidvoma cirkvami sa po tomto roku vyskytli početné spory, najmä o vlastníctvo kostolov, ktoré pretrvávajú až dodnes.

*Chrám y východnej cirkvi*⁵

Na Východe sa pri budovaní chrámov uplatnili tri slohy: 1. *byzantský* – pôdorys tvorí rovnoramenný grécky kríž alebo kruh a stavba je zavŕšená kupolou; 2. *románsky* – pôdorys tvorí latinský kríž; 3. *ruský* – je spojením obidvoch predchádzajúcich slohov s viacerými kupolami v podobe pozlátených alebo farebných makovic na vežičkách. Tento je zo všetkých troch najkrajší a najmalebnejší.

Vnútro chrámu tvorí *predsieň*, cez ktorú sa vchádza do vlastného chrámového priestoru. Ten je rozdelený na *lod'* a *kňazište* (oltárnu časť). *Lod'* je od kňazišťa oddelená *ikonostasom*, na ktorom sú v presnom poradí usporiadané ikony svätcov. V ikonostase

⁵ Opis byzantského chrámu, bohoslužobných rúch a priebeh sv. liturgie v skrátenej podobe sme prevzali z publikácie Vystrčil, 1992.

je troje dverí: *stredné* dvojdielne sa nazývajú kráľovské, cez ktoré môže do kňazišťa vstupovať len klérus. Pred kráľovskými dverami je umiestnený *prestol* (obetný stôl). Ďalej sú v ikonostase tzv. *severné* a *južné* dvere – severnými sa vchádza do priestoru určeného na prípravu obetných darov, južnými do priestoru, ktorý je vyhradený pre diakonov. V oltárnej časti chrámu, kňazišti, je obetný stôl štvorcového tvaru – *prestol* (trapeza) prikrytý zo všetkých strán až k podlahe, na ňom leží zložený *antimins* (u rímskeho rítu *oltárny kameň*) s ostatkami svätých, zabalený do *ilitonu* (u rímskeho rítu *korporál*) a *evanjeliár*. V pozadí prestolu je *kríž* a *sedemramenný svietnik*, pred krížom je umiestnená tzv. *darochraniteľnica* (u latinského rítu *tabernakulum*), vežovitá schránka so sviatosťou a olejmi. Je prenosná. Vľavo oproti severným dverám ikonostasu je menší oltár zvaný *žertvenik* (u rímskeho rítu *protesis*), na ktorom sa začína bohoslužba prípravou obetných darov. Celý priestor oltára s ikonostasom je oproti chrámovej lodi vyvýšený asi o výšku jedného schodu a pred kráľovskými dverami vybieha do polkruhu zvaného *ambona*. Z tohto vyvýšeného miesta sa číta Sväté písmo a kňaz káže.

Výzdoba chrámov východného rítu je dvojaká: sú v ňom *nástenné maľby* (*fresky*) a *ikony*. Nástenné maľby i ikony sa podriaďujú osobitnému kánonu, ktorý je odlišný od západnej sakrálnej tvorby. Na Západe je kompozícia uvoľnená a vyjadruje rôzne duševné stavy zobrazovaných osôb a po telesnej stránke sa uplatňuje realistické ponímanie, niekedy zabiehajúce až do naturalizmu. Východné obrazy zachytávajú postavy skôr odosobnené, na tvárach ktorých sa neprejavuje ich duševný stav, sú do značnej miery strnulé.

Bohoslužobné rúcho kňaza východnej cirkvi

Kňaz, ktorý sa chystá slúžiť *sv. liturgiu* (*omšu*), si oblieka na *čierny talár* najprv *stichar*, svetlú dlhú košeľu (u rímskeho rítu *alba*). Obliekajú ho diakoni, kňazi i biskupi. Stichar sa prepáše pásom z látky (u rímskeho rítu *cingula*). Na konce rukávov sticharu sa navliekajú *nárukavníky* – *epimanikie*. Diakon si oblieka na stichar ešte diakonskú *štolu*, *orár*, dlhý úzky pruh látky okolo krku, splývajúci po oboch stranách. Kňaz i biskup obliekajú na stichar *epitrachyl* (u rímskeho rítu *štóla*) – je to dvojité vyšívané pás látky siahajúci až k nohám, avšak na rozdiel od štóly je spojený. Na epitrachyl potom kňaz oblieka *felon* (u latinského rítu *kazula*), ktorý siaha vpredu len k pásu, takže dole od pásu vidieť obidva spojené konce epitrachylu. Biskup namiesto felonu oblieka *sakkos* (doslova vreco), čiže vrchné biskupské rúcho. Naň si ešte kladie biskup *omofor*, široký pruh látky okolo ramien, splývajúci na prsia a na chrbát (je to obdoba *pallia* u rímskeho rítu). Odznakom biskupa je tiež *nábederník*, tuhý látkový kosoštvorec, ktorý si biskup pripína k pásu po pravej strane. Pri *archijerejskej liturgii* (*pontifikálnej omši*) má biskup na hlave *mitru*, biskupskú čiapku, ktorá však nemá podobu dvojdielnej pokrývky hlavy s vybiehajúcimi hrotmi, ale korunky, ukončené hviezdou. V rukách

má *žezlo* (podobné *berle*). Vonkajším znakom biskupa je aj mimo liturgie *náprsny kríž* a tzv. *panagia* – kruhovitý *eukolpion*, zavesený vedľa náprsného kríža, ktorý obsahuje ostatky svätých s vyobrazením Bohorodičky. Na hlave nosí tzv. *kamilavku*, pokrývku hlavy v podobe valca so splývajúcim závojom (u biskupa čiernej farby, u metropolitu bielej). V gréckokatolíckej cirkvi sa okrem bohoslužobných rúch oblečenie biskupov a kňazov neodlišuje od rímskokatolíckeho.

Východná svätá liturgia

Na začiatku svätej liturgie pristúpi kňaz k *žertveniku* (*prothesis*), ktorý sa nachádza za severnými dverami ikonostasu, a na ňom pripravuje obetné dary. Táto prípravná časť sa nazýva *proskomidia*. Zvláštnym nožíkom, zvaným *svätá kopia*, vyrezáva z kruhovej *prosfory* (z kvaseného pšeničného chleba) strednú štvorcovú časť, nazývanú *pečať* alebo *baránok* s iniciálami *IC-XC-NI-KA* (*Isus Christos nika – Ježiš Kristus víťazí*). Do kalicha, ktorý je trocha širší než v západnej liturgii, nalieva víno a primiešava trocha vody. Z ďalších prosfor potom vyrezáva menšie čiastky v tvare kociek, ktoré v zvláštnom poradí (Matka Božia, za živých, za mŕtvych) kladie za príslušných modlitieb na *diskos* (*paténu*) miskovitého tvaru. Potom na diskos položí *asteriskos* (*hviezdicu*), dva skrížené kovové oblúky, ktoré tvoria akoby klenbu nad obetnými darmi. Kalich napokon prikryje *pokrovom* (*pokrývkou*), diskos druhou a napokon obidve pokrývkou nazývanou *aer* alebo *vozduch* (*palla*).

Vlastná liturgia sa skladá: 1. z *liturgie katechumenov* (u rímskeho rítu *liturgia slova*) a 2. z *liturgie veriacich* (u rímskeho rítu *liturgia eucharistická*). V liturgii katechumenov zaujíma zvláštne miesto tzv. *malý vchod*, čiže sprievod s evanjeliárom zo severných dverí do chrámovej lode a ku kráľovským dverám, pred ktorými na ambone prečíta lektor najprv *Apoštol* a potom kňaz alebo diakon *evanjelium*. Medzitým veriaci v krátkych hymnusoach vedia Boha, Bohorodičku a svätých. Po evanjeliu býva kázeň, po nej nasleduje modlitba za katechumenov (ešte nepokrstených). Tým sa končí liturgia katechumenov a začína sa liturgia za veriacich.

Kňaz po príprave a rozprestretí *ilitonu* (*korporálu*) na prestole odchádza k *žertveniku* (*prothesisu*), vezme obetné dary a prenáša ich za sprievodu diakona a spevu tzv. *Cherubínskej piesne* zo severných dverí chrámovou loďou a kráľovskými dverami na prestol. Pri sprievode nazývanom *veľký vchod* sa užíva kadidlo, zažnú sa sviece, kňaz sa modlí za eparchiálneho biskupa, za kňazský, diakonský a rehoľný stav, za zakladateľov a dobrodincov chrámu i všetkých pravoverných kresťanov. Kňazi východného obradu zjednotení s Rímom (gréckokatolíci) ešte pred menom eparchiálneho biskupa sa modlia za rímskeho pápeža. Po príchode k svätému prestolu bozká kňaz rúško zahalujúce sväté dary, potom prestol a asistujúci kňaz a diakoni sa navzájom pobožkajú. Recituje sa nicejsko-carhradské *vyznanie viery* (*krédo*), potom

kánon obsahujúci najprv *prefacio* s úvodnými veršami a záverečným chválospevom *Svätý, svätý, svätý*, potom nasleduje *správa o premenení obetných darov*, ktorá je u východných kresťanov vzatá hlavne z prvého listu Korint'anom, v. 23 a nasl., ďalej *epikléza* alebo *vzývanie sv. Ducha*, u zjednotených s Rímom tiež *pozdvihovanie*, potom *pripomienka P. Márie (Dôstojné je...)* a *svätých*, *spomienka na zosnulých i živých* a na zvláštne úmysly, *modlitba Otče náš*, *umývanie rúk*, *lámanie svätej prosfory* na štyri časti a *vpustenie jednej časti do kalicha*, *prípravná modlitba* a *prijímanie kňaza*. Medzitým veriaci spievajú verš k svätému prijímaniu tzv. *pričasten*. Po prijatí Pánovho tela zhrňuje kňaz do kalicha zostávajúce čiastočky, obráti sa s kalichom k veriacim a volá „*S Božou bázňou a vierou pristúpte*“. Po skončení svätého prijímania odchádza kňaz späť k žertveniku, prijíma zostatok obsahu kalicha, omýva si prsty a posvätné nádoby s vínom a vodou utrie a prikryje. Potom za spevu *ekténii* (prosebných modlitieb) potichu odriekava modlitbu po svätom prijímaní s hlasným záverom, pokloní sa pred svätým prestolom a čelom k veriacim prednesie od ambony tzv. *zaambonovú modlitbu* so záverečným požehnaním. U pravoslávnych rozdáva kňaz po liturgii ešte tzv. *eulogie* – nekonsekrované kúsky prosfor.

Obrady východnej byzantskej liturgie prešli dlhým vývojom. Za hlavných upravovateľov sa označujú sv. *Ján Zlatousty* a sv. *Bazil Veľký*. Liturgia sv. Jána Zlatoustého sa koná temer po celý rok, kým liturgia sv. Bazila Veľkého len desaťkrát do roka. V aliturgických dňoch (v stredu a piatok počas pôstu) sa slúži tzv. *liturgia vopred posvätených darov* sv. Gregora Dialogosa, rímskeho pápeža svätého Gregora Veľkého.

Zvláštnosťou u pravoslávnych – na rozdiel od zjednotených s Rímom – je to, že svätá liturgia jednak pre svoju dĺžku (je skoro trikrát dlhšia ako latinská omša) i to, že sa koná v nedeľu len jedna, nie je na nej účasť záväzná. Za rovnocennú s liturgiou sa považuje sobotná večiereň.

Bohoslužobný spev v grécko-byzantskom ríte

K základnej charakteristike náboženského rítu patria nielen bohoslužobné texty, štruktúra chrámu, rúcha, odevy, nádoby, ceremónie a pod., ale aj spevy a hudba, ktorá slúži ako základ pre spev. Keďže grécko-byzantský rítus prijali viaceré národy (slovenské i neslovanské), je prirodzené, že hudba a spev do určitej miery odráža umelecký a hudobný temperament každého z týchto národov.

Byzantský bohoslužobný spev sa formoval pod vplyvom starého gréckeho spevu. Autori zaoberajúci sa výskumom byzantského spevu rozlišujú štyri jeho dobové notácie: 1. *starobyzantskú* (r. 900 – 1200); 2. *stredobyzantskú* (r. 1200 – 1300); 3. *novobyzantskú* (r. 1400 – 1821); 4. *modernú* alebo *Chrysantovu* (od r. 1821).

Spev v byzantskej cirkvi, zvlášť viachlasný zborový spev počas liturgie pôsobí

hlbokým dojmom. V prvotnej východnej cirkvi gréckej i byzantsko-slovanskej sa viacej recitovalo ako spievalo. Až neskoršie pripustili cirkevní otcovia spev k bohoslužbe. Svätý Ján z Damašku rozdelil cirkevný spev na osem hlasov-nápevov. Tak vznikli rozličné „hlasy“ a ich „podobeny“, vytvorené s väčšou alebo menšou umeleckosťou. Nie je cieľom tohto príspevku charakterizovať jednotlivé hlasy, resp. popísať na základe čoho sa rozoznáva jeden od druhého a pod., pretože tu ide o viaceré komplikované formuly a zákony, na ktorých spočíva byzantská hudba a spev.⁶

V závislosti od hoboslužobného textu a hudby, ktorá ho zhodnocuje, rozoznávame tri druhy spevov: 1. *spev irmologický*, ktorý sa nachádza v irmologiu (spevníku) a realizujú sa ním kánony a tropáre, a to buď rýchle, ak na každú slabiku majú len jednu alebo dve noty, alebo pomaly, ak na jednu slabiku majú viac nôt; 2. *spev sticheratický*, zaznačený v sticherariu a zahŕňajúci veršované skladby, ako sú apostichy, anavithmy, eothina adogmatické spevy. Jedny sú rýchle, druhé pomalé. Rýchle veršované spevy majú veľmi široký rozsah hlasov, umožňujúci spevavosť a ozdoby podobné ako v irmologických spevoch; 3. *spev papadický* – je to spev veľmi pomalý, jedna slabika môže trvať toľko ako celá hudobná veta a realizujú sa v ňom cherubiká, kinoniká, aleluja a niektoré kondaky. Sú náročné na prevedenie.

Na Slovensku sa ešte aj v súčasnosti používa cirkevnoslovanský irmologion (rusínsko-haličskej redakcie) niekdajšej Muchačevskej eparchie, keďže dodnes nemáme k dispozícii kritické vydanie cirkevnoslovanského irmologia prešovskej proveniencie. Irmologion, ktorý by spočíval na slovenských prekladových textoch byzantského rítu, sa ešte len pripravuje.

LITERATÚRA

- BAGIN, A.: Apoštolé Slovanů Cyril a Metoděj a Velká Morava. Česká katolická charita. Praha 1985, s. 78–84.
- FEDOR, M.: Spolupatróni Európy. Ich odkaz na Slovensku. Bratislava 1990.
- HODINKA, A.: Jak naši duchovní prožívali. In: Hodinka Antal válogatott kéziratái. Vasvári Pál Társaság Füzetei 11. Nyíregyháza 1992, s. 35–69.
- KADLEC, J.: Přehled českých církevních dějin. Praha 1991.
- LACKO, M.: Náčrt dejín slovenských gréckokatolíkov. In: Most 13, 1966, č. 3–4, s. 123–151.
- NOVÁK, A. J.: Cyrilometodějský ritus. In: Jubilejní sborník k 1100. výročí smrti sv. Metoděje arcibiskupa Velké Moravy. Pravoslávna církev v ČSSR. Praha 1985, s. 139–161.
- RAES, A.: Le chant liturgique dans le rite Byzantin (Bhoslužobný spev v byzantskom ríte). In: Introductio in liturgiám orientalem. Romae 1947, s. 251–273. Autorizovaný preklad M. Slaninku.
- SMRŽÍK, Š.: Sv. Cyril a Metod a rímsko-slovanská bohoslužba. In: Most, 5, 1958, č. 2, s. 49–64.

⁶ Podrobnejšie o tom pozri Raes, 1947, s. 251 a n.

- ŠKOVIERA, D.: Slovenské preklady byzantských liturgických textov (v tlači).
ŠVAGROVSKÝ, Š.: Preklad rituálnych staroslovienskych pasáží do slovenčiny. In: Philologica 2–3, 1989.
Translatologica Pragensia III., 2. část, Univerzita Karlova 1989, s. 173–179.
ŠVAGROVSKÝ, Š. – MATEJKO, L.: Nad dielom cirkevného historika profesora M. Lacka. Slavica Slovaca,
26, 1991, č. 2, s. 322–329.
TKADLČÍK, V.: Duchodní pastýř. Paha 1978.
VYSTRČIL, J.: Křesťanský Východ. Olomouc 1992, s. 122–128.

Греко-византийский обряд на территории Словакии

Štefan Švagrovský

Греко-византийский обряд практикуется приблизительно на одной трети территории современной Словакии. В статье дается краткий обзор истории греко-византийского обряда в Словакии от древних времен до наших дней, указывается на различия между греко-византийской и римско-латинской литургией, а также на гражданско-социальный статус православных и католических священников и епископов до подписания Ужгородской унии в 1646 году.

FERDINAND BUFFA*

K poľsko-slovenským jazykovým vzťahom (na tvaroslovnom a slovotvornom materiáli)

BUFFA, F.: On Polish-Slovak Language Relations (Demonstrated on word-formative and morphological material). *Slavica Slovaca*, 33, 1998, No. 2, pp. 109–116. (Bratislava)

The author presents a brief look at the most conspicuous correspondences, similarities, but mainly differences between literary Polish and Slovak language in the field of morphology and word-formation. These correspondences and similarities result from the genetic and geographical proximity of the compared languages. Differences (mainly in the distribution of several phenomena) are related to separate, independent development of Polish and Slovak language and also to their different relations with the foreign cultures and languages.

Linguistics. Slovak and Polish language. Morphology. Derivation. Common, similar and different signs. Comparative linguistics.

1. Poľština a slovenčina sú geneticky príbuzné a teda štruktúrne blízke jazyky, z čoho vyplýva, že sú medzi nimi mnohé zhody i podobnosti. Na druhej strane však uvedené jazyky sa vyvíjali značne samostatne, v odlišných podmienkach a to spôsobilo, že sú medzi nimi aj rozdiely rozličného druhu. Tieto fakty priam provokujú komparatisticky skúmať uvedené jazyky, a to tak ich spisovné formy, ako aj ich nárečové podoby. Výsledky takéhoto výskumu sa budú dať využiť nielen v slavistike a vo všeobecnej jazykovede, ale by mali byť prínosom aj pre polonistiku a slovakistiku.

V našom príspevku podávame stručný pohľad na niektoré nápadnejšie zhody, podobnosti, ale najmä na rozdiely medzi spisovnou poľštinou a slovenčinou v oblasti tvaroslovia a tvorenia slov, teda jazykových plánov, ktoré poľská literatúra zahŕňa pod pojem morfológia. Celkovým zameraním tento príspevok voľne nadväzuje na náš *Náčrt poľsko-slovenských jazykových vzťahov na hláskoslovnom materiáli*, uverejnený v časopise *Slavica Slovaca* (31, 1996, s. 143–152) a na článok *O grafickom systéme v poľštine a slovenčine*, ktorý vyšiel v *Slovenskej reči* (61, 1966, s. 129–136). Sú to vlastne stručné výťahy z obsiahnejšej práce o poľsko-slovenských jazykových vzťahoch, v ktorej využívame výsledky svojich dlhoročných polonistických záujmov.

2. 1. Pre tvaroslovnú rovinu je vo všeobecnosti charakteristické, že je málo elastická, takže tu vládne silná zautomatizovanosť. Celkový vývoj deklinačných i kon-

* Doc. PhDr. Ferdinand Buffa, CSc., Volgogradská 76, 080 01 Prešov.

jugačných morfológických kategórií – pôvodne veľmi blízkych, až totožných – bol síce v oboch porovnávaných jazykoch v zásade paralelný, no sú tu aj isté rozdiely predovšetkým vo formálnych morfológických prostriedkoch, či už ide o nerovnaký (v poľštine väčší ako v slovenčine) rozsah morfológických alternácií ako dôsledok vyrovnávania sa podôb kmeňa, ďalej je to rozdielne (v poľštine väčšie) zblíženie tvrdých a mäkkých deklinačných typov, rozdiely sú aj v distribúcii jednotlivých morfológických prípon (porov. napr. *stołu – stola, dworowi – dworu, o baranie – o baranowi, na talerzu – na taniery*), nezhody sú aj v gramatickom rode najmä pri subst. cudzieho pôvodu (ako napr. *potop – potopa, zakręt – zákruta, brzóch – brucho; benzyna – benzín, adres – adresa, gest – gesto*) atď. Veľmi dôležitý je rozdiel vo výskyte odlišných gramatických morféme, keď napr. oproti poľ. *-em* stojí slov. *-om* v I sg. muž. a str. rodu alebo oproti poľ. *-ą* je v slovenčine *-ou* v I sg. žen. rodu, v čom sa odrážajú dôležité vývinové diferenciacie medzi poľštinou a slovenčinou ako dôsledok ich samostatného vývinu.

2. 2. Celkove je morfológická stavba spisovnej slovenčiny oproti poľštine značne zjednodušená v tvaroch, takže je veľmi pravidelná. Silná je v nej najmä tendencia po stabilite slovného základu. V poľskej flexii sa odrážajú početné hláskoslovné zmeny ako dôsledok najmä palatalizácie, depalatalizácie a náhradného dlženia, pričom viacej než v slovenčine sa v nej prejavujú tendencie zachovávať staré striedanie kmeňoslovných spoluhlások. V dôsledku toho sú v poľštine časté pestré samohláskové, ale najmä spoluhláskové variácie v kmeni, čo ostro kontrastuje so spomínanou slovenskou tendenciou po stabilite kmeňa a tým aj po pravidelných paradigmatách (porov. prípady typu *wóz – woza – na wozie : voz – voza – na voze, noga – nogi – nodze : noha – nohy – nohe; niose – niesiesz, niósł – niosła – nieśli : niesiem – niesieš, niesol – niesła – niesli* a pod.).

2. 3. V poľštine je výraznejší paralelizmus tvrdých a mäkkých deklinačných typov ako v slovenčine, ako to vidieť z prípadov typu G sg. *żony – ulicy*, L pl. *żonach – ulicach*, adj. *dobra – obca, dobrzego – obcego* atď., kým v slovenčine sa rozlišuje *ženy – ulice, ženám – uliciam, dobrá – cudzia, dobrého – cudzieho* a pod. Známe sú aj ďalšie vyrovnania, a to tak v poľštine, ako aj v slovenčine. V poľštine sa vyrovnali napr. L a I sg. typu *o tym dobrym, z tym dobrym* (porov. slov. *o tom dobrom, s tým dobrým*). Zaujímavé (úplne protichodné) vyrovnanie nastalo pri skloňovaní niektorých čísloviek: v slovenčine podľa *trómi* vznikol tvar *dvómi* (pôv. *dvóma*), v poľštine podľa *dwiema* vzniklo *trzema* (pôv. *trzemi*). Pozostatkom staršieho stavu je v poľštine v sg. muž. substantív typu *poeta* skloňovanie podľa žen. substantív na *-a*, kým v slovenčine nastalo vyrovnanie s ostatnými muž. substantívami (porov. poľ. *poeta – poety – poecie...* z *poetą* a slov. *poeta – poetu – poetovi... s poetom*).

V poľštine sa zachovali v širšom rozsahu ako v slovenčine slovesné tvary typu *paść, siaść, przebiec, urzec* a pod., ktoré v slovenčine nahradili novšie podoby podľa sloves na *-núť*, napr. *padnúť, sadnúť, prebehnúť, urieknúť* a pod. Mnohým poľským

slovesám na *-eć* (typu *klęczeć, krzyczeć, leżeć, piszczeć* a pod.) zodpovedajú novšie slovenské formy na *-at'* (napr. *kl'čať, kričať, ležať, pišťať* a pod.).

2. 4. Pre poľštinu je zvlášť typický pádový synkretizmus pri skloňovaní substantív v pluráli, kde sú unifikované gramatické prípony pre všetky rody (teda D pl. je nielen *mężom*, ale aj *żonom, miastom*, L pl. je o *żonach, miastach* i *mężach* a I pl. je *żonami, miastami*, ale aj *mężami, sąsiadami*), čím sa tu kategória rodu prakticky stráca. Spisovná slovenčina nepozná pádový synkretizmus v takomto rozsahu (ale je známy vo viacerých slovenských nárečiach).

2. 5. Z morfológického hľadiska je závažný fakt, že v slovenčine sa prevzaté slová oveľa rýchlejšie ako v poľštine zaraďujú do domácej tvaroslovnej sústavy a tým sa udomácňujú, takže nevzniká osobitný typ nesklonných substantív a adjektív, porov. napr. nesklonné poľ. *bistro: spotkać się w bistro, otwarto kilka nowych bistro* oproti slov. *stretnúť sa v bistre, otvorili niekoľko nových bistier* alebo podobné nesklonné poľ. *dżudo, atelier* a slov. *džudo – džuda..., ateliér – ateliéru...* a pod. V sg. sú v poľštine nesklonné subst. typu *muzeum, podium, liceum* a pod., kým v slovenčine sa bežne skloňujú (napr. *z múzea, na pódiu, s lýceom* a pod.).

2. 6. Pri adjektívach sa v oveľa širšom rozsahu ako v slovenčine zachovali v poľštine krátke (menné) tvary, pravda, popri plných formách, napr. *wesół, gotów, zdrów, pelen, laskaw, winien, syt, świadom* a pod.

Menné adjektívne formy sa zachovali aj v istých, predovšetkým príslovkových spojeniach, a to tak v poľštine, ako aj v slovenčine (pričom v poľštine sa to zvyrazňuje aj v pravopise, keď sa ešte veľmi často – na rozdiel od slovenčiny – nepíšu spolu s predložkou), napr. *z daleka – zdaleka, do syta – dosyta, na próżno – naprázdno, po cichu – potichu* atď., ale v poľštine sa vyskytujú v oveľa väčšom rozsahu, napr. *z nagła, do tyła, na pewno, po prostu* a pod.

2. 7. Z porovnania morfológického systému poľštiny a slovenčiny vidieť, že v slovenčine sa silnejšie ako v poľštine prejavuje proces vedúci k jednoduchosti a pravidelnosti morfológického systému najmä vytváraním jednotnej podoby tvarotvorného základu, čo je v podstate prejavom všeobecnej tendencie po úspore formálnej stránky jazyka. Okrem uvedených prípadov možno to doložiť aj tým, že v slovenčine sa zvyšky tvarov V sg. lexikalizovali, zvyšky duálu sa strácajú, záporový G je štylisticky príznakový a iné, kým v poľštine sa napr. tvary V sg., záporového G, viaceré duálové podoby bežne používajú v širokom rozsahu.

Celkove sú medzi poľštinou a slovenčinou v morfológickom systéme rozdiely viac v kvantitatívnom využívaní jednotlivých zložiek systému, lebo v základoch morfológického systému, t. j. v slovných druhoch a morfológických kategóriách sa väčšie rozdiely medzi uvedenými jazykmi nevyskytujú.

3. 1. Aj oblasť tvorenia slov – podobne ako hláskoslovie a tvaroslovie – patrí k štruktúrovanej zložke jazyka ako jedna z jeho najpevnejších súčastí. Hneď na začiatku

sa žiada pripomenúť, že aj pri tvorbe slov sa v poľštine i slovenčine v podstatnej miere využili a využívajú rovnaké slovotvorné prostriedky i postupy a tak základný repertoár slovotvorných typov, ako aj inventár slovotvorných prostriedkov je v základe zhodný, rozdiely sú tu nepatrné.

3. 2. Pomerne časté sú však medzi poľštinou a slovenčinou nezhody vo využití spoločných slovotvorných prostriedkov najmä čo do ich produktívnosti. Rozdiely sú tu teda predovšetkým v stupni produktívnosti jednotlivých typov čiže v distribúcii jednotlivých sufixov. Tak napr. v poľštine sú početnejšie ako v slovenčine abstraktá na *-ość* typu *głębokość, długość, czystość, gęstość*, ktorým v slovenčine často zodpovedajú názvy so sifixom *-ka, -ota*, napr. *hlbka, dlžka, čistota, hustota* a pod. V slovenčine sú napr. produktívnejšie názvy osôb na *-teľ*, za ktoré má poľština často názvy so sufixom *-nik, -ca*, napr. *czynnik – činiteľ, czytelnik – čitateľ, dobywca – dobyvateľ, wydawca – vydavateľ* a pod.

Pozoruhodné je väčšie využitie slovesných substantív v poľštine ako v slovenčine, ako to vidieť z príkladov typu *postępowanie – postup, równouprawienie – rovnoprávnosť, upomnienie – upomienka* a pod. V poľštine je väčšia produktívnosť deminutív na *-ek* ako v slovenčine, ako to ilustrujú príklady typu *mostek – mostík, prętek – prútik, piesek – psík, lesek – lesík* atď. V poľštine sa nepomerne menej využívajú prechýlené názvy žien ako v slovenčine, kde je tento typ prakticky neobmedzený.

Pri adjektívach sa žiada uviesť najmä oveľa produktívnejší poľský typ na *-owy* ako v slovenčine, porov. napr. *narodowy – národný, osobowy – osobný, sądowy – súdny, eksportowy – exportný, wojskowy – vojenský* atď.

Aj pri slovesách sú časté rozdiely v nerovnakej produktívnosti jednotlivých, väčšinou zhodných slovotvorných prostriedkov. V poľštine je napr. v mnohých de-substantívnych slovesách častá prípona *-ować*, ktorým v slovenčine zodpovedajú paralelné formy na *-iť*, napr. *biedować – biediť, ćwiartkować – štvrtiť, kielkować – klíčiť, farbować – farbiť, pieczętować – pečatiť, sąsiadować – susediť* a pod. Značné rozdiely sú aj pri predponách, ako to vidieť pri mnohých poľských slovesách s predponou *po-*, ktorým v slovenčine zodpovedajú paralelné slovesá s inými predponami, napr. *pomnożyć – rozmnožiť, pomniejszyć – zmenšiť, powitać – uvítať, podyktować – nadiktovať, podłużyć – predĺžiť, pozwolić – dovoliť, powołać się – odvolať sa, pojawić się – zjaviť sa* a pod.

3. 3. Zriedkavejšie sú prípady, že istý slovotvorný typ je známy iba v jednom z uvedených jazykov, kým v druhom jazyku býva takýto typ nahradený iným typom (zriedkavejšie aj iným slovotvorným postupom) alebo vôbec chýba. Tak napr. za svojské možno označiť poľské obyvateľské názvy na *-anin* (oproti slovenským názvom na *-an, -čan*) typu *warszawianin, bratysławianin*, ale aj názvy typu *Amerikanin, chrześcijanin* a pod. oproti slov. *Varšavčan, Bratislavčan, Američan, kresťan* a pod.

Špecificky poľské sú aj názvy menších zemepisných oblastí typu *Rzeszowszczyzna* ‚oblasť Rzeszova‘ a názvy vlastností typu *siwizna* – *sivost'*, *drożyzna* – *drahota* a pod. Zo svojských slovenských derivátov možno uviesť napr. abstraktá so sufixom *-ačka* (*tancovačka*, *ruvačka*), *-ina* (*otročina*, *šmelina*) a pod. Svojské, iba poľské alebo iba slovenské sufixy majú najmä viaceré názvy expresívneho charakteru.

Ako zvláštnosť možno uviesť zloženiny, ktoré v poľštine majú slovesnú zložku zakončenú na *i* na začiatku, kým paralelné slovenské zloženiny sú so spojovacím *o* a slovesnú zložku majú na konci, porov. napr. *łamiągłówka* – *hlavolam*, *pedziwiatr* – *vetroplach*, *obieżyświat* – *svetobežník*, *gryziپیórek* – *perohryz* a pod.

Pri adjektívach za svojské možno označiť poľské odvodeniny so sufixom *-czy* (v prípade rozšírenej podoby *-awczy*, *-niczy*) v slovách typu *rozpoznawczy* – *rozpoznávací*, *załadowczy* – *nakladací*, *odżywczy* – *výživný*, *leczniczy* – *liečivý*, *porównawczy* – *porovnávací* a pod. Slovenskou špecialitou sú adjektíva so sufixom *-itý* a *-telný*, napr. *złożitý* – ‚komplikovaný‘, *určitý* – ‚okrešloný‘, *nałeżyty* – ‚odpowiedni‘, *widitelny* – ‚widoczny‘, *zretelny* – ‚wrażny‘ a pod. Poľština prakticky už nepozná privlastňovacie adjektíva na *-ov* a *-in*, ktoré sa v slovenčine tvoria priam paradigmaticky.

Pri príslovkách sú poľskou špecialitou napr. prípady typu *po cywilnemu* – *civilne*, *po młodzieńczemu* – *mládenecky*, *po chłopięczemu* – *chlapčensky*, *po macoszemu* – *macošsky*, *po pijanemu* – *v opilsti* a pod.

3. 4. Z celkového porovnávania výskytu derivátov v poľštine a slovenčine nám ešte vyjde, že rozdiely medzi nimi nie sú len v rozličných slovotvorných prostriedkoch, najčastejšie v afixoch pri slovách so spoločnými slovotvornými základmi, ako sme na to poukázali, ale aj v tom, že mnohým odvodeným slovám v jednom jazyku zodpovedajú v druhom jazyku napr. opisné viacslovné pomenovania. Je príznačné, že práve mnohým slovenským odvodeninám často zodpovedajú v poľštine viacslovné pomenovania, ako to vidieť z príkladov typu *bezvedomie* – *brak przytomności*, *bystrina* – *górski potok*, *palčiaky* – *rękawiczki z jednym palcem*, *podvečer* – *wczesny wieczór* atď. Podobné prípady sú aj pri iných slovných druhoch, napr. pri adjektívach *holohlavý* – *z głogłową*, *použitelný* – *nadający się do użycia*, *zánovný* – *prawie nowy* atď., ako aj pri slovesách, napr. *blahoželat'* – *składać życzenia*, *lyžovať sa* – *jeździć na nartach*, *letovať* – *spędzać lato*, *obedovať* – *jeść obiad* atď. Tento stav môže súvisieť s tým, že do spisovnej poľštiny cibrenej dlhoročnou tradíciou sa oveľa ťažšie dostávajú jednoslovné hovorové varianty viacslovných spisovných pomenovaní ako v mladšej spisovnej slovenčine (ide o pomenovania typu poľ. *artykul wstępny* – *wstępniak* a slov. *úvodník* – *úvodný článok* a pod.). Okrem toho hodno tu pripomenúť fakt, že podobné dvojčlenné názvy sú veľmi časté vo francúzštine, ku ktorej mala poľština veľmi úzky vzťah, takže táto súvislosť iste nebude náhodná. Paralelné slovenské deriváty súvisia s podobnými názvami v češtine.

Sú, prirodzene, aj opačné prípady, keď poľskému derivátu zodpovedá v slovenčine ekvivalentné viacslovné pomenovanie, ale takýchto prípadov je nepomerne menej. Príklady: *jaskiniowiec* – *jaskynný človek*, *żyłaki* – *krčové žily*, *krwiak* – *krvná podliatina*, *wrzątek* – *vriaca voda*, *wysokościowiec* – *výšková budova*, *kieszonkowiec* – *vreckový zlodej* a pod.

Podľa nášho materiálu nie sú zriedkavé ani také prípady, keď slovenským odvodeným slovám zodpovedajú v poľštine slová cudzieho pôvodu, ako o tom svedčia mnohé príklady typu *omietka* – *tynk*, *paklúč* – *wytrych*, *peňaženka* – *portmonetka*, *ponuka* – *propozycja*, *prípitok* – *toast*, *zostatok* – *reszta*, *tovareň* – *fabryka*, *zásuvka* – *szuflada*, *zámočník* – *ślusarz*, *námestie* – *plac*, *vychádzka* – *spacer* atď. Ako vidieť, ide tu nielen o odborné názvy, ale aj o slová používané v bežnej reči. (Pritom je pozoruhodné, že mnohé takéto názvy cudzieho, najmä nemeckého pôvodu sú bežné aj v slovenských nárečiach, do spisovnej slovenčiny však neprenikli.) V oblasti odborných názvov je takýchto prípadov pomerne veľa, porov. napr. *dusík* – *azot*, *horčík* – *magnes*, *pitevňa* – *prosektorium*, *plesnivec* – *szarotka*, *sadzač* – *zecer*, *záložňa* – *lombard*, *zjazdovka* – *nartostrada* atď. Je to zrejme dôsledok puristických praktík, ktoré v minulosti poľštinu nezasahovali v takom rozsahu ako slovenčinu, pravda, popri češtine (na ktorú v tom značne vplývala nemčina).

Opačné prípady, keď poľskej odvodenine zodpovedá v slovenčine názov cudzieho pôvodu, je nepomerne menej. Ide o prípady typu *pochodnia* – *fakľa*, *iloraz* – *kvocient*, *głośnik* – *reproduktor*, *różyczka* – *rubeola*, *pieczarka* – *šampiňón*, *próżnia* – *vákuum* a pod. Ide najmä o novšie názvy spravidla terminologického charakteru, keď už aj v poľštine sa objavujú tendencie dávať prednosť domácim pomenovaniám pred názvami cudzieho pôvodu.

Z nášho porovnania nám vychodí, že v slovenčine sú odvodené názvy značne početnejšie zastúpené ako v poľštine, kde im veľmi silno konkurujú viacslovné pomenovania a slová cudzieho pôvodu. Tieto zistenia sú vlastne iba potvrdením celkového dojmu už aj z bežného pozorovania poľštiny, aké zaznamenáva Slovák pri bližšom styku s poľštinou v bežných životných situáciách v súvislosti s pomenovaniami typu *lody na patyku* – *nanuk*, *dziadek do orzechów* – *luskáč*, *chusteczka do nosa* – *vreckovka* a pod.

4. 1. Poľština a slovenčina sú geneticky príbuzné jazyky, z čoho vyplýva ich typologická blízkosť. Nezanedbateľná je tu aj ich bezprostredná geografická blízkosť, s čím súvisí príbuznosť historického vývoja i podobný celkový kultúrny a povahový ráz nositeľov týchto jazykov. Uvedené momenty dostatočne vysvetľujú závažné, najmä štruktúrne zhody medzi poľštinou a slovenčinou, ako sme ich často konštatovali aj v našom príspevku.

Na druhej strane však poľština i slovenčina prekonala značne odlišný historický vývin s pomerne slabými vzájomnými kontaktmi (oveľa slabšími, aké boli napr. medzi

češtinou a poľštinou) a samostatnými napojeniami na rozdielne inonárodné kultúry, čo viedlo k niektorým odlišným zmenám v obidvoch jazykoch. Najčastejšie sú to rozdiely kvantitatívneho charakteru, prejavujúce sa v nerovnakej distribúcii tohto-ktorého javu známeho v obidvoch jazykoch. Rozdiely takého charakteru, ktoré sa prejavujú v prítomnosti istého javu iba v jednom z uvedených jazykov, sú zriedkavejšie.

4. 2. V oblasti morfológie je celková štruktúra deklinačného a konjugačného systému v zásade v poľštine i slovenčine rovnaká, no značný rozdiel je vo formálnych morfológických prostriedkoch, najmä pokiaľ ide o nerovnaký, v poľštine oveľa väčší rozsah morfológických alternácií (v slovenčine nastalo silné vyrovnanie podôb kmeňa) alebo o rozdiely v distribúcií jednotlivých morfológických prípon (v poľštine napr. v dôsledku značného zblíženia tvrdých a mäkkých deklinačných typov a pádového synkretizmu pri skloňovaní substantív v pl.) a pod. Celkove sa v slovenčine silnejšie ako v poľštine prejavuje proces vedúci k jednoduchosti a pravidelnosti morfológického systému, čo je v podstate prejavom všeobecnej tendencie po úspore formálnej stránky jazyka, a to zaiste súvisí s menšou zaťaženosťou tradíciou v spisovnej slovenčine ako v poľštine.

4. 3. Aj v oblasti tvorenia slov sa v poľštine i slovenčine v podstatnej miere využili a využívajú rovnaké slovotvorné prostriedky i postupy a tak základný repertoár slovotvorných prostriedkov je v zásade zhodný v obidvoch uvedených jazykoch. Rozdiely sú neznačné, predovšetkým v stupni produktívnosti jednotlivých slovotvorných typov čiže v distribúcií sufixov a v rozdielnom využívaní tvorenia odvodených slov v slovenčine a v poľštine, čo v slovenčine poukazuje na užší vzťah spisovného jazyka s jeho nespisovnou vrstvou; v poľštine to môže súvisieť s jej veľmi úzkym napojením na francúzštinu, ktorú charakterizuje veľký výskyt práve takýchto opisných viacslovných pomenovaní.

4. 4. Týmto našim stručným konfrontačným náčrtom súčasnej spisovnej poľštiny a slovenčiny v oblasti tvaroslovia a tvorenia slov sme sa pokúsili poukázať aspoň na niektoré zhody a podobnosti, ale najmä na rozdiely v štruktúrach týchto jazykov, na ich zriedkavejšie svojskosti i na pomerne časté rozdiely distribučného charakteru, ktoré sú aj medzi takými blízkymi jazykmi bežné. Celkove sa nám ukazuje, že slovenčina ako mladší spisovný jazyk nebola natoľko viazaná tradíciou ako poľština, jazyk s bohatou minulosťou. A tak štruktúra slovenčiny nám pripadá značne jednoduchšia, menej komplikovaná ako štruktúra spisovnej poľštiny. Keby sa však porovnávali poľské a slovenské nárečia, zhôd medzi nimi by bolo oveľa viac ako v prípade spisovných jazykov.

Vzhľadom na to, že v dnešnej poľštine a slovenčine sa prejavuje veľa spoločných vývinových tendencií, v ďalšom sa budú obidva jazyky vyvíjať pravdepodobne značne paralelne, čo môže viesť k ich čiastočnému štruktúrnemu zblížovaniu. Vývin spisovnej poľštiny sa však bude uberať asi rýchlejším tempom ako vývin slovenčiny, pretože

v súčasnej spisovnej poľštine je viac takých prvkov, ktoré zastarávajú, ako na to veľmi jednoznačne poukazuje najnovšia *Gramatyka współczesnego języka polskiego* (1984, 1995), kým „v slovenčine má viacej čo rásť a modernizovať sa než práve starnúť“, ako o tom výstižne hovorí J. Mistrík v Encyklopédii jazykovedy (1993, s. 49).

On Polish-Slovak language relations

Ferdinand Buffa

There are some correspondences and considerable similarities in the comprehensive structure of the system of declension and conjugation between Polish and Slovak language, which are genetically and also geographically very close. However, development of these languages was totally separate and independent, from which considerable differences in the formal morphological means result; mainly while we are dealing with unequal, in Polish language much wider range of morphological alternations or with the differences in distribution of certain morphological suffixes. In Slovak language this led to a simplicity and regularity of morphological system. In fact, also in the field of there were used the same word formative means and procedures in Slovak and Polish language. Differences are the most often in the level of productivity of certain word-formative types and in a different, in Slovak language more frequent use of formation of the new words than in Polish language. In Slovak language this is pointing at the much closer relation between the literary language and its non-literary layer than in Polish language, where this phenomenon can be related to its very vivid, long-term contact with French language – mostly the abundant use of multi-verbal names.

ВИКТОРИЯ ЛЯШУК*

Прешов в народных песнях: историко-культурный аспект языковой образности

LAŠUK, V.: Prešov in Folk Songs: Historical-Cultural Aspect of Language Imagery. *Slavica Slovaca*, 33, 1998, No. 2, pp. 117–126. (Bratislava)

The paper is devoted to the research of language imagery which is based on historical, cultural and aesthetic evidences fixed in the Slovak national folk system.

The urbonim of the ancient Slovak town of Presov that celebrated in 1997 the 750-th anniversary of its first written mention, and thematic word groups that form its historical and cultural background, are the object of the scholarly analysis. Town's poetic image is based on the peculiarities of perception of spatial, temporal, social and other factors which are implicitly contained in the urbonim and realised both in its minimum context and the whole text.

Linguistics. Language imagery. Historical and cultural aspect of language function. Urbonym in imaginary use. Word-images in folk songs. Slovak folk songs.

Собственное имя (оним) является натуральным способом выделения называемого объекта – с целью его индивидуализации, идентификации – из класса ему подобных. Представляя собой стройную, богатую систему разнообразных элементов, соотносенных с разными категориями обозначенных объектов, ономастикон строится по принципу историзма, релевантен культурно-историческому и языковому развитию каждого народа в определенную эпоху или период его существования. В ономастическом пространстве важное место занимают собственные имена географических объектов, передающие территориально-административные характеристики (топонимы), в особенности названия городов. Недаром свободные средневековые города названы белорусским писателем и литературоведом Олегом Лойкой „героями нашей истории” (Лойка, 1990, с. 22) – при обращении им к личности белорусского первопечатника на восточнославянских землях Франциска Скорины, в деятельности которого огромную роль сыграли белорусские (Полоцк и Вильня) и западноевропейские (Краков, Познань, Прага, Падуя, Венеция, Милан, Виттенберг и др.) города.

* Doc. Viktoria Lašuk, CSc., Katedra súčasného bieloruského jazyka, Bieloruská štátna univerzita, ul. K. Marxa 32, 220050 Minsk, Bielorusko.

Общепризнанным является влияние городской культуры на общественный процесс, духовное и социальное развитие европейских народов. Этот факт получил своеобразное отражение в разных сферах духовной культуры. В отношении языковых проявлений Леонид Лыч отмечает: „Из всех топонимов цивилизованные люди больше всего уважают и почитают те, что дошли до современности от самых древних времен” (Лыч, 1994, с. 9). Белорусский ученый подчеркивает значение древних топонимов в стремлении людей „выявить преемственность между далеким прошлым и сегодняшним днем, историей и современностью” (Лыч, 1994, с. 8).

Особым историческим колоритом, взаимодействием древности и современности, европейских и национальных традиций выделяется в восточной Словакии центр шаришского региона – город Прешов, отметивший в 1997 году свой 750-летний юбилей. Посвященный этому знаменательному событию внеочередной номер газеты *Prešovský večerník* содержит много исторических сведений о юбиляре. Его сущность точно охарактеризовал от имени жителей прешовский приматор Юрай Копчак в названии своей вступительной статьи – *Связаны с культурами в Европе*. Однако сам город издавна является связующим центром культуры шаришских земель. „Поскольку Прешов имеет в области восточной Словакии центральное положение, его сферы влияния значительны...” (Dejiny Prešova, 1965, с. 11). Об этом свидетельствует и особый статус города в его интерпретации фольклором.

По словам Аллы Кабакович, „приобщенность народа через фольклор к стихийному художественному самовыражению создает условия для формирования образного мышления, без которого общество не может делегировать из своей среды поэтов, художников, музыкантов, артистов и не может адекватно воспринимать и оценивать высокое художественное творчество” (Кабакович, 1989, с. 13). Образность мышления находит непосредственное воплощение в языке, создавая его национальную самобытность. „Языковая образность <...>, определенная предметным миром, фоновыми знаниями, уходит корнями в историю народа, в его быт” (Брагина, 1986, с. 108). Генетически связанная с эстетической реализацией языка, языковая образность в полной мере относится к числу эстетических средств фольклора, которые „во многом содействуют изображению национального характера, раскрываемого на фоне типичных социально-общественных явлений” (Далгат, 1981, с. 155).

Все названные обстоятельства достаточно полно отражают суть феномена города, название которого включено в образную систему наиболее жизненного из фольклорных жанров – народных песен, хорошо известных сейчас и имеющих устойчивую основу в среде носителей словацкого языка для активного существования в будущем. Об этом свидетельствует изданный в 1991 г. сборник

народных песен и рассказов о Прешове, названием которого стали слова очень популярной, известной в разных поэтических и мелодических вариантах песни *A od Prešova v tim poľu* (A od Prešova..., 1991). В книгу включено 50 из 150 выявленных издателем шаришских народных песен, назвавшим их число определенным рекордом в общесловацком песенном контексте. Функционально-содержательное использование анализируемого урбонима определено в языковом комментарии Ладислава Бартко – „воспевание Прешова или по крайней мере ссылка на него в каких-либо обстоятельствах” (Bartko, 1991, с. 53).

Несмотря на представление, что по своей генетической природе фольклор „не располагает к узкой локализации” (Далгат, 1981, с. 27), контекст употребления урбонима *Прешов* свидетельствует про явную его локализирующую, пространственно конкретизирующую функцию. Эта особенность напрямую связана с фактом значительного по времени исторического существования города, достаточного для возникновения и закрепления в народе традиционных представлений о нем, которые определенным образом воплощались в фольклорно-изобразительных языковых средствах.

В первую очередь, необходимо подчеркнуть композиционную соотнесенность языковой образности, при которой в полной мере реализуется эта локализирующая функция урбонима, что отмечает издатель сборника: „В области композиции этих песен такой актуализирующий момент (город Прешов) выступает как один из мотивов, выражающих представление народных творцов о пространстве, в котором событие происходит” (Matúš, 1991, с. 57).

Обращает на себя внимание факт стандартности в употреблении урбонима *Prešov* и образованного от него прилагательного *prešovský*. Несмотря на существование исторических вариантов названия – *Epuryses* (1247); *Eperyses* (1248); *Eperies* (1272); *Epperias* (1474); *Pressow*, венг. *Eperjes*, нем. *Eperies*, лат. *Eperjessinum Fragopolis* (1773) (Vlastivedný..., 1977, с. 440); *Pressow* (1539); *Apprias*, *Operiasz*, *Komaropolis*¹ – в песнях последовательно используется исконно словацкое слово, возводимое языковедами к антропониму *Preš*. (Аналогичные по словообразовательной модели урбонимы патронимического происхождения широко распространены в славянской топонимике). Отмеченная особенность встречается даже в песне с рефреном – фонетически измененном мадьяризмом *Kiš aňďalom (Od Prešova vandroval, potarhani gerok mal, A od Prešova*, 1991, с. 47). В таком употреблении историко-культурный аспект образности можно охарактеризовать словами белорусского исследователя Леонида Лыча: „Являясь

¹ Nie eper (jahoda), ale Preš (meno): podľa Sprievodcu po historickom Prešove. Prešovský večerník, 13. 9. 1977, s. 3.

исконным автором своей местной топонимии, народ сам никогда не идет на ее переименование <...>” (Лыч, 1994, с. 6).

Прешов как давний, определенный своим геополитическим расположением, центр Шариша в фольклорно-эстетическом отражении имеет конкретно-реалистические черты. Песенный образ этого развитого древнего города основан на его объективных историко-культурных особенностях, которые имплицитно представлены в урбониме и реализуются в его минимальном контексте и/или в целом тексте. Необходимо подчеркнуть, что не все города попадают в число приоритетных для песенного фольклора объектов и приобретают такую значимость, а их названия становятся сюжетно-тематической доминантой достаточно большого числа народных песенных текстов. Выразительно очерчивается историко-культурный аспект формирования и развития поэтической образности урбонима *Prešov*. В образное переосмысление включаются пространственные, временные, социальные и другие факторы жизнедеятельности города. Аутентичность урбонима в песнях доказывает их диалектная основа, мелодический лад и отраженная в них реальность. В ней избирательно, посредством ярких и точных деталей, представлены объекты, события, люди, в словесных образах которых выявляется социально-историческая информация.

Предназначение города быть центром развития социума, влиять на общественную жизнь, определять основные направления общественных сдвигов получает творческое осмысление, прямо либо косвенно отражающее объективные, научно изучаемые исторические факты в определенных пространственных координатах. Недаром, например, привлекает внимание современных почитателей Прешова размещение города на 49 параллели. Этой „географической занимательностью” могут гордиться немногие города (Ižarík, 1997, с. 17). Такой конкретной пространственной характеристики города фольклорно-поэтическая образная система не дает. В соответствии с народными представлениями о мире, историко-культурный аспект образного употребления урбонима *Prešov* определяет включение названия в несколько языковых моделей, обозначающих пространственные отношения. Существует их выразительная дифференциация на средство подчеркивания статуса города-центра, к которому тяготеют события, и, при сохранении названного статуса, употребление урбонима в качестве ориентира приблизительной системы отсчета с указанием на пространственный сдвиг событий в сторону от него.

К числу моделей первой группы относятся предложные формы *v Prešove, do Prešova, prez Prešov*: *A v Prešove na mesce// bila ruža prekvita*² (A od Prešova...,

² При цитировании сохраняется графическая форма диалектных текстов, использованная в издании.

с. 19); *Ked ja pujdem do Prešova*, // *do peršeho mal'ara* (там же, с. 36); *Prez ten Prešov šumna dražka z kameňa* (там же, с. 50). Такая модель может иметь линейное продолжение конкретизации в формах *na kraju*: *V tim Prešove na kraju // kasareň murovana* (там же, с. 24). При этом местоимение *ten/tá/to* используется в качестве традиционного фольклорного средства для стилистического выделения сочетающегося с ним предметного обозначения. Аналогичную функцию с параллельным привязыванием места событий к имеющимся в городе объектам выполняет образованное от урбонима прилагательное – *prešovský* в сочетании с существительным соответствующей тематической группы: *V prešovskej kasarňi, // hej, visoko oblaki* (там же, с. 20). К уже названным моделям добавляются еще некоторые предложные формы, например: *Na prešovskej turňi dva holubki šedza* (там же, с. 10), *z prešovskej kasarňi // chlapci popatraju* (там же, с. 22). *Ta prešovska kasareň // visoko murovana, // pod ňu stoji matka moja // veľice viplakana* (там же, с. 23).

Названная функция может реализовываться в сочетании урбонима с апеллятивом названной тематической группы: *Ked ja pujdem do Prešova do sklepu, // kupim sebe štiri koňe i kefu* (там же, с. 25).

Разница в грамматическом времени глаголов, употребленных в приведенных текстах, влияет на многоплановость пространственных характеристик. Так, последний пример отражает моделирование возможной (ожидаемой) ситуации, привязываемой к Прешову, в то время, как передаваемый в песне мыслительный процесс происходит вне города. Эта особенность указывает на компетентность обобщенного автора в историко-культурной сфере знаний о Прешове.

В таком случае в образно-стилистическом употреблении урбонима может активизироваться оценочный элемент в форме парадоксального мышления, опирающегося на реальные жизненные факты. Такая усложненная образность реализуется в рамках целого текста:

Bula bi ja, bula, v Prešove ňevesta, kebi ja ku ševkre stotišic priňešla. Kebi mi moja mac stotišic davala, ta ja bi v Prešove ščesce ňehl'edala (там же, с. 37).

Указание на некоторую отдаленность от Прешова, характерное для языковых моделей второй группы, находит выражение в меньшем числе предложных форм, ограниченных сюжетно-изобразительными особенностями фольклорных текстов, однако употребляемых чаще – *ponižej Prešova* и *od Prešova*.

Первая из названных форм используется преимущественно для отражения минимальным контекстом некоторых природных особенностей Прешовского края, которые образуют вступительную часть параллелизма. Вторая композиционная часть этого стилистического приема возвращает сюжет в сферу общественных отношений: *Ponižej Prešova // jareček ceče, // pisala mi mila, // že*

me už nechce (там же, с. 14). Такая модель может влиять на стилистическую градацию: *A ponižej Prešova stoji lipka želena, // a ponižej Prešova stoji lipka želena, // a na tej lipke, na zelenej lipke, // tri vtačkove špivaju. // Ňbuli to vtačkove, buli to gavalire...* (там же, с. 11).

Предложная форма *od Prešova*, обозначающая отдаление от названного объекта, акцентирует последующую информацию, включающую указание на ландшафтные (часто окультуренные) особенности, важные для развития сюжета: *Od Prešova dražka nova // stromkami je sadzena. // Sadzila ju moja naimilejša, // hej, ked som išol do boja* (там же, с. 31). Возможна некоторая конкретизация места событий стандартными средствами (сочетанием указательного местоимения с обозначениями ландшафтов): *A od Prešova, a od Prešova, // a od Prešova v tim poľu, // Ňše še Jančo, serdečko moje, // Ňše še Jančo na koňu* (там же, с. 5).

Выступающее в функции локализатора сюжета, существительное *poľo* влияет на сдвиг значения прилагательного *prešovský*: словосочетание *prešovske poľo* указывает на площадь за границами города: *V prešovskim poľu križ postaveni* (там же, с. 80). Это же словосочетание в определенном контексте связано с сельской стихией – при употреблении слова *poľo* в значении ‘объект сельскохозяйственной обработки’: *To prešovske šire poľo, // ja ho orac Ňbudzem, // povedaju te prešovske dzivki, // ej, že ja na vojnu pujdzem* (там же, с. 28).

В результате таких семантических колебаний имеется реальная возможность передать в точном, конкретно-образном, композиционно упорядочивающем стиле культурно-историческую информацию про занятия жителей города и прилегающих территорий.

Особым образом в анализированных текстах народных песен отражено историческое время – оно не выполняет функцию хронологии, не имеет периодической значимости, характеризуясь обобщенностью и избирательностью. В этой особенности заключена проблема определения времени создания песен, которое издатель Франтишек Матуш, исходя из ряда факторов (в первую очередь мелодических черт), относит к XIX ст. Однако переданные в этих песнях исторические реалии, жизнь и быт людей ориентированы на самые широкие временные рамки. Про это свидетельствуют такие тематические группы лексики, как обозначения людей и их занятий, репрезентованные лексико-грамматическими классами имен существительных и глаголов.

Соотносимые с временными характеристиками числительные представлены в песнях о Прешове весьма скромно, однако выполняют некоторые важные актуализирующие функции. Значимо, например, указание на возрастной ценз рекрутов: *Ešči nemam dvacec ročki, // a už muším rukovac // do Prešova, do kasarni* (там же, с. 17). Срок их службы, в разных песнях значительно варьируется, что может свидетельствовать и о времени их происхождения: *Hlavička me zabolí, //*

šablíčka mi zadzvoňi, // že ja musím dvanac ročki, // ej, služic čisarovi (там же, с. 23); ***Prešovske baraki, // prešovske baraki, // to je naša živnosť na vekí, na vekí, // tam ja budzem služic tri roki, tri roki*** (там же, с. 35).

Числительные формируют и временную абстракцию, употребляясь для обозначения длительности определенных обстоятельств личной жизни песенных персонажей: ***Od Prešova idze motor, trubi, // že muj frair starodavnu ľubi, // treci roček, jak še ku nej vracil...*** (там же, с. 48). Прямого отношения к образности урбонима *Prešov* они в таком случае не имеют, являясь в некоторой мере зависимыми от нее в формировании сюжетно-образного повествования.

Называемые в песнях историко-культурные особенности Прешова относятся исследователями к далеким векам. Например, уже к XVI столетию развитие ремесленничества привело к тому, что „Прешов попал в число самых уникальных центров Словакии сразу за Братиславой и Кошицами” (Urbanová, 1986, с. 15), что было нарушено последующими неблагоприятными обстоятельствами – войнами, классовыми восстаниями, эпидемиями, стихийными бедствиями, приведшими город к упадку. Этот факт в песнях не отражен, однако упоминаются особенности городского управления, введенного в Прешове с 12 января 1299 г. и переданного избираемому главе власти, который с этого времени известен под обозначением *richtar*. В текстах, в качестве важной смысловой детали используется образованное от этого слова прилагательное *richtarova* (*žena, dzivka, A od Prešova...*, с. 7, 45).

Большое внимание в песнях уделяется воинской службе жителей Шариша, проходивших ее в Прешове. В образную сферу включается и процесс направления к месту службы, выражаемого динамичными глаголами, часто с обозначением дополнительного оттенка нежелания такого действия: ... *a už musim rukovac, // do Prešova, do kasarni* (там же, с. 17); *ja rukujem do Prešova, // idzem braňic čisara* (там же, с. 24); *ňepujdzem ja do Prešova služic* (там же, с. 34). Тексты широко включают народную терминологию воинских званий: *firer, (vojenske) general'e, kapitan, kapral', lajtnant, šandare, vojak*. В контексте они могут развиваться конкретизирующим урбонимом или производным от него словом, как правило, относительным прилагательным: *Ñechodz do nas, ñechodz, // bo ja ce ñepitam, // budze do nas chodzic, // z Prešova kapitan. // Z Prešova kapitan, z Košic stražamešter* (там же, с. 39); *Ked som bula v Prešove na baľe, // volaľi me do karčmički prešovske šandare* (там же, с. 42).

Описательная образность конкретно-бытового плана, кроме названных употреблений, характерна и для сообщения о поступлении на воинскую службу – в форме повествования про новую одежду: *A v Prešove v peršim dome // šiju šati na tñe nove, // šiju šati i kepeň, // na ñedzel'u, na špacier* (там же, с. 18). Такая иносказательная форма дешифруется употреблением прямого значения слова

mundur: A jak mi ho obľikali, // ocec, matka zaplakali. // Ach, sinu muj, sinu muj, // jaki češki mundur tvuj (там же, с. 18). В текстах могут называться специфические реалии рекрутчины, например, способ созывания на воинскую службу: *Od Prešova bje banda, bje banda <...> // Bje, bje s bubenečkom, s bubenečkom, // plače dzivče za vojačkom, za vojačkom* (там же, с. 46). Исторический аспект образности реализует и глагол *maširovaň*, коррелирующий своим значением с научными сведениями: „Прешовское городское войско, подобно как в иных городах, состояло в основном из пеших солдат” (Dejiny Prešova, 1965, с. 97). В одной из песен употреблено также сочетание *husar na koňu* (там же, с. 6). Эта плеонастическая конструкция информативна не только в отношении воинских повинностей, но связана с ориентированностью городской экономики на коневодство. Такая особенность передается также распространенным, исторически обоснованным, давним прозвищем прешовчан *koňare*, употребительным до сих пор в диалектной сфере и разговорном стиле: *Koňare, koňare, dze sce koňe pasli* (там же, с. 9).

Обозначения людей, присутствующие в текстах, указывают на социальный состав общества, соотносимый с определенным историческим периодом, и представлены выборочными элементами.

Наибольшую тематическую группу лексики составляют упомянутые выше наименования военных лиц. Параллельно с ними или отдельно от них в текстах могут употребляться термины родства, в первую очередь – *mac, ocec, sin*, а также термины потенциального родства. Как правило, они тяготеют к двоичной структуре: *frajir/frajireček – frajirka/frajirečka*. Выразительным фольклорным средством является противопоставление одного из этих элементов терминам близкого родства: *Uč še, sinku, ekzecirku, // ňemišľi na frajirku, // frajirka ci ňespomůže, // ked ocec, mac ňemože* (там же, с. 17).

Прямой связью с историко-культурным аспектом языковой образности характеризуется группа наименований людей по роду их занятий – включающая достаточно традиционные обозначения, декларирующие разные сферы деятельности. Актуализируемые фольклором элементы этой группы имеют прагматическое значение престижности, оригинальности или романтичности работы: *malar, ribar, pľeban, vojak, zahradňik*. Такими образными особенностями могут характеризоваться и деятельностные глаголы (часто в сочетании с существительным): *na orhaňe hrac*, однако в фольклорной образности чаще используется указание на определенную историко-культурными факторами городскую/сельскую повседневность (*kupiň, orac, plesň len, oves kosic*). Причем контекст этих слов передает в фольклоре богатый спектр эмоциональной настроенности, конкретное психологическое состояние, народные представления о жизни и своем месте в ней: *A či je to ňe robota, // Ked ti pľeješ len?* (там же, с. 32); *Hej, dumala*

maja mac, // že ja oves košil, // a ja po Prešove // ostru šabl'u nošil (там же, с. 27).

И наконец завершают/уточняют/направляют образное наполнение урбонима *Prešov* группы обозначений городских объектов, бытовых реалий, часто противопоставляемые в контексте реалиям военной службы, а также наименования природных ландшафтов. При взаимодействии всех названных средств и создается жизненный образ конкретного города, продуцирующего и воплощающего культуру страны и народа, их историческое единство и самобытность. В историко-культурный аспект фольклорной образности, без сомнения, включаются и диалектные языковые особенности, и традиционные способы языкового выражения, коммуникативно-изобразительные стандарты. Взаимодействием языковых и историко-культурных факторов определяется сущность и направление сдвигов в семантической, стилистической и особенно коннотативной, прагматической сфере.

Культурно-историческую значимость имеют: воплощенная в песнях о Прешове система оценок реальности, складывавшиеся веками представления о цели, сути и ценности человеческой жизни, и, безусловно, особая эмоциональная настроенность, гармоничная внутреннему миру человека и самобытная у каждого народа, что позволило родиться такому фольклорно-историческому феномену как отражению реальной притягательности и значимости реального города в контексте истории, культуры и творчества.

ЛИТЕРАТУРА

- A od Prešova v tim poľu. Spivanki a besedi o Prešove. Editor F. Matúš, jazyková spolupráca L. Bartko. Prešov 1991.
- BARTKO, L.: Jazyková poznámka. In: A od Prešova v tim poľu. Spivanki a besedi o Prešove. Editor F. Matúš, jazyková spolupráca L. Bartko. Prešov 1991, s. 53–56.
- БРАГИНА, А.: Лексика языка и культура страны: Изучение лексики в лингвострановедческом аспекте. Москва 1986.
- ДАЛГАТ, У. Б.: Литература и фольклор. Москва 1981.
- Dejiny Prešova. 1. Red. I. Sedlák. Košice 1965.
- IŽARIK, B.: Obraz mesta na obrazovke televízie. – Prešovský večerník. 13. 9. 1997, s. 17.
- КАБАКОВИЧ, А.: Фальклорныя і анталогічныя традыцыі ў беларускай паэзіі: Гісторыка-гэарэтычны нарыс. Мінск 1989.
- ЛОЙКА, А.: Скарына сярэднявечны, Скарына адраджэнскі – Беларусь 1990, № 2, с. 22–23.
- ЛЫЧ, Л.: Назвы зямлі беларускай. Мінск 1994.
- MATÚŠ, F.: Edičná poznámka. In: A od Prešova v tim poľu. Spivanki a besedi o Prešove. Editor F. Matúš, jazyková spolupráca L. Bartko. Prešov 1991, s. 57–59.
- URBANOVÁ, N.: Prešov. Pamiatková rezervácia. Bratislava 1986.
- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. 2. Bratislava 1977.

Prešov en las canciones populares: aspecto histórico-cultural de la imagen lingüística

Viktoria Lašuk

El urbónimo Prešov, siendo el medio natural para destacar un objeto, representa una ciudad antigua con su propia peculiaridad histórica que refleja las imaginaciones tradicionales del pueblo, encarnadas en los medios lingüísticos de figuración folklórica. El aspecto histórico-cultural de la formación y desarrollo de la imagen poética del urbónimo Prešov consiste en una percepción imaginaria de los factores de la actividad vital de la ciudad, incluyendo el espacial, el temporal, el social y otros. La información histórico-social está representada de manera selectiva por medio de detalles expresivos y exactos, o sea, en las imágenes verbales de los objetos, acontecimientos y personas.

Se crea la idea espacial de la ciudad (la urbocéntrica que interviene en calidad del localizador del tema), del tiempo histórico (caracterizado por la generalización y la selectividad), de la dinámica histórico-social (los grupos temáticos para la denominación de personas, de su actividad, de los terrenos cultos, de la arquitectura urbana, etc., reflejados en la imagen de la vida cotidiana concreta).

La imagen de una ciudad concreta formada por los medios lingüísticos crea y encarna la cultura de un país y de un pueblo.

NADKA NIKOLOVA*

Kritériá obrodenských spisovateľov na ustal'ovanie noriem novobulharského spisovného jazyka

NIKOLOVA, N.: Criteria of Revival Writers to Determine Norms of the New Bulgarian Standard Language. *Slavica Slovaca*, 33, 1998, No. 2, pp. 127–133. (Bratislava)

Gradual solving of several fundamental problems is characteristic for building up the New Bulgarian Standard language during the Bulgarian revival. One of them is the question which of the offered normative models of the New Bulgarian Standard language is the most adequate and appropriate for the codification. By handling these problems the question of the norm and the criterion preferred in creating the norm is practically solved.

In this study we are trying to locate the motives which guided Bulgarian writers in the determination of the norm if we are looking into the problem from a theoretical position of existence of a number of criteria: following the language ideal, a pragmatic criterion, an aesthetic criterion, a criterion of being in accordance with a system, a criterion of reputation and communicative effectiveness. The sources we took in account were metatexts and codifying works from the 1820–1878 period.

Linguistics. New Bulgarian Standard language. Determination of the norm.

Pre bulharskú jazykovú situáciu začiatku 19. stor. je charakteristické, že otázka, aký jazyk by sa mal stať národným spisovným jazykom¹ a tým i prostriedkom vytvárania nového typu kultúry, je už jednoznačne vyriešená v prospech bulharského jazyka. Úsilie o odstránenie protikladu bulharčina – gréčtina ilustruje najčastejšie citovaný patetický apel Paisija Chilendarského: „О, неразумний и юроде, поради что ся срамиш да ся наречеш болгарин!“² Východiskom myšlienky ustáliť bulharský jazyk ako spisovný bolo pochopenie toho, že sebaurčenie národa sa prejavuje predovšetkým jazykovým sebaurčením, a toto pochopenie našlo výraznú podporu v hodnotení spisovného jazyka Konstantinom Fotinovým – „отделител или изобразителний знак (нишан) за секий народ“ (podľa Gutschmidta 1982, s. 99).

V praxi prvých bulharských spisovateľov obdobia národného obrodovania sa ešte stále nekládla otázka, ktorý z útvarov bulharského jazyka by mal prevziať úlohu

* PhDr. Nadka Nikolova, CSc., Katedra slavistiky, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra 1, 081 06 Prešov.

¹ V historickej literatúre je všeobecne prijaté tvrdenie, že v epoche obrodovania sa začína formovať bulharský národ ako spoločensko-historická etapa vývinu Bulharov. Spisovný jazyk tejto etapy sa nazýva národným spisovným jazykom.

² Normalizácia všetkých po bulharsky citovaných obrodeneckých textov je autorkina.

spisovného jazyka. Takto po vyriešení už spomínanej opozície bulharčina – gréčtina vzniká ďalšia, aktuálna v danom historickom momente, archaická, tradičná jazyková forma, ktorá vyjadruje prestíž historickej minulosti národa i jeho staršej kultúry, alebo nová, v písomnej praxi neustálená jazyková forma, ktorá je nositeľkou prestíže novej historickej a kultúrnej perspektívy národa. Na prvý plán sa dostáva otázka, či sa má v praxi spisovného jazyka ísť cestou tradície alebo novátorského reformizmu (Bosilkov 1986, s. 21). Tento problém je charakteristický pre prechodné historické obdobia a nachádza svoje paralely i v literatúre, v maliarstve, v hudbe, v architektúre atď. Koncentrovaným vyjadrením existujúcej dilemy je formovanie tzv. škôl v 20. až 50. rokoch 19. stor. – archaistov a novátorov, združených do skupín nazvaných Čerkovnoslavianska, Slavianobulharská a Novobulharská. Pri analýze koncepcií týchto škôl, ako aj ich skrytého alebo zjavného súperenia, nemožno si nevšimnúť fakt, že v programoch všetkých troch má do rôznej miery a v rôznej forme svoje miesto skutočnosť, že sa musia vysporiadať s tradíciou. Svedectvom tohto faktu je, že v normatívnych systémoch tzv. novátorov je neskôr (v 50.–70. rokoch) nevyhnutne prítomný etymologický element, dokonca aj vtedy, keď je teoreticky odmietnutý.

Takmer naraz s principiálnym vyriešením otázky bázy spisovného jazyka sa začínajú formovať a kodifikovať normy novobulharského spisovného jazyka. Čo sa týka otázky nárečového východiska alebo jeho pravopisu, javov fonetických, morfológických alebo lexikálnych, v podstate sa diskutuje o výbere noriem „a problém normy je zviazaný predovšetkým s bojom variantov” (Bosilkov 1979, s. 40). Takto nastáva čas záujmu o to, na aký súbor kritérií sa orientujú spisovatelia pri svojej normalizátorskej a kodifikátorskej činnosti.

Jazykovú situáciu v období obrodzenia charakterizuje množstvo kodifikujúcich sa jazykových útvarov, pričom v rámci niektorých z nich si konkurujú z hľadiska jazykovej hodnoty rôzne varianty. Pritom archaické formy jazyka sa uprednostňujú niektorými normalizátormi nielen kvôli sociálnemu faktoru „prestížnosti”, ale predovšetkým kvôli absencii variantnosti v týchto už nefunkčných, nerozvíjajúcich sa jazykoch.³ A to je veľké pokušenie pre súčasníkov jednej etapy histórie spisovného jazyka, v ktorej je na vážkach, ktorou cestou sa vydať – vychodenou cestou k nejakej solídnej jazykovej forme bez variantov (v tomto prípade ide hlavne o „čerkovnoslavjanski ezik”, ktorý sa do polovice 19. stor. chápe ako starobulharský jazyk), alebo po namáhavej a neistej ceste k útvarom, ktoré sú najnovším produktom vývoja jazyka, majú veľkú komunikatívnu perspektívnosť, ale sú príliš variabilné vzhľadom na ich objektívne obmedzené filologické možnosti.

Napriek zapálenej obrane niektorými spisovateľmi je striktné nasledovanie prvej

³ Tu neberieme do úvahy dublety, ktoré vyplývajú z rôznych redakcií typu *чадъвь/чадъ* v genitíve plurálu alebo *самарни/самарне* v nominatíve plurálu alebo typu *врѣмѧ/врѣмѧ*.

cesty vopred odsúdené na neúspech, pretože jeho základom je stredoveké lingvistické myslenie. Do veľkej miery však vnucuje myšlienku o jedinečnosti normy. Najľahším spôsobom, ako riešiť otázku výberu spomedzi niekoľkých variantov, sa ukazuje neustále porovnávanie s „čerkovnoslavianskym“ jazykom. Pri tomto porovnávaní sa fakticky uskutočňuje výber medzi niekoľkými vnútro systémovými variantmi, pri ktorom sa pri ustáľovaní spisovnej formy vedome hľadá dôvod, prečo vybrať jeden z nich. Takto sa vopred rozhoduje akýmsi porovnaním dvoch systémov – archaického a nového. Vďaka tomu sa často na dlhý čas upevňujú dialektné variantné normy, ktoré azda ani nie sú typické pre jazyk ako celok, no zodpovedajú *jazykovému ideálu*, čo je konzervatívne kritérium, obrazne definované Peškovským nasledujúcim spôsobom: „Za normu sa pokladá to, čo bolo, a sčasti to, čo je, ale nie aj to, čo bude“ (pozri Gorbačevič, 1971, s. 8). Texty z obdobia národného obrodzenia sú plné podobných kontaminácií spôsobených výberom medzi prestížnosťou a stabilitnosťou jedného variantu a „prirodzenosťou“⁴ a komunikatívnosťou s ním totožného (podobného alebo zhodného) druhého variantu, napr. osobné zámená *он, она, оно, они* alebo zvuková forma slov typu *мужь, левь, дождь*. A napriek tomu, že dôvody výberu variantu, ktorý sa zhoduje s knižným variantom alebo mu je veľmi blízky, nepotrebujú ďalšie vysvetlenia, dovolujeme si uviesť dosť často spomínaný citát Neofita Rilského: „... воистинну никогда не бих дерзнул аз да внесем в мое списание или в перевод таквия непотребни речи (ако и да ся употребителни по некои места по между простият народ). Като ... *крак* в м. *нога*. ... (защото писание не говори, *крак* мой ста на правоте, но *нога* моя ста на правоте ...)” (1835, s. 11).

Riešenie sa hľadá oveľa ťažšie, keď sú podobné porovnania nemožné, t. j. keď treba vybrať spomedzi dvoch alebo viacerých variantov v hovorenej reči, ktoré nemajú archaické analógie. Absencia alebo nedostupnosť lingvistickej teórie k danej otázke nútilo spisovateľov, aby sami nachádzali kritériá postupne vytvárajúce svojrázny, originálny typ filologického myslenia, ktoré neskôr vychovalo niekoľko pokolení filológov.

Príkladom na riešenie tohto najzložitejšieho typu výberu je problém formy členov; otázkou je, či sa po prvú vôbec uplatnia ako norma v spisovnom jazyku, a po druhé, ktoré zo všetkých jestvujúcich variantov by sa do spisovného jazyka mali prijať. Ako faktor ich zaradenia do systému spisovného jazyka sa najčastejšími ukazujú demokratické tendencie bulharského národného obrodzenia. Bez toho, aby sme spochybnili tento vzťah, pokúsime sa nájsť kritériá za i proti. Podľa už uvedeného kritéria súladu s jazykovým ideálom časť spisovateľov vyhadzuje členy zo spisovného jazyka – „Она (майката, сиреч черковнославянският език, б. н.) ги нема: и нема

⁴ Definovanie dialektných noriem ako prirodzených je podľa Tomaševského (pozri Gorbačevič, 1978, s. 37)

ги, защото и са непотребни, а непотребно е майце, непотребно бива и дщере, защото дщера подобна е майце; ...” (Pavlovič 1845, s. 2). К предходжайцесму критériu sa pridáva *kritérium estetické*. Členy sa hodnotia ako „... гнусотиин ..., които се в тия времена, от небития прозведени, появиха, да го украшават или, по-добре, огнушават” а ако „квас фарисейский, който ... причинява языку безобразие, гнусота и премногое потемнение” (орак. cit.). То истé критérium však používajú aj zástancovia používania členov: „А без членовете нищо не би вредел Болгарский язык, който с тая токмо дарба се украшава по-много от другите сродни нему язици ... А колко би бил недостаточен и укорен, ако не би имал тая превосходна дарба” (Neofit Rilski 1835, s. 52). Ako protiváha subjektívnosti estetického kritéria sa uvádza aj *kritérium pragmatické*; členy sa raz zdajú prekážkou básnickej tvorby, а inokedy nevyhnutným jazykovým prostriedkom а боло by ťažké odučiť deti, aby ho používali v škole.

V obrodenských metatextoch, v ktorých sa hovorí о членoch, prevláda *kritérium súladu so systémom*. Jednoduchý fakt, že existujú v hovorenej bulharčine, ukazuje sa rozhodujúcim pre ich zaradenie do spisovného jazyka. Pri tomto kritériu sa uvádzajú porovnania so súčasnými románskymi jazykmi, ktoré sú pokračovaním východiskového jazyka bez členov, čo im dnes neprekážа, aby tieto členy normalizovali. Presvedčivými dôvodmi pre právo на existenciu členov v bulharskom jazyku sú historické dôkazy dávajúce solídnosť а prirodzenosť motívom, ktoré ich ustáľujú v systéme spisovného jazyka. Úvahy о histórii členov sa vyskytujú napr. v práci *Filologičesko pred-ovedomlenie za Slavenobolgarskata gramatika* otca Neofita alebo v predslove k *Parvička balgarska slovnica* Ivanča Andreova (Bogorova) *Za ravnopisanieto na jazikat ni*. Pochabosť vyhadzovania členov, ktoré zostali „namiesto pádov”, Bogorov porovnáva s nápadom „urobiť kašu z dvoch jazykov”, за ktorú musíme ďakovať „tak, ako by Francúzi а Taliani mali byť vďační tomu, kto by im odporúčal, aby opustili ich arqra а aby prijali latinské pády” (1848, s. H – I).

Avšak systém ponúka množstvo variantov foriem členov, najmä pre mená mužského rodu v jednotnom čísle. Neofit Rilski sa napríklad domnieva, že v „болгарският язык са господственно три различни члени *o, a, e*. А злоупотребително осем” (1835, s. 44). V podobnej situácii by bolo normálne, keby sa hľadala podpora v praxi spisovného jazyka, akokoľvek biedna bola do 30.–40. rokov. Prekvaпуje však pozícia väčšiny kodifikátorov, ktorí ju ignorujú, kritizujú ju alebo iba konštatujú mnohотvárnosť. Avšak *kritérium authority* prameňa ako keby si nenachádzalo živnú pôdu (aspoň v metatextoch), čo by bolo možné vysvetliť typologickými charakteristikami novobulharského spisovného jazyka, spomedzi ktorých do očí bije hlavne fakt, že normatívny systém sa neformuje jednou osobnosťou alebo kruhom spisovateľov, spojených jednou koncepciou (ako v súčasnom srbskom alebo slovenskom jazyku). Naopak, на vytváraní tohto systému sa zúčastňujú desiatky autorov gramatik,

spisovatelia, publicisti, učителиa, prekladatelia, verejní činitelia. V závere svojho predslavu k *Praktičeska medicina* (1854), v ktorom sa venuje jazyku prekladu a pravopisu, Anastas Granitski píše: “Аз никак не ща са показа *идиогномон*, но чекам да ся съгласят нашити писатели” (s. 9).

Teda obrodenský spisovatelia sa orientujú na *kritérium všeobecnej použiteľnosti*. Jeho uplatnenie i v súčasnosti sprevádzajú isté poznámky o ťažkostiach, ktoré sú s nim spojené; v mnohých prípadoch sa ťažko určuje, kedy je istá forma alebo isté slovo najrozšírenejšie. Do ešte väčšej miery sa tieto poznámky vzťahujú na 30.–70. roky 19. stor., keď nie sú k dispozícii teoretické a praktické podmienky na definovanie všeobecnej použiteľnosti jedného javu, ktoré si vyžaduje štatistické a sociolingvistické výskumy. Nezávisle od tohto faktu spisovatelia vydávajú veľa energie a prejavujú vzácnu pozorovaciu schopnosť, čo ich vedie k optimálnym riešeniam. Konkrétne pri riešení otázky členov začínajú odstraňovať zriedkavé a málo používané varianty. Neofit Rilski hovorí o vyhadzovaní foriem členov so zakončením na konsonant a člena *emъ*, ktorý je „iba regionálny” (1835, s. 44–45), a Ivan Bogorov členov *a-мъ*, *o-мъ*, ktoré sú menej frekventované v porovnaní s členom *мъ*. Samozrejme subjektivismu sa v takýchto prípadoch nedá vyhnúť, napr. Ivan Momčilov (1868, s. 28) sa domnieva, že sa člen *a* používa častejšie. Dômyselným riešením situácie je spojenie niekoľkých – dvoch alebo troch – variantov do skloňovacej paradigmy.⁵ Prvý autor tejto myšlienky Neofit Rilski ju obhajuje práve výhodami použiteľnosti: „И понеже благовременно ни се представляват три членове различни в мужският род в единственното число, а и трите равноупотребителни в Болгарията, мене ми се чини да е добро да се расположат тия трите членове, като що са равноупотребителни в три различни падежи ... и всякому ще да буде угодно, зачтото се неунитожжава на никого поместнио член ...” (1835, s. 62–63). Táto idea je seriózne premyslená. Petko Slavejkov napr. skryto kritizujúc Rakovského hovorí v č. 33 novín *Makedonija* z r. 1868: „Съединението ни за утвърдение на един книжевен български език за нас е много поинтересно от изследването на санскритский и други езици. Както во всякой език, тый и в наший, ще стане право и правилно това, което е *най-употребително*” (podčiarknuté autorom).

V nám známej literatúre sa hovorí ešte o jednom kritériu – o tzv. *komunikatívnej účelnosti* (Gorbačevič 1978, s. 46–47), ktoré je dôsledkom axiologicko-teleologického pohľadu na jazykové fakty, čo sa týka vysvetlenia daného kritéria ako východiska pre oblasť funkcionálnej štylistiky. Nebolo by na mieste hľadať ho v období histórie určitého jazyka, v ktorom sa jeho normy ešte len začínajú formovať a kodifikovať. Elementy

⁵ Súčasný pravopisný pravidlo používania plnej a krátkej formy člena pri menách mužského rodu v jednotnom čísle, zohľadňujúce ich syntaktickú funkciu (subjektu alebo nie subjektu vety), je v podstate dôsledkom tohto stavu pred viac než 160 rokov.

tohto kritéria v čase vytvárania noriem spisovného jazyka počas obrodovania možno nájsť do takej miery, do akej sa vníma ako princíp, podľa ktorého by mal prednosť taký variant, ktorý optimálne uľahčuje jazykovú komunikáciu. Tento aspekt kritéria je v podstate takmer totožný s kritériom súladu so systémom, pretože práve výsledky jeho pôsobenia sú príhodnejšie pre komunikovanie než stav, ktorý im predchádzal.

Prehľad kritérií, na ktorých je založená normalizátorská a kodifikátorská činnosť bulharských obrodných spisovateľov, vedie k zaujímavým záverom. Ak súhlasíme s definíciou, v ktorej sa tvrdí, že norma je to „prevládajúce spoločné v jazykovej formácii, ktoré zabezpečuje a charakterizuje komunikáciu v nejakom spoločenstve v určitom čase“ (Bosilkov 1986, s. 16), môžeme konštatovať, že – hoci aj v rôznej forme a veľmi kľukatou cestou – títo spisovatelia intuitívne dospeli k podobnej predstave vo svojom chápaní normy. Kritérium, ktoré používajú na to, aby ustanovili jeden variant za normu, je v súlade s komentárom uvedenej definície. Takto napr. ak pod „spoločné v jazykovej formácii“ sa rozumie „vo veľmi vysokom stupni práve systémové, lebo každá abstrakcia sa zakladá na diferenciacii a systematizácii príznakov“ (Bosilkov 1986, s. 16), to všetko stelesňuje kritérium súladu so systémom; ak pod „prevládajúcim“ rozumieme rozšírenosť variantu, je to reprezentované kritériom použiteľnosti. Zároveň to, že sa opúšťa kritérium súladu s istým archaickým ideálom, dokazuje nároky na komunikatívne vlastnosti normy, ktorá by na neposlednom mieste mala uspokojiť i určité estetické požiadavky.

Preložila *Martina Čeripková*

ЛИТЕРАТУРА

- АНДРЕОВ (БОГОРОВ), И.: Първичка българска словница. Стамбол 1848.
БОСИЛКОВ, К.: Разговорни и книжовни варианти в езика на възрожденската литература. In: Помагало по история на българския книжовен език. София, 1979, с. 39–46.
БОСИЛКОВ, К.: Кратка история на българския книжовен език. Сегед 1986.
ГОРБАЧЕВИЧ, К. С.: Изменение норм русского литературного языка. Ленинград 1978.
ГОРБАЧЕВИЧ, К. С.: Вариантность слова и языковая норма. Москва 1971.
ГРАНИТСКИ, А.: Практическа медицина. Стамбол 1854.
ГУТШМИТ, К.: Към въпроса за връзката между развоја на културата и книжовния език в епохата на Българското национално възраждане. In: Езиковедската българистика в ГДР. София 1982.
МОМЧИЛОВ, И.: Граматика за новобългарския език. Русчук 1868.
НЕОФИТ РИЛСКИ. Болгарска граматика сега перво сочинена. Крагуевац 1835.
ПАВЛОВИЧ, Х.: Грамматика славено-болгарска. Белград 1845.

Критерии на възрожденските книжовници за установяване на нормите на новобългарския книжовен език

Надка Николова

Търсейки изход при разрешаване на дилемата, по какъв път да тръгне изграждането на новобългарския книжовен език – по пътя на традицията или по пътя на новаторския реформизъм, – българските книжовници водят спорове, като прилагат критерии, които са на пръв поглед антиномични: за съответствие с езиковия идеал или със системата; за прагматичност или за естетичност на нормата. Въпреки приведените крайни позиции, се оказва, че вземат предвид всички критерии, но в различни пропорции, адекватни на времето, на езиковата им практика и на езиковата ситуация. Към споменатите критерии се прибавя и широко възприетият критерий за общоупотребителност, не винаги прилаган еднакво успешно, но с времето все по-налагаш се. Във връзка с тези критерии не намира почва критерият за авторитетността на една личност или кръг от книжовници. По този начин възрожденските книжовници изграждат своеобразен и оригинален тип филологическо мислене, което възпитава цели поколения филолози, постепенно достигнали до съвременното разбиране за норма.

MÁRIA KOŠKOVÁ*

Frazeologizované konštrukcie v dvojjazyčnom slovníku

KOŠKOVÁ, M.: Phraseologized Construstions in Bilingual Dictionary. *Slavica Slovaca*, 33, 1998, No. 2, pp. 134–142. (Bratislava)

The article presents the confrontative research of Bulgarian and Slovak phraseologized constructions, specific language instruments, which rise according to a model not on the base of the fixed connection as an integrity, but on the base of the phraseologization of construction.

The author has also aimed to the lexicographic description of phraseologized constructions in the bilingual dictionary.

Linguistics. Syntactic Phraseology. Phraseologic Construction. Phrasescheme. Reduplicated Elements.

Potreba zdokonaľovania dvojjazyčnej lexikografie nastoľuje aj riešenie takých problémov, ako sú frazeologizované konštrukcie. Výskum a vymedzenie frazeologizovaných konštrukcií (FK), ktoré môžu vystupovať ako špecifický reprezentant heslového slova, vyplynul z lexikografickej práce na pripravovanom *Bulharsko-slovenskom slovníku*. Analýza excerpovaného jazykového materiálu ukazuje, že výskyt frazeologizovaných konštrukcií v oboch jazykoch nie je ojedinelý, ba naopak, podľa existujúceho štruktúrneho modelu sa vytvárajú mnohé ďalšie jednotky. Zvýšenú pozornosť FK si vynucuje ich absencia v mnohých dvojjazyčných slovníkoch. V doterajšej lexikografickej praxi sa FK buď vôbec neuvádzali, alebo sa uvádzali nedôsledne, ale najmä nejednotne.

Keďže výskyt FK nie je zanedbateľný a ich miesto v dvojjazyčnom slovníku má svoje opodstatnenie, pokúsime sa v našej práci o konfrontáciu bulharských a slovenských frazeologizovaných konštrukcií z hľadiska ich lexikografického spracovania. Naším cieľom nie je podať vyčerpávajúci obraz existujúcich FK v oboch jazykoch, ale vymedziť najfrekvencovanejšie typy, ktorých ekvivalencia by mala byť v slovníku zachytená. Keďže východiskovým jazykom nášho výskumu je bulharčina, vychádzame z excerpce bulharských výkladových i frazeologických slovníkov, ako aj z vlastnej excerpce bulharskej umeleckej a odbornej literatúry.

Prv než pristúpime k rozboru vlastného materiálu, považujeme za potrebné

* Mgr. Mária Košková, CSc., Slavistický kabinet SAV, Panská 26, 913 64 Bratislava.

poukázať na istú nejednotnosť názorov bulharských a slovenských autorov. Frazologizované konštrukcie patria k teoreticky najmenej rozpracovanej oblasti, doposiaľ nie sú dostatočne preskúmané a opísané. V jazykovednej teórii sa najčastejšie označujú ako syntaktická frazeológia, tautologické frazeologizované konštrukcie, zriedkavejšie sa uplatňuje názov frazeoschéma. Konkrétne realizácie frazeologizovanej konštrukcie tvoria podľa J. Mlacek paradigmatický rad syntaktického frazeologizmu (1976, s. 143).

I keď sa FK svojou podstatou dotýkajú frazeológie i syntaxe, v syntaktickej oblasti je ich výskum dosť okrajový. Ako osobitný typ, pri ktorom frazeologizačný proces nezasahuje konkrétne slovné spojenie, ale samotnú syntaktickú konštrukciu, sa vydeľujú iba v novších frazeologických teóriách (Mlacek – Ďurčo a kol., 1995, s. 117).

V bulharskej jazykovede túto problematiku sporadicky a čiastočne, či už z pozície syntaxe alebo frazeológie, riešili viacerí autori (Karaangova, 1963; Leonidova, 1978; Вapopджиев, 1974; a iní). Najdôkladnejšie sa však ňou zaoberala K. Ničeva (1973; 1987), ktorá pod synonymnými pojmi *syntaktická frazeológia*, *frazelogizované konštrukcie* i *frazeoschéma* rozumie ustálené syntaktické štruktúry so špecifickými sémanticko-syntaktickými vlastnosťami, nemennou schémou výstavby a premenlivým lexikálnym obsadením, v dôsledku čoho vznikajú v jazyku série analogických štruktúr (1987, s. 26). Autorka ako zástankyňa úzkeho chápania frazeológie nepovažuje tieto jednotky za frazeologizmy. Na základe jej koncepcie neboli zahrnuté ani do Frazelogického slovníka bulharského jazyka (1974).

Iný názor zastáva J. Mlacek, ktorý ustálené syntaktické konštrukcie pokladá za osobitnú, jednako však organickú zložku frazeológie. Na analýze jedného typu konštrukcií s premenlivými tautologickými zložkami (*chlap ako chlap, nie je chlap ako chlap, chlap je len chlap* a iné) dokazuje, že tieto jednotky sa vyznačujú nielen ustálenosťou syntaktickej stavby, ale aj posúvaním významu, i keď trochu odlišným od prenášania významu pri lexikálnej frazeológii (1970, s. 139).

Z konfrontačného hľadiska je zaujímavý rozbor tých istých konštrukcií (*закон естъ закон, парень как парень*), ktorý v ruštine urobil L. N. Smirnov (1982). Štruktúrno-sémantickou analýzou niekoľkých syntaktických konštrukcií prispel k vymedzeniu ich podstaty aj G. Horák (1981, 1982).

Napriek značnej pestrosti a rôznorodosti FK v oboch jazykoch budeme v našej práci vychádzať z poznania, že sú to konštrukcie s ustálenou syntagmatickou, jednoduchou vetnou i súvetnou stavbou. Hoci sa reprodukovanosťou, reprodukovateľnosťou a expresívnosťou založenou na syntaktickom usporiadaní značne približujú k frazeologickým jednotkám, nepovažujeme ich za rovnocenné s nimi. Významová platnosť frazeologických jednotiek vyplýva z frazeologizácie ustáleného spojenia ako celku. To znamená, že absolútna štruktúrna zhoda dvoch frazeologizmov nie je indikátorom ich rovnakého významu. Pri frazeologizovaných konštrukciách je už samotná

konštrukcia predpokladom istého myšlienkového obsahu, je jeho potenciálnym nositeľom. Konštrukcia sa stáva prototypom, modelom, podľa ktorého sa tvoria ďalšie významovo blízke jednotky. Lexikálne zložky konštrukcie nestrácajú svoj konkrétny význam, ale syntaktickou organizáciou sa podieľajú na expresívnosti výrazu, vnášajú doň expresívny prvok. Syntaktickú stavbu prevažnej väčšiny FK spoluvytvára jedna, niekedy dve i viac konštantných zložiek. Zameniteľnosť ostatných komponentov konštrukcie môže byť tvarovo i lexikálne obmedzená či neobmedzená. Všetky zložky majú pevnú štruktúrnu pozíciu.

Skôr ako prejdeme k vlastnému rozboru materiálu, pristavíme sa pri vymedzení samotného termínu označujúceho oblasť nášho výskumu. Bežne používaný termín syntaktická frazeológia nepovažujeme za optimálny, pretože syntaktickú povahu má okrem minimálnych frazém a subfrazém prevažná väčšina frazeologických jednotiek. Termín frazeoschéma možno podľa nášho názoru aplikovať len na schematické znázornenie FK. Keďže sa ťažko mení už zaužívaný termín, pokladáme za prijateľné hovoriť o frazeologizovaných konštrukciách.

Analýzou materiálu sme zistili, že súbor bulharských frazeologizovaných konštrukcií je značne rozsiahly, nesúrodý a produktívny. V našej práci sme vymedzili istý reprezentatívny výsek a hľadáme slovenské ekvivalenty z hľadiska ich lexikografického spracovania. Tieto v hovorovom úze bežné akty reči sú vhodným exemplifikačným materiálom heslového slova. Exemplifikáciou sa v lexikografii nazýva kontext, ktorý konkretizuje a ilustruje význam slova, ukazuje na možnosti jeho realizácie v reči (Sekaninová, 1993, s. 85). Zaujímajú nás hlavne tie FK, ktoré sú jediným možným kontextom na doloženie konkrétneho významu heslového slova. Syntaktická zóna slovníkového hesla má podľa J. D. Apresiana podávať sémantické valencie slova, a to pri danom slove, pretože sa môžu vyjadrovať idiomaticky (cit. podľa Sekaninovej, 1993, s. 80).

Odlišnosť významu heslového slova je podmienená jeho viazanou lexikálnou spájateľnosťou. Názorne to predstavíme nasledujúcim rozborom. K analýze a triedeniu FK možno pristupovať z rozličných hľadísk, nás však zaujíma otázka, v akom rozsahu ich zachytiť a kde ich v hesle umiestniť. Kritériom ich zaradenia do slovníka bude frekvencia výskytu.

I. Prvú skupinu súboru FK tvoria výrazy s jednou, niekedy dvoma i viacerými konštantnými zložkami. Najväčšie zastúpenie majú bulharské FK, kde konštantou býva najmä častica, spojka, predložka. Oveľa zriedkavejšie sa ako konštantna vyskytujú príslovky, číslovky, prídavné mená.

1. 1. Na konfrontačnom základe bulharskej FK s konštantnou bulharskou časticou „ra”, ktorú uvádza aj K. Ničeva, a slovenským náprotivkom ukážeme, že jej významová platnosť nie je taká jednoznačná ako to z klasifikácie Ničevovej vyplýva (1987, s. 28). Ustálenosť tejto konštrukcie sa okrem konštantnej častice „ra” zakladá na korelácii

premenlivých zložiek (obvykle osobných, ukazovacích a opytovacích zámen, určitých tvarov podstatných mien a prísloviak). Tieto FK, ktorými hovoriaci reaguje na predošlý kontext, predošlú výpoveď, vystupujú ako samostatné neúplné vety, alebo ako organická zložka súvetia. Zdôrazňuje sa nimi naliehavosť alebo platnosť niečoho, výlučnosť pozície alebo stavu. Bulharským frazeologizovaným konštrukciám: *moŭ ta moŭ; tozu ta tozu; Иван та Иван; сладолед та сладолед; днес та днес* zodpovedajú slovenské ekvivalenty: *len a len on; len a len ten; len a len Ivan; len a len zmrzlinu; len a len dnes*.

Inú významovú platnosť má častica „ta“ v konštrukcii s premenlivým slovesným obsadením, ktorou sa vyjadruje dlhší, nepretržitý priebeh deja, činnosti, stavu. Zmena významu konštrukcie je viazaná prítomnosťou slovesa: *вали та вали; работи та работи; чете та чете; младее та младее* alebo varianty s konštantnou časticou *ли*: *вали ли вали; работи ли работи; чете ли чете; младее ли младее*. Tejto FK zodpovedajú v slovenčine tri varianty: *(len) prší a pršil/prší len a pršil/ak o prší, tak prší; (len) pracuje a pracuje/pracuje len a pracuje/ak o pracuje, tak pracuje; (len) číta a čítal/číta len a čítal/ak o číta, tak číta; (len) mladne a mladnel/mladne len a mladnel/ak o mladne, tak mladne*. Bulharský výkladový slovník dokladá uvedený význam pod heslom *ли*: *слънцето пече ли пече* (1996, s. 416) – *слнко páli a páli*; pri hesle „ta“ však nie je uvedený. (Veľký akademický slovník bulharského jazyka vyšiel zatiaľ len po písmeno K). Pre lexikografické spracovanie je dôležité vypracovať schematický model frazeologizovanej konštrukcie (tu možno použiť i termín frazeoschéma). Kľúčovým slovom, centrom modelu bude konštantné slovo (konštantné slová) konštrukcie. Model sa bude uvádzať v zátvorke za osobitnou značkou po poslednom uvedenom význame heslového slova. Za modelom budú ako exemplifikačný doklad uvedené jeho konkrétne realizácie, čiže bulharské FK a ich slovenské ekvivalenty. Napr. frazeologizované konštrukcie uvedené v bode 1.1. budú nasledovať ako exemplifikáty za príslušnými modelmi (*zám. al. pods. + ta + зам. al. pods.*) *moŭ ta moŭ len a len on; Иван та Иван len a len Ivan*. Výber ďalších typov FK uvidíme bez dôkladnejšieho štruktúrno-sémantického rozboru.

1. 2. Bulharský výkladový slovník zaznamenáva význam predložky *с* daný jej expresívnou väzbou s dvoma rovnakými ľubovoľne zameniteľnými substantívami hanlivého obsahu. Realizácie tejto konštrukcie sa používajú ako zosilnená nadávka na druhú či tretiu osobu: *мързел с мързел; крадец с крадец; магаре с магаре*. Slovenskými náprotivkami sú prívlastkové syntagmy, v ktorých je podstatné meno určené prídavným menom toho istého základu: *leňoch lenivý; zlodej zlodejský; somár somársky*. V bulharčine sa vyskytuje i rozšírený variant tejto konštrukcie ako nadávka na tretiu, neprítomnú osobu: *мързельт му с мързел; крадецът му с крадец; магарето му с магаре*. Slovenskými ekvivalentami sú už uvedené výrazy: *leňoch lenivý; zlodej zlodejský; somár somársky*.

1. 3. Príslovka *веднѣж* vystupuje vo funkcii prídavného mena v bulharských FK vyjadrujúcich obdiv, ocenenie najlepších vlastností niekoho, najvyšších kvalít niečoho: *веднѣж момиче! веднѣж мома! машина веднѣж!* Tieto konštrukcie možno do slovenčiny prekladať individuálne, najčastejšie frazeologizmami: *dievča na pohľadanie, deva na pohľadanie, ten stroj je jedna radosť!*

1. 4. Ani najnovší bulharský výkladový slovník, ani veľký akademický slovník nezachytávajú osobitný význam číslovky *един* daný ustálenosťou konštrukcie na základe jej väzby s premenlivým obvykle modálnym slovesom: *одно зная; одно не разбирам; одно съжалявам; одно ще ти кажа*. Týmto konštrukciám v slovenčine zodpovedajú i formálne zhodné ekvivalenty: *jedno viem; jedno nechápem; jedno ľutujem; jedno ti poviem*.

1. 5. Bulharskej expresívnej väzobnej konštrukcii s konštantným slovesom *намеря* v rôznych tvaroch, ktorá vyjadruje pochybnosť hovoriaceho o vhodnosti nejakej činnosti alebo deja, často s náznakom irónie či výsmechu: *намерил кого да пита; намерил къде да отиде; намерил с кого да се ожени* zodpovedajú slovenské výrazy: *mal sa koho spýtať; mal sa na koho obrátiť; mal sa s kým oženiť*.

2. 1. Značná je miera výskytu bulharských FK s dvoma i viacerými konštantnými zložkami, ktoré by sa mali uvádzať v slovníku pri každom heslovom slove vystupujúcom ako konštanta FK. Napr. FK so stálymi zložkami *що за* vo význame ‚aký‘: *що за човек (е това); що за майка (е това); що за ученик (е това); що за ред (е това)*, ktorým zodpovedajú slovenské ekvivalenty: *čo (je to) za človeka; čo (je to) za matku; čo (je to) za žiaka; čo (sú to) za poriadky* budú uvedené pod heslom *що* a pod heslom *за*.

2. 2. Podobne frazeologizované konštrukcie, ktoré majú podobu zvolacích viet a v bulharčine vyjadrujú nadšenie alebo obdiv: *Това се казва професор! Това се казва ученик! Това се казва стихотворение!* budú zaradené do hesiel *този, се, казвам*. Slovenské ekvivalenty uvedených bulharských FK sú enantiosémické, okrem kladného majú i záporný význam vyjadrujúci opovrhnutie. Rozlišujúcim prvkom výpovede je intonácia: *То је (але) професор! То је (але) žiak! То је (але) báseň!*

Pri výskume frazeologizovaných konštrukcií zistíme, že na základe konkrétnej štruktúry môžu vzniknúť i vlastné frazeologizmy. O tom, aké pomerne jemné sú hranice medzi lexikálnou a syntaktickou frazeológiou, v našom ponímaní vlastnou frazeológiou a frazeologizovanými konštrukciami, upozornil už Mlacek (1976, s. 140). Krajovo naznačil možnosť druhotnej frazeologizácie, pri ktorej nastáva prechod z jednej kategórie frazém do druhej, od syntaktických frazém k lexikálnym (1987, s. 125).

Takýto prechod môžeme ukázať na bulharských konštrukciách s konštantnou predložkou *до*, ktoré vyjadrujú veľkú mieru výskytu substancie pomenovanej premenlivými zložkami konštrukcie: *къща до къща; дупка до дупка; книга до книга* a ich slovenské ekvivalenty: *dom na dome; diera na diere; kniha na knihe*. Vyšší

stupeň frazeologizovanosti založený na metaforickom základe premenlivých zložiek zisťujeme pri ustálených konštrukciách: *човек до человек* – *hlava na hlave* s významom ‚veľa ľudí, tlačnica‘, *рамо до рамо* – *plece pri pleci* s významom ‚jednotne, spoločne‘. I keď všetky uvedené spojenia majú rovnakú štruktúru a spôsob ich syntaktickej organizácie je rovnaký, stupeň frazeologizovanosti dvoch posledných výrazov, založený na metaforickom základe, je vyšší. Preto tieto dve jednotky a ich slovenské ekvivalenty považujeme za frazeologizmy a adekvátne ich zaradíme medzi frazeologizmy na konci heslovej state. Dôležité je zväziť každý prípad zvlášť a postupovať pri každej jednotke individuálne.

II. Druhú skupinu súboru FK tvoria dvojčlenné ustálené konštrukcie s reduplikovanými alebo tvarovo blízkymi zložkami, ktorých poradie v štruktúre sa zvyčajne nemení. Tu podobne ako pri prvej skupine FK treba rozlišovať frazeologizované konštrukcie od vlastných frazeologizmov, s ktorými sú konštrukčne totožné. Tieto ustálené spojenia patria do jednej z najspornejších oblastí jazykovedy, čo sa odzrkadľuje aj na ich lexikografickom spracovaní. Stotožňujeme sa s názorom V. M. Mokijenka, podľa ktorého sa tautologická expresívnosť nemusí realizovať ako frazeologická. Môže byť len gramatickým prostriedkom na intenzifikáciu. Gramatikalizácia znižuje expresívnosť (*думы думать*), lexikalizácia ju zvyšuje. Čím väčšia je tautologické spojenie lexikalizované, tým bližšie má k frazeologizmom (1980, s. 147).

1. V bulharčine sa dosť často vedľa jednoslovného používajú zdvojené výrazy na zdôraznenie, podčiarknutie významu výpovede. Napríklad spojenie častíc *a da* so slovesom vo vete, vyjadruje, že dej takmer nastal, činnosť sa takmer uskutočnila: *a da заплаче*; *a da хвъркне*; *a da замине* má svoj zdvojený variant: *a-a да заплаче*; *a-a да хвъркне*; *a-a да замине*. V slovenčine im zodpovedá spojenie *už-už*: *už-už sa rozplače*; *už-už vzlietne*; *už-už odcestuje*.

I keď reduplikované častice boli objektom mnohých výskumov, pri ich lexikografickom spracovaní panuje značná nejednotnosť. Mnohí autori ich považujú za minimálne frazeologické jednotky, iní ich ako samostatné lexikálne jednotky zaradujú medzi zložené slová. Reduplikovanými zložkami v ustálených konštrukciách bývajú najčastejšie príslovky, zriedkavejšie prídavné mená. Bulharská jazykoveda hodnotí tieto spojenia značne odlišne. Kým v БТР nie sú ani zachytené, ПРБЕ ich uvádza ako zložené slová a v prvých zväzkoch akademického výkladového slovníka sú zaradené za zvláštnou značkou ako ustálené spojenia. Podľa nášho názoru by sa mali tieto intenzifikačné FK uvádzať podobne ako doposiaľ rozoberané frazeologizované konštrukcie za zvláštnou značkou po poslednom význame hesloveho slova, ktoré vystupuje ako reduplikovaná zložka konštrukcie. Napríklad spojenie *бавно-бавно* – *поталы, поталиčky* bude uvedené za osobitnou značkou pod heslom *бавно* a doložené v exemplifikácii: *времето минава бавно-бавно* – *čas plynie поталы, поталиčky*; *говори важно-важно* – *говори vážne, vážne*; *далеч-далеч по-скъп* – *отного, отного drahší*.

2. 1. Značná časť intenzifikačných ustálených konštrukcií sa tvorí opakovaním tvarovo blízkych výrazov, odvodených od rovnakého slovného základu. Sú to prípady tzv. etymologickej figúry, kde určované slovo zahrňa význam obsiahnutý i v určujúcom slove. Mnohé z nich prenikli do spisovného jazyka z ľudovej reči prostredníctvom piesní a ľudových rozprávok. O podobných výrazoch v jazyku slovenských ľudových rozprávok hovorí J. Doruľa (1990, s. 144; 1993, s. 116–117).

Pri týchto konštrukciách často pozorujeme symetrickú ekvivalenciu bulharských a slovenských výrazov: *тъмна тъмница* – *tma tmúca*; *млада младиня* – *mladá mladučičká/mladulinká*; *нищо нищичко* – *ničové nič*; *правата правдинка* – *pravda pravduca/pravdučičká*; *сега сегичка* – *už-už/teraz terazučky*. I tu sa však prejavuje špecifika niektorých bulharských FK, ktoré nemajú svoj slovenský pendant a musia sa prekladať opisne: *жалба жая* – *vylietam si žiaľ*; *дрямка ми се додряма* – *idú na mňa driemoty*. Ako sme už uviedli, na základe frazeologizovaných konštrukcií vznikajú aj vlastné frazeologizmy, čo môžeme ukázať na výraze *град градя върху някого* založenom na metafore. Zodpovedajúcim slovenským ekvivalentom je výraz *vkladať nádeje do niekoho*.

2. 2. Podľa jednotlivých príznačov možno túto skupinu roztriediť do ďalších podskupín, to však nie je cieľom našej práce. Treba však uviesť početnejšiu podskupinu FK, kde sa intenzifikácia príznaču, ktorý označujú, dosahuje najčastejšie spojením prídavného mena a deminutívnu podobou toho istého slova: *бял беленичък* – *biely bielučičký/bielulinký* a variant s obráteným slovosledom *bielučičký/bielulinký biely*; *цял целеничък* – *celý celučičký*; *сам самин/самичък/саменичък* – *samičičký sám*; *нов новеничък* – *nový novičičký*; *един едничък/единствен* – *jeden jedinký/jediný*. Lexikografická interpretácia uvedených výrazov v bulharských slovníkoch je nejednotná (nedôslednosť zaradenia v БТР, kde sú uvedené ako zložené slová, РБЕ a НФРБЕ ich uvádzajú ako frazeologizmy, ФРБЕ ich nezaznamenáva). Podľa nášho názoru tieto výrazy nepatria medzi frazeologizmy, keďže význam spojenia ako celku vyplýva z konkrétnych významov zložiek konštrukcie. Komponenty vstupujú do konštrukcie vo svojich priamych významoch a výraz ako celok označuje len rôznu stupeň intenzity príznaču označovaného komponentami. Deminutívne slová bulharských spojení sa utvárajú často účelovo (*беленичък, целеничък, саменичък* oproti existujúcim tvarom *беличък, целичък, самичък*), vystupujú len v uvedených spojeniach, nie samostatne. Preto tieto výrazy budeme uvádzať za osobitnou značkou len pod základným tvarom slova označujúcom príznač – *бял, цял, сам* atď.

2. 3. Istá, menej početná skupina FK v bulharčine, poukazuje na veľkú mieru príznaču, sa tvorí prefixálnou modifikáciou opakovaného slova: *добър, предобър* – *dobry predobry*; *богат, пребогат* – *bohatty prebohatty*. Tvorba podobných výrazov v slovenčine je produktívnejšia. I tu sa modifikovaný výraz tvorí väčšinou účelovo a mimo spojenia sa ako samostatné slovo nevyskytuje: *škoda, preškoda; beda, prebeda*;

bože, prebože. Preto považujeme zaradenie slov *preškoda, prebeda* ako heslové slová v Krátkom slovníku slovenského jazyka (1997) za nenáležité.

Pri lexikografickom spracovaní uvedených výrazov sa konštrukcie typu *namul, npenamul – skúsený preskúsený* budú zaraďovať len pod heslom *namul*.

Uvedený konfrontačný prehľad bulharských frazeologizovaných konštrukcií a ich slovenských ekvivalentov poukazuje na skutočnosť, že niektoré významy slov sú konštrukčne viazané, môžu sa realizovať len v istej konštrukcii. Lexikálne zložky tejto konštrukcie sa svojou syntaktickou organizáciou podieľajú na expresívnosti výrazu, vnášajú doň expresívny prvok. Konštrukcia sa stáva modelom, podľa ktorého sa v reči bežne tvoria podobné výrazy. Dochádza k jej frazeologizácii, na základe čoho je význam jej realizácií predpovedateľný z významu štruktúry. Tieto frazeologizované konštrukcie sú niekedy jediným možným dokladom na ilustráciu konkrétneho konštrukčne viazaného významu. Keďže úlohou dvojazyčného slovníka je podať čo najúplnejšiu informáciu o heslovom slove, nájdeme tieto frazeologizované konštrukcie svoje miesto ako exemplifikačný doklad za osobitnou značkou po jeho poslednom uvedenom význame.

Z analýzy reprezentatívneho súboru zastupujúceho základné typy FK v bulharčine zisťujeme, že: a) mnohé bulharské FK majú nielen významovo zhodné, ale i štruktúrne súvzťažné ekvivalenty. Táto symetrická ekvivalencia, ktorú na pozadí celého súboru zastupujú hlavne tautologické dvojčlenné výrazy, nie je veľmi početná; b) prevažnú väčšinu súboru tvoria bulharské FK, ktorým zodpovedajú slovenské ekvivalenty s rovnakou výpovednou funkciou, ale odlišnou štruktúrou. Časté sú prípady, keď oproti FK východiskového jazyka môže stáť niekoľko štruktúrnych variantov cieľového jazyka, alebo opačne. Tieto varianty budú uvedené za sebou a oddelené bodkočiarkou. Jednotlivo nachádzame bulharské FK, ktorých slovenské ekvivalenty zastupujú kladný i záporný význam, rozlišujúci sa intonáciou, čo tiež musí byť zachytené v slovníku; c) napriek genetickej príbuznosti oboch jazykov poukazuje analýza materiálu i na osobitosti v každom z nich a na výskyt typických a pre bulharčinu špecifických výrazov, ktoré možno do slovenčiny preložiť len opisne.

LITERATÚRA

- DORULA, J.: O jazyku slovenských ľudových rozprávok. Slovenská reč, 55, 1990, s. 139–146.
DORULA, J.: Tri kapitoly zo života slov. Bratislava 1993.
HORÁK, G.: Štyri replikové syntaktické konštrukcie. Slovenská reč, 46, č. 1, 1981, s. 8–7.
HORÁK, G.: Replikové vety súhlasu, odmietania, nabádania a počudovania. Slovenská reč, 47, č. 3, 1982, s. 129–138.
MLACEK, J.: Syntaktická frazeológia. Jazykovedný časopis, 27, č. 2, 1976, s. 134–144.
MLACEK, J.: O jednom type druhotnej frazeologizácie. Slovenská reč, 52, č. 2, 1987, s. 125–127.
MLACEK, J. – ĎURČO, P. a kol.: Frazeologická terminológia. Red. P. Ďurčo, Bratislava 1995.

- SEKANINOVÁ, E.: Dvojazyčná lexikografia v teórii a praxi. Bratislava 1993.
- ВАПОРДЖИЕВ, В.: Двойки думи в българския език като фразеологични единици. Език и литература, София, 1974, кн. 3, с. 64–69.
- КЕРЕМЕДЧИЕВА-КАРААНГОВА, М.: За едно синтактично-стилистично явление в славянския фолклор. Славистични студии, София 1963, с. 83–96.
- ЛЕОНИДОВА, М.: Фразеосхема как лингвистическая единица промежуточного синтаксико-фразеологического уровня. Славянская филология, т. XV. София 1978, с. 219–229.
- МОКИЕНКО, В. М.: Славянская фразеология. Москва 1980.
- НИЧЕВА, К.: Българска фразеология. София 1987.
- НИЧЕВА, К.: Синтактична фразеология съпоставително с другите славянски езици. Славянска филология. кн. XII, София 1973, с. 75–86.

PRAMENE

- KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA. Bratislava 1997.
- БЪЛГАРСКИ ТЪЛКОВЕН РЕЧНИК (БТР). IV издание допълнено и преработено от Димитър Попов. София 1996.
- НОВ ФРАЗЕОЛОГИЧЕН РЕЧНИК НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК (НФРБЕ). Ничева-Анкова, София 1993.
- ПРАВОПИСЕН РЕЧНИК НА СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ КНИЖОВЕН ЕЗИК (ПРБЕ). София 1983.
- РЕЧНИК НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК (РБЕ). I – VIII. София 1977–1995.

Фразеологизированные конструкции в двуязычном словаре

Mária Košková

Фразеологизированные конструкции (по мнению некоторых фразеологов также *синтаксическая фразеология, парадигматический ряд синтаксического фразеологизма, фразеосхема*) относятся к теоретически наименее разработанным областям фразеологии.

Автор статьи, исходя из разнообразного языкового материала, считает эти конструкции специфическими языковыми средствами, образующимися по определенной модели на основании фразеологизации данной конструкции. Тем самым они отличаются от тех фразеологических единиц, возникновение которых основано на семантической трансформации как единицы.

В статье дается также сравнительное исследование фразеологизированных конструкций в болгарском и словацком языках с точки зрения их лексикографической разработки в двуязычном словаре.

По семантическим и конструкционным свойствам определенного образца самых частотных фразеологизированных конструкций последние разделены до двух групп.

Автор при помощи сравнительного метода находит совпадения, а также отличия между многими болгарскими и словацкими параллелями, а также показывает, что некоторые типичные болгарские специфические выражения можно перевести на словацкий только в описательной форме.

DEZIDER KOLLÁR*

**Aktuálne úlohy súčasnej slovenskej
dvojjazyčnej lexikografie**

KOLLÁR, D.: Current Tasks of Slovak Bilingual Lexicography. *Slavica Slovaca*, 33, 1998, No. 2, pp. 143–148. (Bratislava)

In his paper the author deliberates on the present dynamics of language development, mainly its vocabulary changes, general role and tasks of lexicography, present status of compiling and publishing bilingual dictionaries in Slovakia, and based on his findings, he identifies current tasks of contemporary Slovak bilingual lexicography.

Linguistics. Bilingual lexicography. Vocabulary dynamics. Comparative language research.

Zlomové spoločenské situácie nachádzajú svoj bezprostredný (hoci s istým časovým odstupom) odraz v jazyku, najmä v jeho najpružnejšej, a preto aj najmenej stabilnej zložke, v slovnej zásobe. Tak to bolo napr. v 50. rokoch nášho storočia (po druhej svetovej vojne), keď dochádza k celkovej prestavbe slovnej zásoby, a tak je to aj v súčasnosti (90. roky), keď je jazyk vystavený na jednej strane tlaku tzv. globalizácie, na druhej strane povinnej „transformácii“ spoločenskej reality. Následne a zákonite sa to premieta aj do jazykovedy, najmä do tých jej zložiek, ktoré sa zaoberajú výskumom a spracovaním slovnej zásoby, teda aj do lexikografie.

Nový impulz lexikografickej praxi v 50. rokoch u nás dalo preberanie pozitívnych skúseností ruskej dvojjazyčnej lexikografie (teória L. V. Ščerbu), motivované síce politicky, ale znamenajúce postavenie slovníkovej tvorby na vedeckú bázu. Politicky a spoločensky vyvolaná potreba tvorby dvojjazyčných rusko-slovenských a slovensko-ruských slovníkov rôzneho typu a zamerania postupne priviedla k tomu, že lexikografia sa začína chápať ako dôležitý vedný odbor a tvorba slovníkov ako záslužná vedecká a spoločenská činnosť, pre ktorú treba vytvoriť patričné ekonomické i organizačné podmienky. Vznikajú autorské kolektívy, organizujú sa vedecké lexikografické konferencie (Bratislava 1953, Piešťany 1959, Smolenice 1970), vznikajú teoretické lexikografické školy (bratislavská, pražská). Výsledkom tejto činnosti sú dve monumentálne lexikografické diela – päťzväzkový *Velký rusko-slovenský slovník* a šesťzväzkový *Velký slovensko-ruský slovník* (vydané SAV), jednozväzkové slovníky

* Doc. PhDr. Dezider Kollár, CSc., Slavistický kabinet SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava.

stredného typu – *Slovensko-ruský slovník*, *Rusko-slovenský slovník* a *Rusko-slovenský frazeologický slovník*, ako aj celý rad menších, školských či turistických rusko-slovenských i slovensko-ruských slovníkov (vydaných Slovenským pedagogickým nakladateľstvom v spolupráci s ruskými vydavateľstvami), takisto založených na vedecko-teoretických základoch.

Nerusistická dvojjazyčná slovníková tvorba v dôsledku menej priaznivých podmienok nedosiahla také výrazné úspechy, a v mnohom ostala poplatná starému štýlu práce (autorské slovníky, absencia základného konfrontačného výskumu daných jazykov).

V súčasnosti sme svedkami návratu k starému systému „zostavovania“ slovníkov (bez akýchkoľvek vedeckých ambícií), súvisiacemu jednak s prestavbou či transformáciou spoločnosti a jej hierarchie hodnôt (základným cieľom ľudskej činnosti sa stáva nie jej výsledok, ale presadenie sa individua), jednak s presunom ťažiska spoločenského záujmu na jazyky v minulosti zaznávané (čo našlo svoj odraz v užšej vedeckej základni a slabšej rozpracovanosti teoretických otázok konfrontačného výskumu ich slovnej zásoby) a s istým zjednodušením podmienok vydavateľskej činnosti. Na tvorivú a v každom ohľade náročnú lexikografickú tvorbu niet ochoty ani času, k slovu prichádzajú individuálne slovníčky, využívajúce aktuálny dopyt spoločenskej praxe a súčasné technické vymoženosti (tzv. počítačové slovníky). Spoločenské zmeny, ktoré nastali v 90. rokoch a neustále pokračujú, mali svoj dopad (zatiaľ skôr negatívny ako pozitívny) nielen na motivačnú oblasť ľudskej činnosti, ale aj na reakciu vedy na súčasné spoločenské dianie a jeho odraz v jazyku.

Súčasnú tvorbu dvojjazyčných slovníkov spočívajú v tom (ako sme konštatovali v rovnomennom príspevku zborníka *Konferencia o bulharsko-slovenských jazykových a literárnych vzťahoch*), že si nedostatočne uvedomujeme, že jazyk je nielen dôležitý nástroj komunikácie, ale aj nástroj poznávania skutočnosti. V ňom nachádzajú odraz všetky spoločenské zmeny. Najcitlivejšie na ne reaguje slovná zásoba jazyka, z čoho vyplýva nielen jej relatívna nestabilita, ale zároveň aj akútna potreba nepretržitého sledovania diania v nej a systémového skúmania jednotlivých procesov.

Z povedaného je zrejmý vedecký i spoločenský význam lexikografie, ktorá si kladie za cieľ práve skúmanie týchto procesov, zachytávanie zmien v jazyku a kodifikáciu jeho normy. Inými slovami, úlohy lexikografie sú permanentné, lexikografická činnosť si nemôže dovoliť prestávky. Poznanie jazykového systému a procesov v ňom prebiehajúcich je dôležitým faktorom usmerňovania jazykového vývoja. Pravda, pripravenosť tohto vedného odboru na svoje úlohy má dve stránky: a) *teoretickú*, danú rozvojom jazykovedy v tej-ktorej krajine ako celku i lexikografickej teórie zväšť; b) *praktickú*, premietajúcu sa do spoločenského záujmu o daný jazyk a do materiálno-technických a organizačno-personálnych podmienok slovníkovej tvorby.

Problém zachytenia diania v jazyku spočíva v tom, že ide o pohyb, vyvolaný

rôznymi extralingvistickými faktormi – istou „unifikáciou“ vonkajšej skutočnosti, prudkým rozvojom vedy a techniky, informačnou explóziou, tendenciou narúšať ustálené štruktúry, rozvojom medzinárodných kontaktov a preberaním cudzích modelov správania sa, čo vedie k tendenciám internacionalizácie jazyka, jeho profesionalizácie, k stieraniu rozdielov medzi jazykovými štýlmi, neuváženému preberaniu neorganických jazykových prvkov, k vzniku podenkových slov a výrazov. Vzniká problém jazykových prameňov, ich výberu, hodnotenia, hodnovernosti, spôsobu excerpcie, hodnotenia jazykových faktov. Reakcia arbitra je pomalá, „súdy“ sú preťažené nielen v občianskych, ale aj v jazykových sporoch. No čakať na to, až sa kvasenie v jazyku zastaví či spomalí, nie je možné. Treba byť na tepe jazykového diania, bezprostredne reagovať naň. O to zložitejšia je práca súčasného lexikografa. Nemôže sa stopercentne opierať o záväzné, jazykovou praxou overené normy (výkladové slovníky rýchlo zastarávajú), na dôkladnú a systematickú excerpciu nemá podmienky (rozhodujúcim je časový a finančný faktor) a zvyšujú sa nároky na jeho jazykovú kompetenciu (orientácia v nových vedných odboroch, náročnosť posúdenia statusu jazykových jednotiek). Význam týchto skutočností sa minimálne dvojnásobne zvyšuje pri tvorbe dvojjazyčných slovníkov.

Zrýchľujúce sa tempo jazykových zmien nabáda k prehodnoteniu zaužívaných postupov. Vzhľadom naň a neefektívnosť organizačno-technických postupov, využívaných v minulosti (prípravné práce a samotná tvorba, t. j. koncipovanie slovníkov, v náročnejších projektoch trvali niekoľko desiatok rokov, takže vlastne už v čase svojho vyjdenia slovníky reflektovali neaktuálny jazykový stav spred 30 i viac rokov), treba zvýšený dôraz položiť na medzinárodnú spoluprácu (aktualizácia prameňov, tvorba heslára, hodnotenie cudzojazyčného jazykového materiálu) a techniku prípravy rukopisu (organizácia a deľba práce, využívanie počítačovej techniky a pod.). Efektívnejšie treba využívať existujúci odborný potenciál (ľudí so znalosťou lexicologickej a lexikografickej problematiky a s bohatými skúsenosťami z lexikografickej praxe).

Žiaľ, situácia aj v tej najfundovanejšej časti slovenskej dvojjazyčnej lexikografie – v rusistike je taká, že sa zdá, ako sme svojho času (v súvislosti s vyjdením posledného zväzku *Velkého slovensko-ruského slovníka*) konštatovali v článku *Koniec etapy, či koniec pretekov?* (Slavica Slovaca, 32, 1997, č. 1, s. 43–47), že znovu nastupuje éra komercionalizmu (záplava rôznych dvojjazyčných slovníkov pochybnej úrovne) a na náročný výskum neostáva čas ani prostriedky. Nasvedčuje tomu aj skutočnosť, že lexikografické kolektívy, ktoré vytvorili spomínané dve monumentálne lexikografické diela, sa už rozpadli (pracujú na iných úlohách), vo výskume prudko sa rozvíjajúcej slovnej zásoby ruštiny sa nepokračuje, slovníková kartotéka sa ďalej nebuduje, hoci by bolo treba začať sa vážne zamýšľať nad prípravou nového *Velkého ruskoslovenského slovníka* (jeho prvý diel vyšiel pred viac ako 30 rokmi – 1960) a aktuálne doplnenie si vyžaduje aj len nedávno ukončený Veľký slovensko ruský slovník, ktorého

prvý diel vyšiel pred takmer 20 rokmi (1979), keď o transformácii spoločnosti a jej prirodzenom odraze v jazyku nebolo ešte ani chýru. Súčasne sme v uvedenom článku navrhovali, aby sa existujúce akoby hluché obdobie využilo na konsolidáciu situácie, budovanie nových vedecko-organizačných základov slovenskej rusistiky, odbornú prípravu perspektívnych kádrov, schopných po kratšom období pustiť sa do nových veľkých projektov. Dobrou prípravou na túto náročnú úlohu by mohla byť príprava série dvojjazyčných terminologických či, lepšie povedané, odborných prekladových slovníkov, ktorá sa už síce pomaly rozbieha, ale jej chýba pevná organizačná báza.

Nová situácia si vyžaduje aj nové ciele a nové postupy, teda novú koncepciu tvorby a vydávania dvojjazyčných slovníkov. Prudké zmeny, odohrávajúce sa v jazyku (tak východiskovom, ako aj cieľovom), najmä stieranie hraníc medzi všeobecnou a odbornou lexikou, odbornými termínmi a hovorovými či slangovými výrazmi, zaostávanie normatívnej činnosti za jazykovým úzom, zmierňovanie protikladu medzi všeobecným slovníkom, kladúcim dôraz na rozpracovanie významovej štruktúry (vrátane kontextových významov) a ilustráciu syntagmatických možností heslového slova, a terminologickým slovníkom, prezentujúcim predovšetkým nomenklatúru tohto-ktorého vedného odboru, si vyžadujú posun akcentu z konfrontácie jazykových systémov na konfrontáciu ich subsystémov, teda aj odbornej lexiky, a na tvorbu odborných dvojjazyčných slovníkov, ktoré majú pomáhať pri preklade odborných textov, teda zachytávať a ilustrovať syntagmatiku odborných termínov. Ide vlastne o kombináciu všeobecných a terminologických slovníkov.

Vydavateľská koncepcia vydávania slovníkov môže byť založená: a) na tendencii rýchleho saturovania požiadaviek trhu – to je ten horší prípad, keď sa vydáva všetko, čo príde pod ruku, bez ohľadu na kvalitu (žiaľ, svedkami takéhoto prístupu sme práve teraz); b) na spolupráci pri vytváraní podmienok pre tvorbu kvalitnej produkcie (špecializovaná odborná príprava redaktorov, spoluúčasť pri tvorbe koncepcie diela, oponentúra rukopisu a pod.). Ako príklad takéhoto prístupu by sme mohli uviesť bývalú prax Slovenského pedagogického nakladateľstva, ktoré bývalo aj organizátorom lexikografických konferencií.

Vydavateľská prax „predvedeckého“ obdobia tvorby slovníkov bola taká, že sa vydávali menšie autorské slovníky (slovník jedného autora), ktoré si nekládli príliš vysoké ciele. Neusilovali o konfrontáciu slovnej zásoby dvoch jazykov, ale ponúkali nie príliš rozsiahle zoznamy slov a k nim priradené inojazyčné náprotivky, bez bližšej analýzy významovej štruktúry heslového slova, ilustrácie jeho použitia a určenia ekvivalencie. Pri takejto úrovni slovníkárskej praxe si niektorí autori vytvárali monopol na zostavovanie slovníkov bez ohľadu na to, o aký cieľový jazyk išlo.

Súčasný stav vydávania dvojjazyčných slovníkov je charakterizovaný totálnou devalváciou slova slovník, keď za slovník sa vydávajú rôzne „excerptáre“ – abecedne zoradené náhodne vybraté slovné spojenia či väčšie celky, bez akéhokoľvek náznamu

na znalosť lexikografickej teórie či aspoň dobrej praxe a táto neznalosť či neochota podstúpiť galeje skutočnej lexikografickej práce sa maskuje názvom *Slovník aktuálních pojmů z oblasti...* alebo *Slovník odborných výrazů z oblasti...*¹ alebo jednoducho k prostému názvu Prekladový slovník sa priradia jednotlivé jazyky, pričom ide o cudzí dvojjazyčný slovník a tzv. východiskový jazyk sa bez ladu a skladu predradí pred okopírovaný slovník.

Z načrtnutej situácie v súčasnej slovenskej dvojjazyčnej lexikografii a v jazykovom dianí vyplývajú nasledovné aktuálne úlohy:

a) vytvoriť organizačnú bázu na sústredený výskum slovnej zásoby príslušných dvojíc konfrontovaných jazykov a tvorbu dvojjazyčných prekladových slovníkov zriadením špecializovaného lexikografického pracoviska, ktoré by pre to zabezpečilo:

- organizačné podmienky (vytvorenie autorských kolektívov)
- materiálno-technické podmienky
- využitie existujúceho tvorivého (autorského) potenciálu
- teoretickú prípravu novej generácie lexikografov
- kontinuitu lexikografických prác;

b) produkciou kvalitných slovníkov vyvinúť tlak na zmenu súčasnej koncepcie vydávania slovníkov;

c) v rámci konfrontačného výskumu jazykov venovať zvýšenú pozornosť odbornej vrstve lexiky;

d) lepšie využívať možnosti medzinárodnej spolupráce.

PRAMENE

Veľký rusko-slovenský slovník I. – V. Bratislava 1960 – 1970.

Veľký slovensko-ruský slovník I. – VI. Bratislava 1979 – 1995.

Slovacko-ruskij slovar (paralelný slovenský názov). Moskva – Bratislava 1976.

Rusko-slovenský slovník (paralelný ruský názov). Bratislava – Moskva 1989.

Rusko-slovenský frazeologický slovník (v tlači).

Zborník referátov z medzinárodnej Konferencie o bulharsko-slovenských jazykových a literárnych vzťahoch. (v tlači).

¹ pozri napr.: M. Csiriková a kol., Česko-ruský slovník aktuálních pojmů z oblasti ekonomické, finanční, politické a právní, Linde, Praha 1997; L. Houska a kol., Pojišťovací Česko-nemecký slovník odborných výrazů z oblasti pojištění, zajištění, teorie rizik, zábrany škod a navazujících disciplin, Česká pojišťovna, a.s., Praha 1992.

Актуальные задачи современной словацкой двуязычной лексикографии

Dezider Kollár

Автор исходит из положения о том, что язык является не только средством общения людей, а также средством познания внеязыковой действительности. В нем, прежде всего в его словарном составе, находят свое непосредственное отражение все изменения в обществе, особенно во время больших общественных сдвигов. Из этого вытекает значение, главным образом, тех языковедческих дисциплин, которые занимаются изучением лексики, в частности и лексикографии, ставящей себе целью не только изучение процессов, происходящих в словарном составе языка, а также их отражение и кодификацию. Задачи лексикографии носят постоянный характер, в ее „работе” не должно быть перерывов.

Современная динамика развития языков вызывает потребность повысить интерес к изменениям, происходящим в лексике.

К сожалению, тревожное состояние словацкой двуязычной лексикографии, вызванное, с одной стороны, наблюдающимся застоєм на ее наиболее развитом в теоретическом и практическом отношениях участке – в области русистики и, с другой стороны, смещением центра тяжести общественного внимания в сторону не очень-то признаваемых в недавнем прошлом языков (что нашло свое отражение в более узкой научной базе и недостаточной разработке теоретических вопросов сопоставительного изучения данных языков со словацким) и упрощением условий издательской деятельности. Это привело к тому, что авторы словарей возвращаются к старой системе составления словарей (случайно подобранных списков слов и выражений и их не всегда удачных переводов на другой язык), ни в малейшей степени не претендующих на научную разработку и сопоставление двух языковых систем.

Современная концепция издательской деятельности в области двуязычной лексикографии, характеризующаяся сильной коммерциализацией и уклоном от больших лексикографических проектов, вызывает серьезные опасения о будущем словацкой двуязычной лексикографии.

Автор, исходя из языковой ситуации и современного положения словацкой двуязычной лексикографии, намечает некоторые ее актуальные задачи.

ROZHLADY

LADISLAV BARTKO*

**Bielorusistika na Filozofickej fakulte
Prešovskej univerzity v Prešove**

BARTKO, L.: Belorussian Study at the Philosophical Faculty of Prešov University. *Slavica Slovaca*, 33, 1998, No. 2, pp. 149–152. (Bratislava)

Belorussian Study as the study of Belorussian language, literature and culture at the Philosophical Faculty of Prešov University (and generally in Slovakia) does not exist. Since 1996/97 there has been the lectorship successfully functioning at the new established department of Slavonic Studies. That became the basis for creating and establishing this new branch in the near future.

Linguistics. Belorussian Study. Philosophical Faculty at Prešov University. Lectorship of Belorussian language. Conditions of establishing the Belorussian Study as the study program.

1. Bielorusistika v Prešove má veľmi krátke a chudobné dejiny. Pri voľnom, značne širokom chápaní tohto pojmu možno doň zahrnúť už aj prosté odovzdávanie základných poznatkov o bieloruštine študentom slovakistiky, rusistiky a ukrajinistiky prostredníctvom prednášok a seminárov v disciplíne základy slavistiky a v niektorých ďalších historických jazykovedných disciplínach uvedených študijných odborov; v takom prípade má bieloruština časový rozmer o niečo dlhší ako štyri desaťročia. Pri prísnejšom, aj to nie úplnom ponímaní bielorusistiky ako študijného a vedného odboru – v našom prípade ako určitej formy štúdia samotnej bieloruštiny –, sa „vek“ týchto dejín dá vtesnať do krátkych štyroch rokov.

Tento neradostný a rozhodne aj neuspokojujúci stav bielorusistiky u nás (nielen v Prešove, ale na celom Slovensku) je dôsledkom najmä dvoch základných, v podstate objektívnych nepriaznivých činiteľov. Ako prvý možno spomenúť skutočnosť, že vysokoškolská forma štúdia, ktorá môže vytvoriť podmienky na rozvoj takého odboru, akým je bielorusistika, existuje v Prešove až od roku 1953. Druhým je starší, ale, žiaľ, stále pretrvávajúci a len pomaly sa meniaci (i tu možno dodať, že nielen na Slovensku, ale aj vo viacerých iných krajinách) značne vlažný postoj k bieloruštine a tým i k bielorusistike.

* Doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc., Katedra slovenského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta PU, Prešovská univerzita, Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov.

Laxnosť postoja k bieloruštine ako k jednému z troch východoslovanských jazykov, k jazyku, ktorým hovorí viac ako desať miliónov obyvateľov neďalekej slovanskej krajiny, má podľa našej mienky svoje objektívne korene a príčiny. Nepochybne súvisí s celkovými historicko-spoločenskými a kultúrno-politickými podmienkami vývoja po druhej svetovej vojne tak u nás na Slovensku, ako aj v širšom stredo- a východoeurópskom priestore. Tie spôsobili, že výrazne dominantné a najrozličnejšími spôsobmi preferované postavenie spomedzi slovanských jazykov tu získala ruština ako „úradný“ jazyk nielen bývalého Sovietskeho zväzu, ale v istom zmysle aj celého bývalého tzv. socialistického tábora. Hneď za ňu sa u nás, pochopiteľne, zaradila ukrajinčina ako jazyk obyvateľov jednej z našich národnostných menšín. Pre bieloruštinu tu teda zostalo len to ďalšie miesto v poradí, miesto na periférii. Navyše na toto „druhoradé“ postavenie bieloruštiny v hierarchii jazykov a záujmu o ne na Slovensku iste vplývala – a dodnes vplýva – aj ďalšia skutočnosť, a to jej príslušnosť k tzv. malým slovanským filológiám. Z tohto hľadiska však bieloruština slovenčine nemá čo závidieť, lebo slovenčina je v rovnakom alebo veľmi podobnom postavení v skupine západoslovanských jazykov (podobne ako napríklad slovinčina medzi južnoslovanskými jazykmi).

A tak na rozdiel od rusistiky a ukrajinistiky, ktoré už majú v Prešove solídnu tradíciu i úroveň, o bielorusistike v pravom zmysle slova sa tu vlastne ešte ani nedá hovoriť. To, čo v Prešove je a čo na tomto mieste možno i treba spomenúť, sú zárodky bielorusistiky, prvé kamene jej základov.

2. 1. Ako sme už naznačili vyššie, dotyky s bieloruštinou u študentov filologických odborov na prešovskej Filozofickej fakulte majú o niečo viac ako štyridsaťročnú históriu. (Táto fakulta mala od r. 1953 názov Filologická fakulta a bola filiálkou bratislavskej Vysoké školy pedagogickej, od r. 1959 pod novým, dnešným názvom Filozofická fakulta, ktorý má na Slovensku veľkú tradíciu, patrila do vtedy novovytvorenej Univerzity Pavla Jozefa Šafárika so sídlom v Košiciach; od 1. januára 1997 spolu s ďalšími štyrmi fakultami je vo zväzku prvej univerzity v Prešove – Prešovskej univerzity.) Pravda, až do uplynulého školského roka to boli naozaj len dotyky spočívajúce v osvojovaní si základných poznatkov o tomto jazyku, o jeho charakteristických črtách a mieste v rodine slovanských jazykov, o jeho nárečovom členení, o kodifikácii, vývine a súčasnej podobe jeho spisovnej formy atď.

Pedagógovia zabezpečujúci výučbu disciplíny *základy slavistiky* v študijných odboroch *slovenský jazyk a literatúra*, *ruský jazyk a literatúra* a *ukrajinský jazyk a literatúra*, ktoré sa tu sústavne študujú, prípadne aj vyučujúci ďalších historických jazykovedných i literárnovedných disciplín, podobne ako samotní študenti, potrebné údaje o bieloruštine čerpali a čerpajú z dostupnej odbornej literatúry. Možno tu spomenúť aspoň niektoré z titulov, ktoré sa využívali a využívajú ako učebné texty a ako odporúčaná odborná literatúra pre študentov. V samých začiatkoch to bola napr.

práca Š. Ondruša *Úvod do slavistiky* (1. vyd. Bratislava 1955), ďalej monografia českého slavistu K. Horálka *Úvod do studia slovanských jazyků* (1. vyd. Praha 1955), neskôr učebnica Š. Ondruša a J. Sabola *Úvod do štúdia jazykov* (1. vyd. Bratislava 1981) a viaceré ďalšie parciálne i syntetické práce mnohých popredných slovenských, českých a iných slavistov (L. Novák, B. Havránek, J. Kurz, A. Ja. Suprun, V. V. Ivanov a i.).

Žiada sa tu pripomenúť, že prvé závažné údaje o bieloruštine ako osobitnom slovanskom jazyku, o bieloruskej literatúre a vôbec o bieloruskej kultúre v slovenskej odbornej literatúre obsahuje už jedno z fundamentálnych diel počiatocnej slavistiky, významná práca slovenského rodáka a spoluzakladateľa slavistiky P. J. Šafárika *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí (Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* – 1. vyd. Budín 1826, slovenský preklad 1. vyd. Bratislava 1963, 2. vyd. Košice–Prešov 1992). Azda možno dodať, že táto skutočnosť sa pripomenula aj na nedávnej (1995) medzinárodnej konferencii organizovanej pri príležitosti 200. výročia narodenia P. J. Šafárika v Prešove (aj v referáte jej bieloruského účastníka prof. H. Cychuna).

Sprostredkovanie poznatkov o bieloruštine slovenským študentom v Prešove v priebehu uvedených štyroch desaťročí zabezpečil rad vysokoškolských pedagógov a vedeckovýskumných pracovníkov. Spomenieme aspoň niektorých. Na odbore slovakistiky to boli napr. J. Vavro, L. Novák a J. Dudášová-Kriššáková, na rusistike P. Šíma a M. Bartková, na ukrajinistike najmä P. Bunganič, J. Muličák a M. Štec.

2. 2. O novej etape vzťahu k bieloruštine a potenciálnej bielorusistike na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove možno hovoriť od 1. septembra 1993. Vtedy sa tu pretransformovalo dovtedajšie osobitné oddelenie Pavla Jozefa Šafárika pri katedre slovenského jazyka a literatúry na samostatnú katedru slavistiky s cieľom jednak posilniť a prehĺbiť slavistickú prípravu študentov doterajších filologických odborov, jednak postupne materiálne, odbornopersonálne i organizačne pripraviť a realizovať štúdium ďalších slavistických filologických odborov, medzi nimi i štúdium bielorusistiky.

Za krátky čas svojej existencie nová katedra pod vedením doc. J. Dudásovej-Kriššákovej časť z uvedených úloh už splnila. Viaceré úlohy však ostávajú perspektívne. Najmä pre nedostatok domácich odborníkov sa katedre okrem vlastnej slavistiky zatiaľ nepodarilo pripraviť a otvoriť štúdium ďalších nových samostatných slavistických filologických odborov. V kombinácii so slavistikou sa napr. v tomto školskom roku na katedre študujú len tri už doteraz realizované odbory, a to slovakistika, rusistika a ukrajinistika, a jeden nový odbor – polonistika. Podarilo sa jej však urobiť prvý krok k splneniu ďalších úloh, a to výrazne posilniť činnosť lektorátov ďalších slovanských jazykov na katedre. Popri lektoráte poľštiny, ktorý má na fakulte už asi tridsaťročnú tradíciu, v uplynulých piatich rokoch tu začali svoju činnosť aj

lektoráty srbského a chorvátskeho jazyka, bulharského jazyka a tiež bieloruského jazyka.

Prvou lektorkou bieloruského jazyka v Prešove (a pravdepodobne aj na Slovensku) bola V. M. Lašuková, kandidátka filologických vied, docentka Filologickej fakulty Štátnej bieloruskej univerzity v Minsku. Svojou erudovanosťou a dobrým pedagogickým a ľudským prístupom k študentom si docentka Lašuková získala veľké uznanie tak u študentov, ako aj u pracovníkov katedry a fakulty. Jej publikačnú činnosť (v slovenských odborných časopisoch publikovala tri hodnotné príspevky) možno označiť za výrazný prínos pre propagáciu bieloruštiny a bielorusistiky na Slovensku.

3. Z uvedeného vychodí, že bielorusistika v plnom význame tohto pojmu v Prešove a na Slovensku vlastne zatiaľ neexistuje. Sú tu však predpoklady, že v najbližších rokoch (aj za pomoci bieloruskej strany) sa situácia zlepší. Bude to na prospech Slovenska i Bieloruska; na prospech ich jazykov a kultúr, ktoré majú vo svojich dejinách nemálo spoločných a podobných črt.

SPRÁVY A RECENZIE

Životné jubileum Jána Doruľa

Cesta k dosiahnutiu miesta uznávaného vysokoškolského pedagóga, popredného vedeckého pracovníka známeho doma i za hranicami svojej vlasti nebýva jednoduchá ani ľahká. Vedie neraz cez rozmanité úskalía, žiada vypätie síl i borit' sa so zápasmi, o ktorých ťažko predpokladať, aký budú mať koniec. Istotne sa nad vlastnou životnou cestou zamýšľal aj terajší 65-ročný jubilant, univ. prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc., keď sa na ňu vydal v tichosti, ale prostredníctvom každodennej, neraz i mravenčej práce, ktorá sa pri vedeckom zanietení nedá odmyslieť.

Jubilantovi táto cesta priniesla úspech, veď patrí dnes medzi osobnosti, bez ktorých si náš vedecký a kultúrny život na Slovensku nevieme predstaviť. Spomeňme si aspoň na niečo z jeho života.

Ján Doruľa sa narodil (ako syn kováča) 31. augusta 1933 v Ortutovej v Bardejovskom okrese. Gymnázium vyštudoval v Bardejove, vysokoškolské štúdiá (odbor slovenčina – ruština) skončil na Univerzite Komenského v Bratislave. Po završení štúdií na vysokej škole v r. 1957 pracoval najprv ako asistent Katedry slavistiky a bohemistiky na Vysokej škole ruského jazyka a literatúry v Prahe. Odtiaľ zamieril naspäť do Bratislavy a od r. 1959 pôsobil v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV v Bratislave. Tam v rokoch 1961–1964 absolvoval vedeckú aspirantúru. V rokoch 1965–1971 externe prednášal dejiny slovenského jazyka a staroslovienčinu na Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove; v ostatných rokoch aj na Trnavskej univerzite v Trnave.

Možno ešte pripomenúť, že pre jeho odborný rast bol dôležitý štrnásťmesačný študijný pobyt v Nemeckej spolkovej republike, kde získal štipendium z nadácie Alexandra von Humboldta. V rokoch 1990 a 1992–1993 bol tu ešte dvakrát po pol roku aj na pracovnom pobyte.

Pri hodnotení jubilatovej práce treba osobitne vyzdvihnúť jeho explorátorské záujmy zamerané na získanie údajov zo starých archívnych listín z minulých storočí, pravdaže, s cieľom nachádzať a objavovať stopy vývinu nášho jazyka v niekdajších stáročiach. Jubilant svoje bádateľské záujmy zacieliť najmä na získanie materiálu z východného Slovenska (z miest Bardejov, Prešov, Levoča), neskôr aj z iných slovenských archívov. Jána Doruľa zaujímal, priam fascinoval najmä lexikálny fond staršej zanikajúcej i zaniknutej vrstvy slov, právna terminológia i miestne a terénne názvy ap.

V súvislosti s explorátorskými zámermi jubilanta neslobodno zabudnúť ani na jeho pomoc pri výskume nárečí na slovensko-poľskom i slovensko-ukrajinskom pomedzí pre lexikálnu a slovotvornú časť *Atlasu slovenského jazyka*.

Z bohatých záznamov nadobudnutých pri výskume starých písomností vznikli postupne mnohé štúdie a príspevky, ktoré uverejňoval vo viacerých odborných časopisoch a rozmanitých zborníkoch. Analýza materiálov získaných predovšetkým z východného Slovenska bola pre neho podnetom sledovať aj kontakty slovenského obyvateľstva s inými etnikami, najmä s obyvateľmi poľskej a ukrajinskej proveniencie, ale aj s obyvateľmi nemeckého a maďarského pôvodu.

Výsledky tejto bádateľskej a publikačnej aktivity napokon zhrnul v knižnej monografii *Slováci v dejinách jazykových vzťahov* (Bratislava 1977), v ktorej ako prvý podal súhrnný pohľad na jazykové vzťahy Slovákov s príslušníkmi iných národov. Autor sa v práci zamerával nielen na sledovanie jazykových kontaktov na Slovensku, ale aj na výklad, ako sa formoval jazyk slovenskej feudálnej národnosti v 15.–18.

storočí. Jubilant v tejto práci opisuje jazykový stav na Slovensku v spomenutom období a zároveň aj analyzuje vzťah slovenčiny k latinčine, češtine, poľštine, ukrajinčine a nemčine. Táto autorova práca patrí medzi diela, ktoré sa často citovali tak v jazykovednej, ako aj historickej literatúre a neraz aj s výraznejším ohlasom v zahraničnej literatúre ako doma na Slovensku. A to už svedčí o zložitosti otázok, ktoré súvisia s historickým výskumom slovenčiny vo vzťahu k iným jazykom a kultúram.

Významným dielom je aj jeho druhá monografia *Tri kapitoly zo života slov* (Bratislava 1993). Autor chápe svoju prácu ako predbežné bilancovanie komplexného a interdisciplinárneho výskumu dejín slovenského jazyka v spätosti s dejinami slovenského národa. Doruľova monografia svojím aspektom a výsledkami presahuje skromný názov; aj tam, kde sa vychádza z analýzy jednotlivých slov, robí to autor v širokých historicko-filologických súvislostiach a vzhľadom na celkové vývinové tendencie spisovného jazyka na Slovensku. Práca sa opiera o autorov rozsiahly predchádzajúci výskum. Možno len súhlasiť so záverečnými myšlienkami, „že i novodobá vyspelá spoločnosť potrebuje svoj historizmus, historické vedomie ako integrálnu zložku samej svojej existencie”.

Ján Doruľa bol niekoľko rokov členom skupiny pracovníkov, ktorí pripravovali a koncipovali *Historický slovník slovenského jazyka*. Ako dobrý znalec staršej vrstvy slov slovenčiny pričiňoval sa o vhodný výber slov, aj o objektívne hodnotenie zaznamenaných údajov získaných zo slovenských i neslovenských prameňov. Osobitne si všimol aj otázku, akú funkciu plnila čeština na Slovensku v 16. a 17. stor., resp. aj iné jazyky, ktoré utvárali väzbu so slovenčinou na rozhraní niekoľkých etníc.

Jubilant venoval pozornosť aj viacerým historickým postavám slovenských dejín, ako boli P. Doležal, M. Bel, H. Gavlovič, P. J. Šafárik, A. Bernolák, E. Štúr, pričom poukazyval na ich význam tak z jazykovedného, ako aj historického a literárnohistorického aspektu.

J. Doruľa sa pri výskumoch lexikálneho fondu slovenčiny vždy zaujímal o hodnotenie slov staršej povenencie vo vzťahu k súčasnému spisovnému jazyku. Orientoval sa aj na kritické hodnotenie slovnej zásoby spracovanej v prvom zväzku *Slovníka slovenského jazyka*. Výsledkom tejto práce bol nakoniec aj seriál príspevkov pod názvom *Čítame Slovník slovenského jazyka* v časopise *Kultúra slova*.

Svoj komparatistický zreteľ J. Doruľa uplatnil aj pri analýze slovenských rozprávok, ktorým venoval osobitnú pozornosť. Vychádzal z predpokladu, že je to relikty starej kultúry, ku ktorej sa musíme ustavične vracieť a najmä na ňu nadväzovať z viacerých aspektov.

Vrcholom doterajšej jubilatovej aktivity bola príprava a organizácia XI. medzinárodného slavistického zjazdu, ktorý sa konal v r. 1993 v Bratislave. Bez rozpakov možno konštatovať, že J. Doruľa bol jeho dušou a že vlastným pričinením mu vtlačil svoju tvár. Vychádzal najmä z myšlienky, ktorú formuloval už v r. 1989 v *Programu jazykovedného slavistického výskumu na Slovensku*, keď napísal: „Hlavným koncepčným princípom spracovania programu je zásada, že v centre výskumného záujmu je slovenský jazyk skúmaný z jazykovo-porovnávacieho a slavistického hľadiska na širokom kultúrno-historickom pozadí v celej šírke jeho historického vývinu a súčasného stavu.” (Slavica Slovaca, 1989, č. 2, s. 201).

Aj jeho zásluhou ako predsedu Slovenského komitétu slavistov sa tento cieľ uskutočňoval v priebehu celého zjazdu. Tým aj zabezpečoval slovenskej jazykovede v medzinárodných reláciách miesto, aké jej patrí. J. Doruľa sa pričínil o dobré meno slovenskej jazykovedy na tomto zjazde aj tým, že sa postaral o vydanie viacerých jazykovedných publikácií, ktorými sa prezentovala slovenská jazykoveda pred širokou slavistickou verejnosťou.

J. Doruľa zastával od 1. júna 1991 do 31. mája 1995 miesto riaditeľa Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV v Bratislave. V súčasnosti zastáva viaceré významné funkcie na našich vysokoškolských učilištiach (Trnava, Nitra), je predsedom niekoľkých vedeckých inštitúcií a komisií, členom vedeckých rád na vysokých školách a komisií pri Ministerstve školstva a Ministerstve kultúry Slovenskej republiky.

Pracovné zanietenie jubilanta, jeho organizačné schopnosti a vŕcný príklom k slovenskému jazyku, našej minulosti a kultúre národa si zasluhuje uznanie i obdiv. J. Doruľa sa pričínil o prehĺbenie poznatkov

na poli slovenskej jazykovedy i slavistiky, aj o prezentáciu dobrého mena nášho národa za hranicami našej vlasti.

Napokon nám ostáva iba úprimne zaželať jubilantovi, aby sa mu v náročných podujatiach pri dobrom zdraví ducha a tela darilo aj naďalej a aby mal z dosiahnutých výsledkov aj v budúcich rokoch uspokojenie a radosť.

Anton Habovštiak

Jubilujúca Klára Buzássyová

Aj keď je Klára Buzássyová moderným klasikom slovenskej lingvistiky, ako bol nedávno napísal v slávnostnom príhovore J. Dolník, nazdávame sa, že jej blížiacie sa jubileum je dobrou príležitosťou na predbežné obzretie sa za tým, čo jubilantka urobila pre pozdvihnutie empirickej a teoretickej úrovne lingvistického poznania na Slovensku.

Po absolvovaní Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (odbor slovenčina – latinčina) nastúpila v roku 1961 do Ústavu slovenského jazyka SAV (terajší Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV), kde sa autorsky zúčastnila na koncipovaní troch dielov *Slovníka slovenského jazyka*. Tvorba slovníka je pre tvorivú osobnosť nielen všestrannou školou jazykovej empirie, ale aj výzvou pre jej teoretické zmocňovanie sa.

Našťastie pre slovenskú akademickú lexikografiu sa jubilantka k slovníkarskej práci teoreticky aj prakticky vracala aj v neskorších obdobiach. Pripomeňme si napr. jej účasť na tvorbe *Česko-slovenského slovníka* (1979) a vypracovanie koncipovaného šesťdielneho slovníka slovenského jazyka, ktorý sa pod jej vedením pripravuje v JÚLŠ SAV.

Jedna z prvých štúdií, ktorú jubilantka publikovala – *An Attempt at Calculus of Distribution of the Phonological System of Slovak* (1996) – ukázala, ako sa mladá aspirantka vie pohybovať v prostredí štrukturalistickej metodológie, v ktorej dokáže prechádzať od konceptu binárnych opozícií a paradigmatických vzťahov ku konceptom vyplývajúcim z komplexných syntagmatických vzťahov a skúmať ich pomocou matematických metód.

Metodologickou vyzretosťou a prenikavosťou analýzy sa vyznačujú aj jej práce orientované na derivatologickú problematiku. Slovo tvorbu chápala Klára Buzássyová vždy ako viacdimenzionálny fenomén a ako taký ho skúmala. Je veľká škoda, že napriek intenzívnej práci zameranej v tom čase na frekvenčný výskum morfológie, neboli pre počítačové spracovanie podkladov vytvorené v ústave primerané podmienky. Dnes, keď s ťažkosťami budujeme v ústave lexikografické a textové databázy, vieme oceniť priekopnícky počin tandemu Klára Buzássyová – Ján Bosák pod vedením prof. Jána Horeckého.

V svojej kandidátskej práci *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív* (1969, knižne v roku 1974) dokázala odhaliť súvislosti medzi intenzívnym typom slovesa a jeho slovo tvornou potenciou a na tomto základe vytvoril primeraný teoretický rámec pre opis slovenských deverbatív. Nové klasifikačné kritérium delí slovesá do tried podľa toho, akého významu deriváty sa od nich odvodzujú. Takto vyčlenený útvar, ktorý bádatelka nazvala deverbatívnu slovo tvornou paradigmou, sa stal komplementárnou teoretickou súčasťou derivatológie a priradil sa k ostatným konceptom postihujúcim typové zákonitosti slovo tvorby (slovo tvorný typ, slovo tvorná čeľaď, onomaziologická kategória).

V sedemdesiatych a začiatkom osemdesiatych rokov sa jubilantka okrem prehlbovania konceptu slovo tvornej paradigmy (o výsledkoch svojho výskumu referovala v rade cudzojazyčných zborníkov) intenzívne venovala rozpracovaniu pojmu gramatickosti v jazyku a skúmala niektoré gramatické kategórie (napr. kategóriu osoby, kategóriu určenosti, posesívny datív) v rámci budovania koncepcie slovensko-maďarskej kontrastívnej gramatiky. Z tejto oblasti bádania publikovala rad závažných štúdií, napr. *Frispevok ku vzťahu gramatického a lexikálneho významu* (1972), *Pojem gramatickej kategórie v koncepcii slovensko-maďarskej konfrontačnej gramatiky* (1979), *K chápaniu slovensko-neslovenskej konfrontačnej gramatiky*

(1978), *Metodologické aspekty novej gramatiky ruštiny* (1981), *Gnozeologický a ontologický aspekt lingvistických operácií* (1984). Štúdia *Príspevok ku konfrontačnému výskumu sémantiky slovenských a českých slovies polohy* (1973) predznamovala jej záujem o česko-slovenskú problematiku, ktorej sa v rozličných teoretických kontextoch venuje dlhé roky.

Práce s konfrontačnou problematikou sú urobené po uvážlivej analýze jestvujúcich metodologických trendov na reprezentatívnom materiáli a predstavujú výrazne nadštandardnú vedeckú produkciu.

V práci na derivatologickom poli sa jubilatka zamerala na výskum abstrákt tvoriacich kategórií spradmenenia vlastnosti a deja. Výsledkom bádania v tejto oblasti je jej druhá monografia, *Východiská morfémovej analýzy. Morfematika. Slovo tvorba* (1985), ktorá vznikla v spoluautorstve. V priebehu osemdesiatych rokov sme sa mali možnosť zoznámiť sa aj s jej prenikavými analýzami zacielenými na skúmanie motivácie, na sledovanie vzťahu lexikálneho a slovo tvorného významu v jeho dynamike, napr. v štúdiách *O rozštiepení štruktúrnej a sémantickej motivácie slov s formantom na -stvo* (1980), *Vzťah slovo tvorného a lexikálneho významu transpozíčných derivátov* (1980), *Zdroje sémantických príznamov slovo tvornej motivácie* (1981).

Predmetom jej záujmu bola aj problematika slovo tvorby v službách syntaxe, napr. v štúdiách *Názvy deja v transpozíčnej a nominačnej funkcii* (1982), *Дихотомия язык – речь и транспозиция* (1989), *Nominalizačná funkcia abstraktných názvov vlastností* (1993).

Slovo tvorbu skúmala aj v širšom kontexte jazykovej nominácie, napr. v prácach *Abstraktá s kvantitatívnym významom, typ nehodovosť* (1983), *Tvorenie abstrákt v súčasnej slovenčine* (1986), *Z najnovších výsledkov rozvíjania teórie nominácie v sovietskej jazykovede* (1987), *Название действии в современном словацком языке* (1992).

Vo viacerých štúdiách sa venovala skúmaniu významovej diferenciacie konkurujúcich si slovo tvorných typov: *Konkurencia slovo tvorných typov s formantmi -(iz)ácia, -(ov)anie* (1983), *Konkurencia slovo tvorných typov s formantmi -ita a -osť* (1983), *Konkurenčné formanty ako prostriedky štylistickej a sémantickej diferenciacie* (1988).

Výsledky štúdia slovo tvorby ako dynamizujúceho faktoru slovnej zásoby v kontexte všeobecných pojmotvorných procesov (generalizácie, individualizácie, abstrakcie) publikovala napr. v príspevkoch *Dynamika v odbornej terminológii* (1983), *Dynamické tendencie v tvorení abstrákt* (1987).

Syntézu tohto synchronno-dynamického opisu skúmaných javov predstavuje blok kapitol vo veľkej kolektívnej monografii *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989). V tejto monografii, do ktorej prispela nielen ako autorka, ale aj ako spoluredaktorka a spoluzostaviteľka, pracovala už s pragmaticko-komunikačnými konceptmi ako je jazyková situácia, komunikačné potreby, komunikačné sféry, migrácia výrazových prostriedkov z jednej sféry do druhej, dynamické napätie v jazykových útvaroch a pod. Komunikatívno-pragmatický prístup ako východisko semaziologicko-onomaziologického opisu procesov a tendencií pretínajúcich sa v slovnej zásobe znamenal v slovenskej jazykovede presun z vychodených preskriptívnych chodníkov, vedúcich priamo ku kodifikačným cieľom, na pohyblivé piesky vývinových zmien, variantností, konkurencií, jemných významových diferenciacií a ohnísk napätia.

Opis spomínaných javov v ich dialektickej protirečivosti bol pre jubilatku stimulom pre úvahy o takých sociolingvistických problémoch ako je vzťah jazykovej (komunikačnej) normy jednak k systému jazyka, jednak k úzu, odraz normy vo vedomí hovoriacich a v ich praktickej rečovej činnosti, postoje používateľov k jazyku.

Tento komplexný pohľad na procesy prebiehajúce v slovnej zásobe predstavila jubilatka vo viacerých materiáloch aj teoreticky novátorských štúdiách, napr.: *Pokus o sociolingvistickú analýzu románu Alfonza Bednára Ako sme sušili bielizeň* (1989), *Opakovaná internacionalizácia a problém identifikácie morfológických a lexikálnych jednotiek* (1992), *Die Koexistenz einheimischer und internationaler lexikalischer Einheiten als Abbild der kulturellen und politische Strömungen* (1993), *Kontaktové varianty a synonymá v slovenčine a češtine* (1993), *Lexikálne zmeny v súčasnej slovenčine (tendencie, motívy, komunikačné efekty)* (1995), *Slovenčina ako stredoeurópsky jazyk* (1997).

U Kláry Buzássyovej sa vzácné spája zmysel pre abstrahujúce domýšľanie závažných jazykovedných problémov so zmyslom pre minucióznu analýzu významu slova s jeho vecnými a pragmatickými zložkami. Ani jemná semaziologicko-onomaziologická analýza konkrétnych lexém neostáva v jej prácach na úrovni deskripcie, ale je podnetom pre nahmatanie všeobecných štruktúrnych zákonitostí a vývinových tendencií.

Príkladmi takýchto lexikologických portrétov sú štúdie *Význam, komunikačná a štylistická platnosť pomenovaní opozícia – opozičník/opozičníci* (1995), *Vernisáž, prezentácia, promócia (knihy) alebo ako pomenovať predstavenie knihy* (1995), *Lexikálny význam a spájateľnosť pomenovaní inaugurácia, inauguračný* (1997).

Jubilantka sa nevyhýbala ani takým témam, v ktorých sa jazyk prejavuje ako politikum. Svedčí o tom aj spomínaný okruh prác s česko-slovenskou jazykovou problematikou: *Vzťah slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra* (1995), *Aspekty kontaktov slovenčiny a češtiny* (1994), *Slovaks and Czechs. The Slovak and Czech languages (the ethno-significative, cultural, psychological and sociological aspects of the relation between two nations)* (1997, v spoluautorstve), *Fungovanie dvoch národných jazykov v jednom štáte* (1997; kapitola v monografii *Slovenský jazyk. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*).

Fascinácia nekonečnými možnosťami jazyka stimulovala jubilantku ku skúmaniu tvorivej dimenzie slovotvorby, ktorá sa prejavuje okrem iného vo vzniku okazionalizmov. Zaujímavé postrehy a závery z tejto oblasti sme mali možnosť si prečítať v štúdiách *O vzťahu potenciálnych a príležitostných odvodených slov na jazykovej norme* (1979), *Okazionalizmy v slovenskej literatúre* (1980), *Okazionálna slovotvorba ako indikátor synchronnej a diachronnej dynamiky* (1990), *Spättná väzba medzi slovotvorbou a textom* (1996).

Všetky prejavy tvorivosti, životaschopnosti a mnohorakosti jazyka Klára Buzássyová nielen diagnostikuje, skúma a invenčne vysvetľuje, ale neraz aj bráni pred priamočiarým odmietaním.

Jubilantka má šťastnú schopnosť vidieť javy dialekticky a opísať aj protichodné tendencie ako súčasť dobre fungujúceho mechanizmu. Viacaspektová a hlboká analýza každého javu vyúsťuje do vedeckého diskurzu, ktorý má prísne logickú stavbu. Často používaná charakteristika jazyka ako živého organizmu dostáva v prácach Kláry Buzássyovej hmatateľnú podobu.

Nemalú časť svojich síl venovala a venuje jubilantka vedecko-organizačnej práci ako hlavná riešiteľka vedecko-výskumných projektov, členka redakčných rád a obhajobných komisií, členka vedeckých rád a kolégií a, napokon, ako členka najvyššieho akademického orgánu – Predsedníctva SAV.

Ku prospechu celej našej jazykovednej komunity sa Klára Buzássyová intenzívne venuje aj výchove vedeckého dorastu, ktorý sa pod jej citlivým ale citeľným vedením prediera húštinou teoreticko-metodologických problémov k niektorému zo stanovených vedeckých cieľov.

Jestvuje niečo, čo majú všetky jubilantkine aktivity spoločné. Do všetkého, čo robí sa púšťa s maximálnym nasadením, nikdy nič nerobí napoly a nikdy si nevyberá ľahšiu cestu.

Milá Klárka, želáme Ti, aby si v ďalších úsekoch tejto neľahkej cesty kráčala zdravá, plná duševnej pohody a tvorivej inšpirácie.

Alexandra Jarošová

Jubileum ruského slavistu a slovakistu L. N. Smirnova

Po uplynulých desiatich rokoch sa nám prichodí opäť pristaviť pri okrúhlym životnom jubileu popredného ruského slavistu a významného slovakistu Leva Nikandroviča Smirnova, doktora filologických vied, vedúceho Centra pre výskum slovanských spisovných jazykov v Ústave slavistiky a balkanistiky Ruskej akadémie vied v Moskve – pri sedemdesiatke, ktorej sa v dobrom zdraví a v rozmachu tvorivých síl dožil 30. mája 1998.

Podrobnejšie údaje o živote a plodnej vedeckej práci L. N. Smirnova, jeho význame pre slavistiku i pre jazykovednú a literárnovednú slovakistiku priniesol už Vincent Blanár spolu s výberovou bibliografiou

slovakistických prác (Slavica Slovaca 23, 1988, č. 1, s. 80–83). Preto môžeme len stručne konštatovať, že k dovtedajším jubilantovým monografickým prácam a statiam (napr. *Význam a využitie foriem minulého času v súčasnej spisovnej slovenčine*, 1970; *Глагольное видообразование в современном словацком литературном языке*, 1970; *Формирование словацкого литературного языка в эпоху национального возрождения, 1780–1848*, 1978), štúdiám a článkom dosahujúcim úctyhodný počet (nie menej ako 100) pribudla takmer ďalšia stovka. Mnohé z nich publikoval vo vedeckých časopisoch nielen doma, ale aj u nás na Slovensku, na Ukrajine, v Česku, Bulharsku, Poľsku, Estónsku a Taliansku. Pre slovenskú jazykovednú slavistiku je osobitne cenná štúdia *O šturovskej koncepcii literaturnogo slovackogo jazyka* (1991) a príspevok prednesený na XI. medzinárodnom zjazde slavistov v Bratislave (1993), lebo z teoretického a metodologického hľadiska ide naozaj o nové vážne tézy a závery. Nemenej cenné sú aj jeho neskoršie štúdie o prekladoch Biblie do slovenčiny (1992, 1993, 1994), štúdie sledujúce sociolingvistické problémy rozvoja a fungovania spisovnej slovenčiny v súčasnom období, osobitne tendencie jej demokratizácie a internacionalizácie, ako aj sledujúce problematiku vyučovania slovenského jazyka v bývalom Sovietskom zväze i v súčasnom Rusku (napr. *О научном изучении словацкого языка в СССР*, 1966; *Из истории словацких диалектов в дореволюционной России*, 1995).

Značnú pozornosť L. N. Smirnov doteraz venoval otázkam rusko-slovenských a medzislovanských vedeckých a kultúrnych vzťahov. Popri skôr publikovanej štúdií o P. J. Šafárikovi (*Русские лингвисты о вкладе П. И. Шафарика в славянское языкознание*, 1963) možno sem zaradiť niektoré ďalšie štúdie, napr. *О переводах произведений Св. Гурбана Ваянского в дореволюционной России*, 1991; *Из истории словацко-украинских культурных связей в XIX веке*, 1995 a i.).

Viacerými štúdiami jubilant prispel k dejinám slovenskej slavistiky. Osvetlil napr. činnosť A. Bernoláka, P. J. Šafárika, J. Kollára, E. Štúra, M. Hattalu, J. Palárika, J. Stanislava, E. Paulinyho a i. Zaslúžil sa okrem iného aj o zorganizovanie dvoch významných vedeckých konferencií o Ľudovítovi Štúrovi a P. J. Šafárikovi a o vydanie zborníkov z týchto konferencií pod názvom *Ľудовит Штур и его время*, 1992 a *Павел Иозеф Шафарик – к 200-летию со дня рождения*, 1995. Ďalej sa zaslúžil o vydanie zborníka venovaného výskumu slovenského jazyka (*Исследования по словацкому языку*, 1992).

Hlbokú stopu svojej vedeckej akribie L. N. Smirnov zanechal ako recenzent-redaktor v dvadsaťročnej spolupráci so slovenskými rusistami-lexikografmi pri tvorbe šesťdielného akademického *Velkého slovensko-ruského slovníka* (Veda 1979–1995).

K takto stručne uvedeným aktivitám nášho jubilanta patrí aj takmer štyri desiatky rokov trvajúca pedagogická činnosť na Moskovskej štátnej univerzite M. V. Lomonosova, kde pomáhal pripravovať budúcich slovakistov a slavistov.

Mimoriadne závažnú vedeckú prácu L. N. Smirnova na poli slovakistiky už po druhýkrát ocenilo Predsedníctvo SAV, a to Čestnou zlatou plaketou Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách, pričom mu vyjadrilo vďačnosť za to, že Slovensko, slovenská jazykoveda a kultúra má v jeho osobe takého veľkého informátora a propagátora.

K tomuto oceneniu mu všetci úprimní priatelia a kolegovia na Slovensku srdečne blahoželajú a žičia radosť z ďalších plodov vedeckej práce.

Ad multos annos !

Štefan Lipták

Jubileum ukrajinskej slovakistiky N. J. Dzendzelivskej

Začiatkom novembra oslávila svoje životné jubileum vysokoškolská učiteľka pôsobiaca na Katedre slovenskej filológie Užhorodskej štátnej univerzity a popredná výskumníčka slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine docentka N. J. Dzendzelivská, kandidátka filologických vied.

Docentka Dzendzelivská sa narodila 7. novembra 1948 v Odese na Ukrajine. Po absolvovaní základnej a strednej školy v Užhorode pokračovala v štúdiu na Užhorodskej štátnej univerzite, kde prednášal jej otec, popredný ukrajinský dialektológ prof. J. O. Dzendzelivskij, a kde pod jeho priamym vedením sa už ako poslucháčka začala zaoberať výskumom slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine. Prvým výsledkom jej úsilia sa stala diplomová práca pod názvom *Nárečie obce Storožnice v Užhorodskom okrese*. Po ukončení vysokoškolského štúdia v Užhorode (r. 1971) nastúpila na štúdium vedeckej aspirantúry na Katedre slovanských jazykov Moskovskej štátnej univerzity, ktoré pod vedením školiťa prof. N. J. Tolstého završila obhajobou kandidátskej dizertácie *Očerki fonetiki vostočnoslovačkich govoroŭ na territorii USSR* (1975). Podstatnú časť z nej aj neskôr publikovala na Slovensku (*Fonologický opis východoslovenských nárečí na území Zakarpatskej oblasti USSR*. Nové obzory. 20. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1978, s. 287–307).

O slovenských nárečiach v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny doc. Dzendzelivská informovala aj pri iných príležitostiach. Mala možnosť zúčastniť sa na viacerých jazykovedných konferenciách a sympóziách v bývalom Sovietskom zväze. Na sympóziu o karpatskej jazykovednej problematike v Moskve (r. 1973) účastníkom priblížila históriu osídlenia Slovákov na území Zakarpatskej Ukrajiny a niektoré otázky vzájomného slovensko-ukrajinského ovplyvňovania. V Jerevane (r. 1973) na konferencii venovanej otázkam dialektológie a histórie jazyka zase poukázala na ukrajinské prvky v slovenských nárečiach v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny, vo Voroneži (r. 1974) na konferencii o Slovanskom jazykovom atlase opísala fonologickú opozíciu neznelosť – znelosť v uvedených nárečiach a v Užhorode (r. 1973) predstavila detskú lexiku v slovenských nárečiach na Ukrajine. Podstatnú časť materiálu z tejto problematiky uverejnila v Slovenskej reči (39, 1974, s. 27–33).

Významná je účasť doc. Dzendzelivskej na spolupráci v rámci projektu Slavistického kabinetu SAV *Slováci na Zakarpatskej Ukrajine a slovensko-ukrajinské pomedzie*. Aj vďaka nej sa už mohli predstaviť prvé komplexnejšie výsledky terénnych výskumov na XII. medzinárodnom zjazde slavistov v Krakove. Radi konštatujeme, že za svoju záslužnú činnosť pri šírení slovenskej kultúry v zahraničí získala roku 1997 medailu ministra kultúry Slovenskej republiky.

Do ďalších rokov pedagogickej a vedeckej práce želáme našej ukrajinskej slovakistke veľa úspechov, pevné zdravie a osobné šťastie.

Štefan Lipták

Dictionary of European Proverbs I, II, III. Collected by Emanuel Strauss.

London – New York, Routledge 1996. XIII + 624 + 608 + 790 s.

V prestížnom britskom vydavateľstve Routledge, ktoré sa orientuje predovšetkým na jazykovú typológiu a komparatistiku, vyšla nedávno reprezentačná trojdielna publikácia pod názvom *Slovník európskych přísloví*. Na vyše 2000 stranách tu nájdeme spolu takmer 2000 prísloví v nespočetných variantoch, a to až v 60 jazykoch, dialektoch Európy. Príslovia sú vlastne uložené len v prvých dvoch zväzkoch diela. Zoradené

sú abecedne podľa prvého slova príslovia v angličtine, ktorá tu hrá v tomto zmysle rolu dominantného a „organizačného” jazyka. Tretí zväzok obsahuje výberovú bibliografiu a najmä podrobný index odkazujúci na všetky kľúčové slová vyskytujúce sa v prísloviach v prvých dvoch zväzkoch vo všetkých uvádzaných jazykoch. V prvom zväzku sú umiestnené príslovia od typicky anglického *A bad beginning makes a bad ending* (teda nie zlý začiatok, dobrý koniec) až po *Call no man happy before he dies*, druhý zasa obsahuje príslovia od *Call no man unhappy until he is married* až po *You can't milk a bull*.

Z krátkeho úvodu sa dozvedáme, že tieto tri zväzky sú výsledkom mnohodesaťročnej práce autora poľského pôvodu Emanuela Straussa, ktorý sa o komparáciu európskych prísloví začal zaujímať ako študent Jagielonskej univerzity v Krakove, kde si získal povest' aj tým, že už vtedy plynne ovládal niekoľko európskych jazykov. Neskoršie pokračoval v štúdiu na Ľvovskej univerzite Ivana Franka na Ukrajine u známeho poľského lingvistu J. Kuryłowicza. Tam si ho čaro prísloví podmanilo už úplne. Inšpirovaný najmä štyrmi zväzkami autoritatívneho diela Vladimíra Daľa *Poslovy i pogovorki russkogo naroda* (Petrohrad 1862) pustil sa v tom čase naplno do zisťovania a excerptie ekvivalentov vo všetkých tých jazykoch, ktoré ovládal. Najprv sa opieral o svoje znalosti, ale neskoršie jeho rukami prešli doslova tisíceky zväzkov, z ktorých si vypisoval príslovia a ich varianty v európskych jazykoch. V r. 1948 sa prisťahoval do Anglicka, aby potom nasledujúcich takmer 50 rokov pokračoval v dopĺňaní a dokončovaní svojho diela zastávajúc súčasne funkciu vedúceho elektronického pracoviska. Počas svojej vedeckej kariéry sa mu domovom stali na kratší alebo dlhší čas mnohé krajiny, napr. Belgicko, Taliansko, ba i bývalé Československo. Vo všetkých z nich sa venoval nielen štúdiu domácich jazykov a dialektov, ale samozrejme, naplno využil aj núkajúcu sa príležitosť rozšíriť svoju stále rastúcu zbierku európskych prísloví. Počas týchto cestovateľských desaťročí mal E. Strauss možnosť, ako sa píše v úvode, zoznámiť sa s mnohými vzácnymi vydaniaми, dokumentujúcimi bohatstvo prísloví jednotlivých krajín a regiónov. Sám doteraz vlastní vo svojej súkromnej knižnici 5000 kníh, rukopisov, slovníkov a štúdií z tejto oblasti.

Tento slovník predstavuje vlastne isté komplementum k dielu Wolfganga Niedera, ktorý zostavil rozsiahle dielo *A Dictionary of American Proverbs* (1990). Obe práce, Niederova i Straussova, majú pritom podobný nielen názov, ale aj pojem *proverb* sa v nich chápe rovnako široko. Zahŕňa príslovia, porekadlá, úslovia, aforizmy, gnómy, maximá, okridlené slová, ba i biblické citáty, pranostiky a pod.

Frazeologická encyklopédia *Dictionary of European Proverbs* je kompozične rozčlenená na 1804 sémantických skupín. Každá takáto sémantická skupina má na prvom mieste anglické príslovie, ktoré sa odtláča vo všetkých možných variantoch, usporiadaných abecedne. Potom nasledujú ďalšie príslovia v šiestich desiatkach európskych jazykov a dialektov podľa jednotlivých jazykových rodín v tomto poradí: germánske, románske, slovanské a ugrofínske príslovia. Pravda, nikdy sa nedostanú k slovu všetky jazyky, či dokonca všetky varianty, známe v príslušných jazykoch. Obzvlášť pozoruhodné však na druhej strane je, že sa tu uvádzajú príslovia a porekadlá nielen z tak povediac klasických, či „veľkých” jazykov Európy, akými sú napr. angličtina, nemčina, francúzština, španielčina, taliančina, švédčina, finčina, z mŕtvych latinčina atď., ale napríklad je tu cez svoje frazeologizmy zastúpená aj škótcina, welština, cornčina, jidiš, friština, flámčina, islandčina, faerčina, provensálčina, valónčina, katalánčina, lombardčina, piedmotčina, toskánčina, korzičtina, sardínčina, či dokonca neapolčina, milánčina atď. V tom predovšetkým zrejme spočíva unikátnosť diela E. Straussa, ktorému sa potešia nielen filológovia so „zberateľskými” záujmami, ale určite i všetci frazeológovia a komparatívi, slavistov nevynímajúc. Hoci by sme v slovníku márne hľadali východoslovanské jazyky, poľština a čeština patria z pohľadu ich zastúpenia v knihe medzi tzv. veľké jazyky. Ostatným západoslovanským a južnoslovanským jazykom je venovaná menšia pozornosť.

Anglické príslovia tu majú, ako sme už spomenuli, organizačnú úlohu, pričom v angličtine sa vyčerpávajú aj všetky možné varianty príslušných prísloví. Z iných jazykov sú tu zastúpené často len niektoré varianty. Ako príklad uveďme príslovie i u nás dobre známe aj v latinskej forme *De gustibus non est disputandum* (*Proti gustu žiadny dišputát*). V angličtine sa tu uvádza týchto 26 synonymných variantov: a) *About tastes there is no disputing*, b) *Different men have different opinions; some like apples and some like*

inions, c) *Every cock sings in his own manner*, d) *Every man as he loves*, e) *Every man as he loveth, quoth the good man when he kissed his cow*, f) *Every man to his taste*, g) *Everyone after his fashion*, h) *Everyone as he likes*, i) *Everyone as he loves*, j) *Everyone as they like, as the old woman said then she kissed her cow*, k) *Everyone as they like best, as the old man said when he kissed his cow*, l) *Everyone to his own liking*, m) *No dish pleases all palates alike*, n) *One likes the pheasant's wing, and one the leg; the vulgar boil, the learned roast an egg*, o) *One man's meat is another's poison* p) *Opinions differ*, q) *Some like it hot, some like it cold, some like it in the pot nine days old*, r) *Some love the meat, some love to pick the bone*, s) *Start a boy on the right road and even in old age he wil not leave it*, t) *Tastes differ*, u) „*Tastes differ*” said the man when he kissed his cow, v) *Tastes will differ*, w) *There is no accounting for tastes*, x) *There is no disputing about tastes*, y) *There is no disputing of tastes, appetites and fancies*, z) *We have our likes and dislikes*. Za nimi nasleduje dvadsaťštyri nemeckých ekvivalentov tohto príslovia, päť holandských, štyri dánske, štrnásť latinských (medzi inými aj *De gustibus non est disputandum* a *De gustibus et coloribus non est disputandum*), dvadsaťjeden francúzskych, sedemnášť španielskych, tri portugalské, šestnásť talianskych, trinásť poľských, dve české: a) *Někdo má rád vdolky, někdo zase holky* a b) *Proti gustu žádný dišputát*. Takisto veľmi známe a frekventované príslovie *Pes, ktorý breše, nehryzie* je v slovníku zastúpené dvadsiatimi dvoma anglickými ekvivalentmi, štrnástimi nemeckými, jedným holandským, dvoma dánskymi, jedným nórsnym, piatimi latinskými, štyrmi francúzskymi, dvoma provensálskymi, štyrmi španielskymi, jedným katalánskym, piatimi portugalskými, tromi talianskymi, dvoma rumunskými, deviatimi poľskými, tromi českými, dvoma slovenskými, a to a) *pes, ktorý breše, nehryzie* a b) *pes, ktorý šteká, nehryzie*, dvoma lotyšskými, dvoma maďarskými, jedným fínskym a dvoma estónskymi ekvivalentmi.

Ako vidieť aj z týchto dvoch ukážok, zhromaždené súpisov nevytvárajú vyváženosťou a sústavnosťou. Nie je jasné, prinajmenšom sa nikde o tom nepíše, prečo sa pri jednotlivých prísloviach uvádzajú len niektoré ich varianty, prečo sú v niektorých jazykoch zastúpené len skromne a v náhodnom výbere, hoci by sa dali celkom ľahko doplniť. Podľa všetkého uvádzajú sa len tie, ktoré autor objavil v niektorom prameni a ktoré zaregistroval vo svojej zbierke. E. Strauss síce píše, že v prípravnej fáze prekonzultoval mnohé stovky prísloví s „nátive speakermi” V takýchto prípadoch sa však zrejme už nepokúšal získať informáciu, či z príslušných prísloví žijú v danom jazyku aj ďalšie ekvivalenty.

Pozrime sa napokon, ako sú zastúpené slovenské ekvivalenty. Hoci v tomto súpise E. Straussa sa slovenským variantom nešlo veľa miesta, predsa je ich niekoľko desiatok, ak nie stovák. Pri mnohých prísloviach by sme slovenské ekvivalenty, ako sme už uviedli, hravo doplnili. Napr. príslovie *Catch the bear before you sell his skin* sú zastúpené mnohými anglickými, nemeckými, holandskými, francúzskymi, talianskymi, španielskymi, nórskymi, švédskymi, latinskými, ale aj flámskymi, provensálskymi, islandskými, frízskymi, estónskymi, litovskými, či poľskými a českými ekvivalentmi, ale ani jedným slovenským. Z českých sa sem dostali varianty a) *Kůže už je prodaná a medvěd je ještě v lese*, b) *Není zisk na medvědí kůži pítí* a c) *Už kůži prodáváš a vlk ještě v lese*. Na toto miesto by z nášho pohľadu patrila aj poetická slovenská rýmovačka *Ešte vlčka nezabili, už na jeho kožu pili*, príp. aj ďalšie slovenské varianty. Pri *Diamond cut diamond* by sme zasa radi videli aj slovenské *Trafila kosa na kameň* a v prísloví č. 435 zasa *Z raňajšej rosy, najlepšie sa kosí*. V č. 747 sa uvádza slovenské a) *Kto druhému jamu kope, sám do nej padá*, b) *Kto druhému jamu kope, sám do nej spadne*, ale prekvapujúco aj c) *Kto druhému jamu kope, nech si dá zaplatiť*, no nenašiel sa slovenský ekvivalent napr. k českému *Není každý den posvěcení* či univerzálnemu *Šaty robia človeka*. Pod č. 774 sa môžeme stretnúť so slovenským *Aký človek, taká reč*, hoci by sem patrilo aj (azda rozšírejšie) *Vtáka poznáš po perí, človeka po reči*. Máme pravdaže aj my *Dobré účty robia dobrých priateľov*, *Erat nebrat, z hrušky dolu, Jablko (ne)padlo ďaleko od stromu* a zrejme väčšinu uvádzaných prísloví. Nie je jasné, prečo napr. príslovie *A cat has nine lives* sa predstavuje len v nemčine, francúzštine, španielčine, keď by sa mohlo uviesť vo všetkých 60 „jazykoch”. Ináč je to s ďalším anglickým príslovím *A cat has nine lives and a woman has nine cats' lives*, ktoré je u nás známe len v „polovičnej” podobe. Staré *Ez práce nie sú koláče* sa uvádza až v 32 anglických ekvivalentoch, a to od variantu *A cat in gloves*

catches no mice až po *Where bees are there will be honey*. Slovenčinu tu zastupuje menej známe *Kto chce rybu chytiť, musí ísť do vody*.

Treba zložiť poklonu za mimoriadnu zbierku prísloví autorovi i všetkým tým, ktorý mu pomáhali pri príprave rukopisu do tlače. V úvode sa uvádza, že na definitívnej úprave rukopisu knihy sa počas niekoľkých rokov účastnil aj viacčlenný počítačový tím, ktorého najväčším problémom musela byť neuveriteľná rôznorodosť diakritiky, ktorú nesie so sebou manipulácia s nebývale veľkým počtom značne odlišných jazykov. Vcelku chýb tu nie je veľa, hoci niektorým nepresnostiam a posunom sa zabrániť nepodarilo. Napr. v hesle 803 sa medzi české frazémy priplietlo maďarské *Halál ellen nincs urvösság* (správne *orvösság*), pričom práve v maďarských prísloviach je viacero nepresností. Nezistili sme, prečo sa pred maďarské substantíva kladie zvyčajne apostrof. Občas sa nám príslovia uvádzané v rámci jednej sémantickej skupiny zdajú tak ďaleko od seba, že by sme ich najradšej ani nepovažovali za ekvivalenty: voči anglickému *Death comes early to all* sa tu kladie napr. české *Neštěstí nechodí po horách, ale po lidech*, hoci bližšie by bolo úslovie *Nikto nevie dňa ani hodiny*. Takisto k typu *They are welcome that bring*, resp. *Wer bringt, ist überall willkommen* a *Gosc, ktorzy nic nie przyniesie, niech sie przyspi w lesie*, sa sotva hodí *Gosc w dom, Bóg w dom*.

Nepresné je znenie slovenského príslovía *Foždě konic zatvárat'* (869), *Nechvál dňa pred večerom* (873), *Nový širák na klin zavěšajú* (873), čo by malo byť ekvivalentom anglického *Everything new is fine*. Slovenské by malo byť aj príslovie *Kdo něví trpet', něví panovat'* (1164) či dokonca *Černa krava, pa ima belo mleko* (26) a *Kropiva nigdar ne pozebe* (angl. *A bad pennies always turn up*; malo by tu teda byť najskôr *Zlá zelina nevyhynie*). *Celkom korektné nie sú ani frazémy Starý kozel, tvrdý rog* (angl. *Old oxen have stiff horns*) a *Kto skoro vstáva, plné truhly* (chýba *máva*). Viaceré slovenské porekadlá majú archaizovanú podobu, nakoľko autor sa ako o základný (možno jediný) prameň opieral o pôvodné pražské vydanie Slovenských prísloví a porekadiel Adolfa Zátareckého z r. 1896. Preto tu máme nielen varianty *Dobre myšiam, keď mačky doma nieto* a *Keď kocúr nie je doma, myši majú hody*, ale aj *Majú myši hody, keď mačka nenie doma*. Možno preto tu nachádzame len variant *Kam čert nemôže, pošle starú babu*, a nie *Kam čert nemôže, pošle ženu*, ktorý je v súčasnosti dominantnejší. Objavujú sa pritom aj málo známe slovenské príslovia, napr. *Nie je horšie, ako keď sa chudobný dostane na koňa*. Podobne viaceré české príslovia sa uvádzajú v staročeskej verzii (*Fravdu líčiti netřeba*) či vo verzii „dopovedanej“ (*Fravda vždycky vítězí, pomáhá pánu i knězi*).

Trojdielne kompendium *Dictionary of European Proverbs* Emanuela Straussa predstavuje skutočne impozantný monument usilovnej práce individuálneho autora, ktorý zhromaždil takmer 50 000 frazeologických položiek z najrozmanitejších jazykov Európy, pri čom mu veľmi pomohla počítačová technika. Môžeme si len povzdychnúť, že slovenčina tu nie je zastúpená vo väčšej miere. Keby bol mal autor v rukách *Slovenské frazémy v piatich jazykoch* Ladislava Trupa či dielo *Neháďte perly sviniam* Blahoslava Hečka, určite by mu to pomohlo pri ďalšom doplnení jeho encyklopedického slovníka. I tak však treba vysloviť obdiv a hold neobyčajnému mužovi, ktorý zasvätil svoj život európskym prísloviám.

Slavomír Ondrejovič

KOVAČEV, N.: Čestotno-etimologičen rečnik na ličnite imena v šävremennata bälgarska antroponimija.

Veliko Tärnovo, Izdatelstvo „PIK“ 1995. 621 s.

Autor recenzovaného slovníka, prof. N. K o v a č e v z univerzity vo Velikom Tärnove, je aj slovenským jazykovedcom známý ako popredný predstaviteľ súčasnej bulharskej onomastiky (z jeho početných publikácií možno na tomto mieste pripomenúť aspoň syntetizujúcu monografiu Bälgarska onomastika. Nauka za sobstvenite imena. Sofija 1987). V r. 1995 získala onomastická odborná verejnosť k dispozícii ďalšiu hodnotnú autorovu prácu – *Frekvenčno-etymologický slovník vlastných mien v súčasnej bulharskej antroponimii*.

Materiálovým východiskom pre prípravu slovníka sa stala kartotéka vlastných mien, dokumentovaných „v Bulharsku a na celom bulharskom jazykovom území“ (s. 9) v období od polovice 70. rokov 19. stor. do r. 1980. Celý korpus obsahuje 33 488 vlastných mien; absolútnu frekvenciu vyššiu ako 1 má spolu 16713 mien (7029 mužských a 9684 ženských), ktorým sú v slovníku venované samostatné heslá. Recenzovaný frekvenčno-etymologický slovník takouto šírkou svojho záberu podstatne predstihuje podobnú staršiu autorovu publikáciu (Čestotno-tälkoven rečnik na ličnite imena u bälgarite. Sofija 1987), ktorá obsahovala 5487 mien detí, narodených v r. 1901–1970 v 99 bývalých okresných mestách.

V úvodnej časti (s. 7–26) autor zoznamuje čitateľa s okolnosťami vzniku slovníka a s jeho poslaním, stručne informuje o doterajšom vývoji bulharskej antroponymie, uvádza taktiež základné charakteristiky fondu bulharských vlastných mien z rôznych hľadísk (jazykovo-etnická provenienciacia, morfematická štruktúra, sémantická motivácia, niektoré štatistické parametre). Vlastné jadro publikácie tvorí jej slovníková časť (s. 27–580). V jednotlivých heslách sa uvádza počet nositeľov mena do r. 1980 v celej krajine a do r. 1970 v bývalých okresných mestách, ďalej rok prvého výskytu mena v sledovanom období, údaje o absolútnej frekvencii mena v jednotlivých desaťročiach a údaje o počte nositeľov mena z geografického hľadiska (juho- a severovýchodné, juho- a severozápadné Bulharsko, zahraničie); ďalej nasledujú informácie etymologického charakteru (provenienciacia mena, jeho sémantická motivácia – pri viacerých možných výkladov sa jednotlivé alternatívy oddeľujú bodkočiarkou), v niektorých prípadoch sa uvádzajú aj deriváty, resp. varianty príslušného mena s frekvenciou 1 (pri nich sa udáva rok, kedy boli zaznamenané; celkový počet vlastných mien obsiahnutých v slovníku sa takto ďalej zvyšuje). Štatistické parametre celého korpusu vlastných mien sú obsiahnuté v tabuľkách a schémach, tvoriacich prílohu k slovníku (s. 581–601). Publikáciu uzatvára zoznam použitej literatúry (s. 603–620), obsahujúci okolo 400 bibliografických jednotiek.

Vyššie uvedená štruktúra hesla umožňuje poskytnúť čitateľovi koncíznu formou a na veľmi malom priestore maximum informácií o príslušnom mene vrátane jeho pozície v celom fonde vlastných mien, a to aj na pozadí evolúcie, resp. dynamiky fondu v skúmanom období. I keď sú lingvoštatistické a etymologické výskumy svojím charakterom od seba nepochybne značne vzdialené, vzájomné prepojenie ich výsledkov sa ukazuje ako produktívne: poznanie presných frekvenčných charakteristík jednotlivých mien umožňuje exaktnejšie vymedziť centrum a perifériu systému vlastných mien, a teda v konečnom dôsledku aj presnejšie charakterizovať tento systém z genetického hľadiska (podiel domácich a cudzích mien atď.). Nový bulharský frekvenčno-etymologický slovník vlastných mien možno (nielen) preto hodnotiť veľmi pozitívne: bolo by vhodné, keby slovníky tohto druhu boli vypracované aj pre iné slovanské jazyky.

Naše ďalšie poznámky sa týkajú niektorých výkladov etymologického charakteru. V súlade s tradíciami bulharskej etymologickej školy (V. Georgiev) autor slovníka venuje veľkú pozornosť možnosti vzniku vlastných mien kontamináciou; nazdávame sa však, že v niektorých prípadoch možno predložiť alternatívne, z formálneho hľadiska „pravidelnejšie“ výklady – napr. meno *Сабрина*, hodnotené ako kontaminácia mien *Саба* a *Добрина* (s. 447), je podľa nášho názoru skôr talianskej proveniencie. Kontaminácia sa ako jedna z možností predpokladá aj v prípade mena *Пирожка* (s. 411–412: „рус. *пирожка* ‚вид баничка‘; от *Пира*

и Тошка”), hoci tu ide skôr o maďarské *Firóška*; maďarskej proveniencie môžu byť aj mená *Ержа*, *Ержика* (porov. výskyt mien *Жұжана*, *Ицван*, *Лайови* či *Ференц* v analyzovanom korpuse). Z hľadiska spracovania cudzích mien v recenzovanom slovníku by bolo potrebné venovať väčšiu pozornosť arménskym menám. Tak napr. mužské meno *Аведис* sa vysvetľuje ako „лат. авç ‚здравей‘, diçs ‚ден‘, пожел[ателно]” (s. 32), hoci tu podľa nášho názoru ide o arménske Վճե (východoarménske *Avetis*, v súlade s fonetickými zákonitosťami západoarménskych dialektov *Avedis*); podobne *Бедрос* (s. 68: „от *Бедр/о/* + *ос*, пожел[ателно] ‚да бъде със силни бедра‘”) reflektuje skôr západoarm. *Bedros* (východoarm. *Petros* – ä»ďńáë). Priamej arménskej proveniencie môžu byť aj mená *Агавни* (ՅձԿԿ), *Антраник* (Կառնիկ), *Арменак* (Բնակ), *Асадур* (Եսադուր), *Карекин* (Կարեկ), *Каяне* (Կայան), *Хаик* (Կայիկ), *Хрант* (Կրանտ) a i.

Napriek týmto drobným pripomienkam možno recenzovaný slovník právom hodnotiť ako prácu, ktorá znamená podstatný prínos pre bulharskú i slovanskú onomastiku. Dielo obsahuje množstvo cenných informácií, ktoré by okrem jazykovedcov boli akiste zaujímavé aj pre širšiu čitateľskú verejnosť (je preto na škodu vecí, že publikácia mohla vyjsť iba v obmedzenom náklade 500 výtlačkov). Z metodologického hľadiska slovník N. Kovačeva prináša taktiež svedectvo o možnostiach, aké pre onomastický výskum otvára využívanie výpočtovej techniky. *Frekvenčno-etymologický slovník vlastných mien* poslúži aj ako hodnotné východisko pre ďalšie práce súvisiace s prípravou fundamentálneho diela bulharskej onomastiky – historicko-etymologického slovníka vlastných mien.

Lubor Králik

BUFFA, F: Z poľsko-slovenských jazykových vzťahov. Konfrontačný náčrt.

Prešov, Náuka 1998. 170 s.

Poľsko-slovenské jazykové vzťahy sa u nás začali intenzívnejšie skúmať iba nedávno, čo zrejme súvisí s umožnením štúdia poľštiny na Komenského univerzite v Bratislave. S tým je priamo spojená pedagogická i publikačná činnosť doc. F. Buffa, ktorý svoje dlhoročné skúsenosti zúročuje aj v recenzovanej práci, venovanej XII. medzinárodnému zjazdu slavistov v Krakove 1998. Ide o komparatistickú štúdiu z oblasti hláskoslovných, grafických, morfológických a derivačných vzťahov medzi spisovnou poľštinou a slovenčinou.

V úvode sa autor zaoberá problémami konfrontačného výskumu medzi takými blízkymi jazykmi, ako je poľština a slovenčina, zdôrazňujúc nutnosť sústrediť sa na zachytenie zhôd, ale najmä rozdielov systémového charakteru. Zhody medzi uvedenými jazykmi sú najmä v ich základných jazykových štruktúrach, rozdiely sú skôr vo funkčnej oblasti týchto štruktúr, najmä v nerovnakej distribúcii istého spoločného javu, zriedkavejšie vo výskyte istého javu iba v jednom z uvedených jazykov.

V oblasti hláskoslovia autor konštatuje zhody v základnom rade hlások, a to vo väčšine krátkych samohlások a tvrdých spoluhlások. Pri hláskoslovných nezhodách ide o výsledok samostatných historických zmien v uvedených jazykoch, pričom slovenčina si viac zachovala bohatý pôvodný slovanský systém samohlások, kým v poľštine sa lepšie zachoval pôvodný systém spoluhlások, takže poľština je konsonantickejšia ako slovenčina. V kapitole o hláskoslovných rozdieloch (24 n.) je mimoriadne zaujímavé porovnanie výskytu samohlások a spoluhlások, ďalej výskytu otvorených a zatvorených slabík, ako aj rozdielov vo výskyte spoluhlások podľa spôsobu artikulácie a podľa znelostného spodobovania spoluhlások. Autor tu prináša mnohé originálne postrehy, ktoré zhrnuje v statiach o poľských a slovenských špecifikách

(33, 37). Pomerne stručné sú poznámky o zhodách a rozdieloch medzi poľským a slovenským prízvukom a melódiou reči (43–45), čo zrejme súvisí s nedostatkom experimentálnych výskumov v tejto oblasti.

Závažným prínosom do komparatistickej literatúry je svojské porovnanie písma a ortografických zásad uplatňovaných v poľštine a slovenčine. Ide o porovnanie inventára i systému grafém, no najmä o uplatnenie jednotlivých pravopisných systémov, a to fonologického, morfematického, gramatického a etymologického (51–56). Z autorových porovnaní vychodí, že „v spisovnej poľštine je o niečo väčší súlad medzi vysloveným a zapísaným slovom, jednotlivé písmená väčšmi korelujú s hláskami ako v slovenčine“ (58), čo si autor vysvetľuje intenzívnejšou starostlivosťou o poľštinu s možnosťou dlhodobého pestovania jazykovej kultúry bez rušivého zásahu zvonku, čo o slovenčine nemožno povedať.

Zaujímavá je aj kapitola o hláskoslovných a pravopisných adaptáciách prevzatých slov predovšetkým latinského, resp. grécko-latinského, ale aj iného (najmä francúzskeho a nemeckého) pôvodu. Autor dochádza k záveru, že poľština akoby viac pokročila v adaptácii prevzatých slov, čo azda súvisí s dlhšou tradíciou jej spisovného jazyka, ale najmä s jej hláskoslovnou štruktúrou, s vyhranenou spájateľnosťou hlások v porovnaní s pomerne jednoduchým hláskoslovným systémom slovenčiny, ktorý akoby nekládol príliš vysoké nároky na hláskoslovné prispôbovanie sa prevzatých slov.

V morfológickej stati (79 n.) sa konštatuje jednoduchosť a pravidelnosť slovenčiny so silnou tendenciou po stabilite slovného základu, kým v poľštine sa viac prejavuje tendencia po uniformite relačných morfém. Tak napr. v slovenčine na rozdiel od poľštiny sa zredukovali mnohé alternácie kmeňov, tvary vokativu sa lexikalizovali ap. V poľštine sú zvlášť výrazné unifikované morfológické prípony pre všetky rody v pl. substantív, výraznejšie sa uplatnil paralelizmus tvrdých a mäkkých deklináčnych a konjugačných typov ap. Celkove sú však medzi poľštinou a slovenčinou v morfológickom systéme rozdiely viac v kvantitatívnom využívaní jednotlivých zložiek, lebo v základoch sú morfológické systémy v oboch jazykoch skoro totožné.

Aj v ďalšej štruktúrovanej zložke jazyka, v oblasti tvorenia slov sa v poľštine i slovenčine v podstatnej miere využili rovnaké slovtvorné prostriedky i postupy, tiež rozdiely sú tu predovšetkým vo využití, v distribúcii spoločných prostriedkov. Autorovi z porovnania produktívnejších slovtvorných typov zo všetkých slovných druhov v poľštine a slovenčine vychodí, že pravdepodobne žiaden spoločný typ nie je distribučne zhodný v oboch jazykoch, lebo medzi jednotlivými derivátmi sú značné rozdiely, a to aj štruktúrne (napr. derivátu v jednom jazyku zodpovedá v druhom jazyku iný typ pomenovania ap.). Pomerne zriedkavé sú rozdiely medzi poľštinou a slovenčinou vo výskyte istého slovtvorného typu iba v jednom z uvedených jazykov. Ide napr. o poľ. typ so sufixom *-anin*, *-czyk* pri obyvateľských menách alebo o názvy nástrojov na *-arka*, *-anka* ap. Časté sú takéto rozdiely pri odvodeninách s expresívnym citovým zafarbením najmä na poľskej strane.

Záverom autor konštatuje, že medzi poľštinou a slovenčinou popri značných zhodách sú aj diferencie, ktoré sa však netýkajú natoľko štruktúrnych, systémových javov, ale sa výraznejšie prejavujú vo svojskom využívaní totožných alebo značne blízkych jazykových prostriedkov, čo pri takých blízkych jazykoch ani veľmi neprekvapuje. Uvedené konštatovanie síce nie je nové, ale v súvislosti s recenzovanou prácou je dôležité, že sa dokladá bohatým materiálom z najviac štruktúrovaných plánov jazyka. Týmto môže byť táto práca veľmi podnetná pre ďalší výskum v uvedenej oblasti a tiež ako úvod do štúdia slavistiky i polonistiky, čoho si bol sám autor dobre vedomý, lebo ju nazval náčrtom. A dobre ju načasoval k XII. medzinárodnému zjazdu slavistov v Krakove, čo vysoko hodnotíme ako záslužný počin prešovského vydavateľstva Náuka (Prostějovská 11, 080 07 Prešov).

Štefan Lipták

Slováci na Zakarpatskej Ukrajine

Bratislava, Dom zahraničných Slovákov 1998. 138 s.

Zborník vznikol ako výsledok odborného seminára konaného dňa 19. decembra 1997 v Bratislave pod názvom *Minulosť a prítomnosť Slovákov na Zakarpatskej Ukrajine*. Jeho organizátorom bol Dom zahraničných Slovákov. Na seminári boli prednesené prvé výsledky výskumov uskutočnených v období od mája 1996 do októbra 1997 v rámci riešenia projektu Slavistického kabinetu SAV *Slováci na Zakarpatskej Ukrajine a slovensko-ukrajinské pomedzie*. Na terénnych a archívnych výskumoch sa zúčastnili aj pracovníci Užhorodskej štátnej univerzity, Prešovskej univerzity, Historického ústavu SAV, Ústavu etnológie SAV a Domu zahraničných Slovákov. Výskumný projekt bol zameraný na zmapovanie histórie, jazyka, ľudovej kultúry a súčasného života slovenského etnika žijúceho na Zakarpatskej Ukrajine. Ide o priekopnícku prácu, pretože problematiku Slovákov na Zakarpatskej Ukrajine sa u nás doteraz komplexne nikto nevenoval. Seminár môžeme hodnotiť ako prvý krok k splneniu náročnej úlohy. Získané materiály z archívov a terénnych výskumov je potrebné spracovať a syntetizovať, aby poskytlí ucelený obraz o kultúre a živote Slovákov na Zakarpatskej Ukrajine.

Zostavovateľom zborníka je Ladislav Čáni. Tematicky ho možno rozdeliť na dve časti. Prvá je venovaná histórii, jazyku, ľudovej kultúre a druhá osobným spomienkam a súčasnému (predovšetkým kultúrnemu) životu slovenského obyvateľstva na Zakarpatskej Ukrajine.

Príspevok *O minulosti Slovákov na Zakarpatsku* napísal L. H a r a k s i m. Sleduje fungovanie spolkovej činnosti slovenského etnika v tomto priestore od roku 1918 do konca 2. svetovej vojny. Zisťuje, že Slováci netvorili osobitné organizované spoločenstvo, nemali spolky a svoju reprezentáciu. Príčiny takéhoto stavu autor vidí predovšetkým v spoločenských pomeroch každého mapovaného obdobia a azda aj v nechuti združovať sa. Konštatuje: „Skutočnosť, že nie sú známe údaje o emancipačných zápasoch Slovákov na Zakarpatsku, ešte neznamená, že ich možno označiť za živel bez minulosti, bez vlastnej histórie.“ V druhej časti príspevku sleduje osídľovanie oblastí Zakarpatska slovenským etnikom.

Na základe toponymického materiálu autor zisťuje, že Slováci osídľovali nielen západné časti Zakarpatska, ako sa to tvrdilo, ale dostali sa aj do vzdialenejších východných regiónov pozdĺž Tisy až po Maramaroš. V tomto priestore sa však neudržali, dnes žijú v západných oblastiach, ktoré tvoria prirodzené predĺženie slovenského etnického územia. Toto tvrdenie dokumentuje na príklade obce Orichovca patriacej do panstva Nevicke, ktorá pravdepodobne existovala už pred 11. storočím a v 17. storočí bola evidovaná ako slovenská. Až v 2. polovici 18. storočia ju začali uvádzať ako rusínsku. Podobne to bolo aj s niektorými ďalšími obcami panstva Nevicke (Jarok, Antonivka, Domanynci, Dravci, Horiany, Kamianyca); v 17. storočí sa spomínajú ako slovenské a od 18. storočia už ako rusínske. V 18. – 19. storočí osídľovací proces posilnili prisťahovalci, ktorých pozývali zo Slovenska ako odborníkov do hút, majstrov na píly, budovateľov vodných stavieb a drevorubačov.

Ďalšie štyri príspevky sú venované charakteristike jazykovej situácie Slovákov na Zakarpatsku. Vychádzajú z materiálov získaných pri terénnych výskumoch a podávajú obraz o zvukovej, morfologickej a lexikálnej rovine. Prvé tri referáty na seba vzájomne nadväzujú, čím sa pohľad na problematiku stáva ucelenejším. Závažné je zistenie autorov, že slovenské dialekty na Zakarpatsku sa nedajú začleniť ani k jednému pôvodnému nárečovému typu na Slovensku. V procese osídľovania Zakarpatska Slováckmi dochádzalo totiž k presunom obyvateľstva, ktoré vyplývali zo spôsobu života. Slováci sa živili poväčšine spracovávaním železa, drevorubačstvom, výrobou skla. Nemali vlastné zeme, takže často menili sídlisko. V dôsledku neustáleho sťahovania a miešania sa zákonite vzájomne ovplyvňovali aj nárečia, ktoré si ich nositelia priniesli z pôvodnej vlasti a vytvoril sa tu špecifický idiolekt.

Na zvukovú rovinu sa zamerala N. J. D z e n d z e l i v s k a v referáte *Foneticko-fonologická stránka slovenských nárečí v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny*. Podáva pomerne detailnú charakteristiku zvukovej

roviny slovenských nárečí Zakarpatska. Vyčleňuje tri základné skupiny znakov príznačných pre tieto nárečia. Prvú skupinu predstavujú znaky spoločné vo fonetickej rovine s celou východnou slovenčinou, s ktorou nárečia geneticky súvisia. Patrí sem nedostatok fonologickej kvantity, prízvuk na penultime, formy *rot-*, *lot-* za pôvodné *orit-*, *olit-*, *e-ová* jerová striednica, neprítomnosť slabikotvorných likvid *r*, *l*, *e* za pôvodné *e* v krátkej pozícii (v dlhej pozícii sa *e* zmenilo na *a*, po labiálach a v slabike *re* na *ja*), labiovelarizácia pôvodného *e*, *ě* > *o* po depalatalizovaných sykavkách, zmena *e*, *ě* na *a* v niektorých slovách (*žaludek*, *čarni*, *večar* a pod.), asibilácia. Do druhej skupiny začleňuje zvláštnosti, na základe ktorých vymedzuje 5 základných zmiešaných typov týchto nárečí: 1. abovsko-zemplínsko-šarišský typ s prevládajúcimi abovskými znakmi (Dovhe, Kofčyne, Lysyčeve, Perečyn, Turji Remety, Velykyj Bereznij); 2. zemplínsko-abovsko-šarišský typ s prevládajúcimi zemplínskymi znakmi (Antonivka, Seredne, Zabrid’); 3. užsko-zemplínsky typ (Domanynci, Storožnyca); 4. užsko-sotácky typ (Kamianycka Huta); 5. stredoslovensko-východoslovenský typ (Klenovec). Poslednú skupinu tvoria znaky, ktoré sú výsledkom ukrajinsko-slovenskej interferencie. Je to predovšetkým prítomnosť epentetického *l* v 3. os. pl. prézenta sloviess, pohyblivého prízvuku v nárečiach obcí Domanynci, Kamianycka Huta, Storožnyca, plnohlasných tvarov v nárečí obce Domanynci, zmeny *š* > *s*, *ž* > *z* v nárečiach obcí Kofčyne, Lysyčeve, Perečyn, Turji Remety, Velykyj Bereznij, zmeny mäkkého *t* v neurčitkových tvaroch sloviess nárečia obce Kamianycka Huta, mäkkého *t* v 3. os. pl. prézenta sloviess v nárečí obcí Domanynci, Kamianycka Huta, Storožnyca, zmeny *dl* > *ll* v obci Lysyčeve.

K podobným výsledkom došiel na základe skúmania morfológie slovenských nárečí na Zakarpatsku aj L. Bartko v príspevku *O doterajších výskumoch a niektorých morfológických osobitostiach nárečí Slovákov na Zakarpatskej Ukrajine*. Vyplýva z neho, že proces miešania nárečí neobišiel ani morfológickú rovinu. Rovnako ako N. Dzendzelivska aj L. Bartko vyčleňuje 5 zmiešaných typov nárečí. Cenný je autorov úvodný prehľad odbornej dialektologickej literatúry zaoberajúcej sa problematikou slovenských nárečí na Zakarpatsku od obdobia zrodu slovenskej dialektológie ako osobitnej jazykovednej disciplíny až po súčasnosť. Slovenská lingvistika tejto oblasti nikdy nevenovala dostatočnú pozornosť. Prvé zmienky nachádzame v práci Sama Cambela o východoslovenských nárečiach. Jeho údaje sú však značne skresľujúce, pretože Cambel slovenské etnikum situuje len do oblastí pred Užhorodom. Jeho tvrdenie, že za Užhorodom „už niet ani politických, ani cirkevných obcí slovenských”, nemožno prijať. Z ďalších prác autor uvádza syntetickú štúdiu V. Vážneho o slovenských nárečiach (1934), štúdiu Š. Tóbika o nárečí slovenskej obce Nový Klenovec a učebnicu J. Štolca Slovenské nárečia (1994). Oveľa podrobnejšie sa týmto otázkam venovala ukrajinská dialektológia, predovšetkým zásluhou J. O. Dzendzelivského a N. J. Dzendzelivskej.

Súčasný stav lexiky slovenských nárečí Zakarpatska predstavuje Š. Lipták v referáte *O lexikálnej stránke slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine*. V nárečiach sa pomerne dobre zachovala slovná zásoba prinesená z pôvodnej vlasti. Zanikli len prvky z jej okraja, ak neexistovalo spojenie s inými slovenskými obcami, teda v izolovaných lokalitách. Tu sa postupne vyvinul buď slovensko-ukrajinský bilingvizmus alebo v južnejších oblastiach slovensko-ukrajinsko-maďarský trilingvizmus. Medzi základné a najstabilnejšie prvky lexikálneho systému autor zaraďuje výrazy z okruhu pomenovania prírody a prírodných javov, rastlínstva, plodín, zvierat a živočíšstva všeobecne, rodinného, fyzického a psychického života človeka, bývania, odievania a jedál, zmyslových prejavov človeka a jeho pocitov, poľnohospodárskej a remeselnej výroby. Zaujímavými sa javia obohatenia slovnej zásoby prvkami iných jazykov fungujúcich v tomto priestore. O kontaktoch s ukrajínčinou svedčia výrazy ako *muj človek* – manžel, *davac zakaz* – objednávať, *to se šicko propadlo* – zaniklo a pod. Vplyvy maďarčiny vidieť napr. na lexémach *aršov* – rýľ, *bizou no* – isto, *kiflik* – rožok a pod. Z výrazov českého alebo nemeckého pôvodu autor uvádza ako príklad slová *prapor*, *žizek*, *hamra* a pod. Na ilustráciu nárečového stavu autor na záver príspevku zaradil 9 ukážok nárečových textov (s kompletnými údajmi o informátorovi a čase nahrávky).

Blok o jazyku zakarpatských Slovákov uzatvára P. P. Čučka príspevkom *Friezviská ukrajinských Slovákov*. Cieľom autora bolo stanoviť množstvo priezvisk Slovákov žijúcich na Ukrajine, vymedziť tradičné areály fungovania týchto priezvisk, ukázať na prvé dokumentárne údaje, určiť etymologické skupiny priezvisk, ich sémantické triedy, spôsoby pomenovania ľudí a morfematickú štruktúru analyzovaných názvov.

Tradičnej kultúry sa dotkli M. Benža (*Príspevok k štúdiu tradičnej kultúry ukrajinských Slovákov*) a J. Ordoš (*Etnografický obraz na slovensko-ukrajinskom pomedzí v širšom kontexte*). Z obidvoch referátov je zjavné, že aj v tejto oblasti je výskum zakarpatských Slovákov ešte iba na začiatku. Autori pri svojej práci zápasili predovšetkým s nedostatkom materiálovej bázy. Zozbierané doklady o tradičnej kultúre si vyžaduje omnoho viac času, než mali autori k dispozícii. Pri porovnaní príspevkov zistíme, že M. Benža prezentuje širší pohľad; sleduje viaceré oblasti tradičnej kultúry, kým J. Ordoš sa detailnejšie zameriava na svadobné obrady a kalendárne zvykoslovie. Odborné texty sú doplnené záznamom betlehemskej hry, ktorý získal M. Benža v obci Turji Remety a ktorý prepísala učiteľka z tej istej obce p. M. Hapáková.

Pohľady na tradičnú kultúru uzatvárajú prvú skupinu príspevkov, po ktorej nasledujú spomienkové zamyslenia nad niektorými udalosťami alebo osobnosťami kultúrnych pohybov zakarpatských Slovákov a obrazy zo súčasného kultúrneho života slovenského etnika na Zakarpatskej Ukrajine.

Zborník *Slováci na Zakarpatskej Ukrajine* je významným obohatením poznania doteraz málo preskúmaných dejinných pohybov slovenského etnika, ktoré už po stáročia žije v priestore Zakarpatskej Ukrajiny. Autori predstavili verejnosti prvé výsledky náročného výskumu. Odborníci majú pred sebou ešte veľký kus práce, kým budú môcť poskytnúť komplexnejší obraz o živote a kultúre zakarpatských Slovákov.

Anita Murgašová

Славянские литературные языки эпохи национального возрождения. Ответственный редактор Г. К. Венедиктов.

Moskva, Ruská akadémia vied, Inštitút slavistiky, 1998, 316 s.

Inštitút slavistiky Ruskej akadémie vied sa prezentuje slavistickej verejnosti novým zborníkom prác, ktorý tematicky nadväzuje na predchádzajúce zborníky a monografie týkajúce sa formovania slovanských spisovných jazykov v období národno-kultúrneho obrodenia. Autori príspevkov si všímajú obdobie od 18. stor. do druhej pol. 19. stor. Téma formovania spisovných slovanských jazykov v období národného obrodenia bola a zostáva predmetom výskumu lingvistov, historikov, literárnych vedcov, teoretikov z oblasti kultúry, čím sa jednoznačne prejavuje jej interdisciplinárny charakter, ktorý sa odráža aj v obsahovom zameraní jednotlivých príspevkov. Prevláda sociolingvistický a historicko-kultúrny aspekt. Značnú pozornosť autori venujú rozpracovaniu pojmového aparátu teórie a histórie spisovných jazykov, charakteristike spoločných a špecifických črt formovania a rozvíjania spisovných jazykov, ich miestu a úlohe v kultúrno-sociálnej a jazykovej situácii slovanských krajín.

Autori príspevkov, ako aj redakčná rada pod vedením G. K. Venediktova venujú zborník 70-ročnému jubileu Leva Nikandroviča Smirnova. Jedným z jeho základných smerov výskumnej práce je práve štúdium problematiky formovania a rozvoja slovanských národných spisovných jazykov (predovšetkým slovenského) a ich fungovanie v súčasnosti. Zborník obsahuje aj rozsiahlu bibliografiu Smirnovových prác.

Jednotlivým slovanským jazykom sú venované príspevky A. G. Širokovovej, G. A. Liliča, J. E. Stemkovskej, G. P. Neščimenka (čeština), P. A. Dmitrijeva (chorváčtina), V. M. Rusanovského (ukrajina), G. K. Venediktova (bulharčina), O. S. Plotnikovovej (slovinčina).

Podrobnejšie si všimneme teoretické štúdie V. K. Žuravľova, L. N. Smirnova a V. Blanára a príspevky, ktoré sa týkajú slovenčiny.

V. K. Žuravľov vo svojom príspevku *Социально-экономические параметры формирования национальных литературных языков* zdôvodňuje existenciu novej vednej disciplíny: histórie spisovného

jazyka, ktorá má historicko-filologickú orientáciu, vychádza zo slavistického bádania a na rozdiel od historickej gramatiky, ktorá sa zaoberá vývinom jazyka z hľadiska jeho vnútornej štruktúry, skúma jazyk v jeho sociálnych funkciách. Autor ďalej zdôrazňuje, že národný spisovný jazyk je historická kategória, jeden z najdôležitejších atribútov národa a že procesy formovania národa a národného spisovného jazyka prebiehajú v zásade paralelne. V rámci vlastného štátu prebiehajú intenzívnejšie a rýchlejšie. Ich charakter a tempo určuje tiež priradenosť ku konkrétnemu kultúrno-historickému areálu, ktorý autor delí na pravoslávny (súvislý rozvoj spisovného jazyka bez prerušenia knižno-literárnych tradícií), katolícky (stredoveká latinčina spomaľovala rozvoj národných jazykov) a protestantský (aktívne formovanie národných jazykov a literatúr).

V príspevku L. N. Smirnova *Об изучении истории литературных славянских языков эпохи национального возрождения* sa prezentujú výskumy Inštitútu slavistiky v Moskve, ktoré boli riešené v rámci komplexnej mnohorozmernej témy: Zákonitosti rozvoja národov strednej a východnej Európy v období prechodu od feudalizmu ku kapitalizmu. Do obdobia národného obrodovania patrí vznik nových spisovných jazykov (bulharský, srbochorvátsky, slovinský, slovenský, ukrajinský, bieloruský) alebo kvalitatívna renesancia už existujúcich spisovných jazykov (ruský, český, poľský, hornolužický). Autor zdôrazňuje dôležitosť sociokultúrneho hľadiska pri štúdiu histórie spisovných slovanských jazykov a poukazuje na perspektívnosť ďalších výskumov. Nadalej ostáva aktuálnou otázka o úlohe a mieste formujúcich sa jazykov na báze hovorového národného variantu v rôznych jazykových situáciách a v rôznych stratifikačných modeloch národného jazyka. Zaujímavé výsledky možno očakávať z hľadiska konfrontačno-typologického osvetlenia danej otázky. Za doteraz nedostatočne preskúmanú problematiku pokladá autor úlohu konfesionálneho faktora (a to tak v pozitívnom, ako aj v negatívnom zmysle) v procese formovania jednotlivých slovanských národných spisovných jazykov a vysvetlenie jeho významu. Poukazuje sa tu napr. na známy fakt, že mnohí národní buditeľia, a to predovšetkým v počiatočnom období národného obrodovania, okrem iného aj naši reformátori jazyka (Dobrovský, Bernolák, Hodža), boli kňazmi, alebo mali teologické vzdelanie. Z druhej strany treba preskúmať aj negatívne, brzdiace vplyvy v konkrétnej slovanskej societe z hľadiska náboženských rozdielov a protirečení pri formovaní jednotného spisovného jazyka, napr. u Slovákov alebo Lužických Srbov. Do tejto problematiky zapadá dôležitá, stále ešte nedostatočne osvetlená úloha a význam prekladov Biblie v procese formovania konkrétnych slovanských jazykov. Veľký význam prikladá Smirnov preskúmaniu otázky o tom, ako sa v jazykovej teórii a literárno-jazykovej praxi odrážali idey a koncepcie slovanskej vzájomnosti, ako vplývali na chápanie jazykovej situácie v rôznych slovanských krajinách a na spôsob formovania jazykov. Za dôležité pokladá preskúmať vnútorne protirečivý charakter uplatnenia idey slovanskej vzájomnosti v jazykovej sfére. Nedostatočne rozpracovanou je aj otázka purizmu, ktorá zohrávala podstatnú úlohu v období národného obrodovania.

V. Blanár podáva v zhrnujúcej forme svoje dlhoročné výskumy o lexikálnej a propriálnej sémantike (*Еще раз о лексической и проприальной семантике*). Najprv ukazuje na lexéme *biely* v apelatívnom a propriálnom poňatí rozdielnu povahu apelatívnej a propriálnej nominácie. Rozdiely spočívajú v odlišných sémantických príznakoch apelatíva a špecificky onymických príznakoch vlastného mena. Vrstvu vlastných mien oproti apelatívam charakterizujú dve protichodné, ale vzájomne pôsobiace tendencie: integrácia vlastných mien do domáceho jazykového systému a súčasne ich polarizácia v pomere k apelatívnej lexike. V obsahu treba rozlišovať dve zložky: a) individuálne, spoločensky nefixované príznaky poukazujú na jednoznačný onymický objekt (encyklopedická zložka vytvára vedenie o objekte), b) špecificky onymické príznaky vytvárajú obsahový model vlastného mena (designáciu, ktorú pokladáme za vlastný propriálny význam). Z komunikačného hľadiska poznáme referenčnú identifikáciu (poukaz pomenovania na príslušný denotát) a presupozičnú identifikáciu (povrchové vedenie, ktoré však dostatočne na zaradenie vlastného mena do daného subsystému; pri rekonštrukcii designácie sa vychádza z presupozičnej identifikácie).

R. Ch. Tuguševová v príspevku *О взаимодействии чешского и словацкого языков в период образования словацкого литературного языка* charakterizuje 40. roky XIX. stor. ako kľúčové obdobie v histórii slovenského národa vôbec, ale tiež v histórii slovenského spisovného jazyka. Na materiáli súkromnej korešpondencie jedného z najaktívnejších dejateľov slovenskej kultúry Janka Francisciho-Rimavského, ktorá

je písaná slovenským aj českým jazykom, dokumentuje rozdiely medzi obidvomi jazykmi. Autorka si všíma historickú genézu českého jazyka a jeho postupnú slovakizáciu v našom kultúrno-historickom areáli. Rozdiely okrem iného vidí v tom, že L. Štúr kodifikoval živú ústnu podobu slovenčiny na rozdiel od J. Dobrovského historickej bázy českého jazyka, t. j. jazyka českých literárnych pamiatok XVI. storočia.

K. V. Lífanov v štúdií *Грамматикализация переласовок как характерная особенность языка памятников словацкой письменности* uvádza viacero názorov – často rozdielných – slovenských lingvistov na otázku kultúrnej slovenčiny. Treba pripomenúť, že nie vždy presne interpretuje názory slovenských jazykovedcov týkajúce sa ústnej a písomnej formy kultúrnej slovenčiny. Prevláda u nich totiž názor, že kultúrna slovenčina existovala najprv v ústnej a potom aj vo svojej písomnej podobe, a to v západnom, strednom a východnom variante (tak E. Paulíny, R. Krajčovič, I. Kotulič, K. Habovštiaková, M. Majtán, L. N. Smirnov, L. Ďurovič, V. Blanár). I keď autor priznáva mimoriadny vplyv slovenského národného obrodzenia na formovanie slovenského jazyka, zdôrazňuje, že by bolo chybou začínať jeho históriu už v 40. rokoch XIX. stor. (kodifikácia L. Štúra), resp. rokom 1787, t. j. od kodifikácie A. Bernoláka. Pokladá za nevyhnutné analyzovať v tejto súvislosti literárne pamiatky, ktoré vznikli na Slovensku v XV. – XVIII. storočí. V sporoch lingvistov o tom, či pôvod slovenčiny treba hľadať v českom jazyku alebo na báze kultúrneho západoslovenského a kultúrneho stredoslovenského jazyka, prikláňa sa na základe analýz literárnych pamiatok k názoru, že písomný jazyk Slovákov mal hybridný charakter s vlastnou štruktúrou a vlastnými tendenciami rozvoja. Jeho prameňom bol staročeský spisovný jazyk a kulmináciu predstavuje Bernolákova kodifikácia, ktorá vychádzala z predchádzajúcej písomnej tradície.

Recenzovaný zborník príspevkov obsahuje cenné štúdie venované prevažne historicko-kultúrnym a sociolingvistickým aspektom na históriu slovanských jazykov v procese ich formovania v období národného obrodzenia.

Anna Favlásková

Brněnská slovakistika a česko-slovenské vztahy.

Editor: Ivo Pospíšil. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 1998, 160 s.

Ve studijním roce 1997–1998 bylo na Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity zahájeno pětileté denní magisterské studium slovenského jazyka a literatury. Při této příležitosti uspořádal Ústav slavistiky 5. listopadu 1997 pracovní seminář *Slovakistika v Brně a česko-slovenské vztahy*. Na jaře 1998 vydala Masarykova univerzita sborník obsahující příspěvky všech zúčastněných slavistů a slovakistů z Brna, Prahy, Bratislavy, Prešova a Vídně. Většina autorů koncipovala své texty tak, aby mohly sloužit i jako přehledný zdroj informací. Sborník je totiž, jak vyplývá z úvodu editora, zároveň výchozím učebním textem seznamujícím budoucí studenty s tradicemi i současností české slovakistiky se zvláštním zřetelem k jejímu vývoji na brněnské Masarykově univerzitě. Retrospektivnímu shrnutí této problematiky se věnují J. Bartáková (Brno) v příspěvku *Z historie slovakistiky na Masarykově univerzitě* a F. Hejl (Brno) v příspěvku *Problematika česko-slovenské vzájemnosti a její studium na historických oborech filozofické fakulty v Brně*, hlavní koncepční rysy a souvislosti nové konstituovaného oboru s dalšími obory pěstovanými na Ústavu slavistiky FF MU v Brně naznačuje I. Pospíšil (Brno). Relativně málo známé slovakistické aktivity rozvíjené v rámci pražského Slovanského ústavu v meziválečném období mapuje A. Zelenková (Praha). Meziválečné etapě česko-slovenských vztahů, hodnocených ovšem z hlediska obecně kulturního, se věnují také V. Linhartová (Brno – *Na okraj kulturního vztahu česko-slovenského*) a T. Mazáč

(*Erno – „Eratia bratom“*. Ke spolupráci českých a slovenských umělců na poli krásné literatury v období meziválečném). M. Romportlová (Brno) přispěla historickou analýzou motivace vzájemných česko-slovenských vztahů

v novém státoprávním postavení českého slovenského národa po vzniku ČSR v roce 1918.

Ve sborníku jsou zastoupeny i materiálově bohaté studie zaměřené na konkrétní problém, jež mohou pro studenty být inspirativní svou metodicko-instruktivní povahou (J. Zambor – Bratislava: *Jan Skácel a Slovensko*, G. Zand – Vídeň: *Ivan Kadlečík, Ludvík Vaculík a česko-slovenské literární vztahy*). Rovněž lingvisticky založené příspěvky vycházejí ze srovnávacích studia jazykovědného materiálu (M. Jelínek – Brno: *O některých puristických tendencích v kultuře spisovné slovenštiny*, J. Dolník – Bratislava: *Postoje k bohemismu v súčasnej slovenčine ako signály vyrovnávania sa so slovensko-českými vzťahmi*).

Obecnější zamyšlení nad porovnávacím charakterem studia slovanských literatur připravil J. Hvišč (Bratislava). Obdobnému tématu, byť materiálově vymezenému okruhem slovenské literární vědy, věnoval svůj příspěvek též I. Pospíšil (Brno). Problémy při vymezování obecné závazné terminologie při výzkumu česko-slovenských vztahů sleduje v historickém průřezu na pojmech literární vzájemnost, literární kontext a literární společenství M. Zelenka (Praha). D. Dorovská (Brno) upozornila ve svém příspěvku věnovaném uplatňování slovenské literatury v české didaktické praxi na alarmující stav v této oblasti po vzniku dvou samostatných států a změnách školních osnov. Podobně hodnotí současnou situaci v oblasti literatury pro děti a mládež Z. Stanislavová (Prešov): „To, čomu sme desaťročia hovorili česko-slovenský kontext detskej literatúry, je dnes teda fakticky vec nahodilá ako záležitosť výlučne osobných kontaktov, nie vec spoločných projektov alebo oficiálnych kontaktov jestvujúcich inštitúcií“. Naproti tomu uspokojení nad současným stavem vzájemné informovanosti v rovině literárněkritické a literárněvědné vyjadřuje V. Žemberová (Prešov): „Kontakty, výskum a komunikácia v literárnej vede prostredníctvom pracovísk akadémií a vysokých škôl na obidvoch stranách prirodzene pokračuje aj v nových spoločenských podmienkach.“

Pořadatelé semináře a garanti nové konstituovaného oboru přistoupili k problematice české slovakistiky se záměrem dát jí novou dynamiku, posílit pozitivní tendence a zabránit dalšímu samovolnému rozpadu těch pozitivních stránek česko-slovenského kontextu, jež se podařilo za mnohdy složitých okolností realizovat. Je zřejmé, že uvést tento záměr v život nebude jednoduché. Nad úlohou institucí pověřených rozvojem slovakistiky v České republice (a bohemistiky na Slovensku) i nad směřováním těchto oborů po rozdělení společného státu se zamýšlí A. Měšťan (Praha). Jeho poznámky o kontextovém, meziliterárním či „vztahovém“ pojetí těchto oborů na rozdíl od pěstování „čistých“ oborů ostatních národních jazyků a literatur by neměly ujít pozornosti odpovědných odborníků. Už proto ne, že ráz celého semináře, jakkoli uspořádaného při příležitosti konstituování nového samostatného oboru, určovaly příspěvky založené na výzkumu vztahů české a slovenské literatury. Sborník *Erněnská slovakistika a česko-slovenské vztahy* dá studentům nového oboru jisté dostatek potřebných impulsů a pomůže vytvořit vhodné metodologické zázemí pro rozvoj oboru. Výsledky semináře ukázaly, že jeho metodicko-odbornou koncepci nelze kvůli existenci meziliterárních souvislostí české a slovenské literatury mechanicky převzít z jiných, byť jinak blízkých (slovanských) oborů. Zdá se, že tým odpovědných pracovníků Ústavu slavistiky FF MU si je této skutečnosti dobře vědom.

Milan Fokorný

Sprache und Politik: Die Balkansprachen in Vergangenheit und Gegenwart.

Hrsg. von H. Schaller. München, Südosteuropa-Gesellschaft 1996. 348 s.

Zborník *Jazyk a politika: balkánske jazyky v minulosti a v súčasnosti* obsahuje referáty prednesené na medzinárodnom sympóziu, ktoré usporiadala mníchovská Spoločnosť pre juhovýchodnú Európu v októbri 1994 v bavorskom Tutzingu.

Úvod do problematiky tvorí referát H. Schallera (Marburg) *Jazyk a politika na Balkánskom polostrove*. Autor presvedčivo ukazuje, aké široké je spektrum politických vplyvov na sféru jazyka: siaha od pomenovania miest na počesť politikov až po otázky používania jazykov vo verejnom živote, pričom do neho patria cieľavedomé puristické tendencie, snahy o umelé oddaľovanie normy spisovného jazyka od iného jazyka či zásahy do písomnej sústavy. Výsledkom je stav, keď súčasná podoba balkánskych jazykov „je v mnohom ohľade určovaná nielen internými jazykovými faktormi, ale aj podstatnými mimojazykovými vplyvmi“ (s. 24). Ako zaujímavý doplnok k tomuto referátu možno označiť referát R. Katičića (Viedeň) s názvom *Politické implikácie pojmu „jazyk“ v juhovýchodnej Európe*. Podľa jeho autora sa pri tradičnom genetickom a štruktúrnym prístupe k jazyku nezohľadňujú ďalšie (emocionálne, kultúrne, historické...) súvislosti tohto pojmu, ktorý je však pre svoju mnohoaspektovosť „mimoriadne vhodný na všemožné mystifikácie a s nimi súvisiacu manipuláciu“, a to najmä v juhovýchodnej Európe, kde „pomery nie sú ešte zďaleka vyjasnené“ (s. 31). S týmito konštatovaním nemožno nesúhlasiť pri čítaní referátu A. Soboleva (Petrohrad), venovaného citlivej otázke jazykových hraníc v podmienkach nárečového kontinua, aké tvorí areál slovanských jazykov na Balkáne. Etnicko-jazykové hranice možno určovať pomocou čisto jazykových kritérií, ale aj pri zohľadnení aktuálnych politických hraníc; za najperspektívnejšie autor pokladá kritérium sebaurčenia, ktoré „zohľadňuje vysoký stupeň citlivosti na otázky etnickej príslušnosti“ (s. 71).

Aktuálne vývojové tendencie v štandardných južnoslovanských jazykoch po r. 1989 analyzuje K. Gutschmidt (Hamburg), pričom si všima najmä otázky vzťahu rôznych jazykov v určitom priestore, vzťahu spisovných jazykov a ich variet, sfér používania rôznych jazykových útvarov a postojov, aké k nim zaujímajú používatelia jednotlivých jazykov. Programový charakter má referát U. Hinrichsa (Berlín) o perspektívach juhovýchodoeurópskej jazykovedy (nem. *Südosteuropa-Linguistik*; autor navrhuje používať tento názov, ktorý je podľa neho adekvátnejší ako doterajšie názvy typu balkanológia a pod.). Namiesto tradičného výskumu tzv. balkanizmov treba vytvoriť „univerzálnu náuku o juhovýchodnej Európe, orientovanú interdisciplinárne a dotýkajúcu sa histórie, ekonómie, politológie a jazykovedy“ (s. 56). Lingvistika musí venovať pozornosť nielen opisu jazykových štruktúr, ale aj komunikačným procesom a jazykovým kontaktom, ktoré viedli k ich vzniku; jazyky juhovýchodnej Európy treba spoločne skúmať aj v ich vývoji; nemožno zanedbávať jazykovú stránku modelu sveta, ktorý sprostredkujú tieto jazyky; väčšiu pozornosť si zaslúži výskum tureckých jazykov (nielen osmanskej turečtiny) a paleobalkánskych jazykov. – Blok všeobecne orientovaných referátov uzatvára príspevok H.-D. Döppmanna (Berlín) o vzťahu jazyka a obrazu.

Najpočetnejšiu skupinu parciálnejšie zameraných príspevkov tvoria príspevky o slovanských jazykoch bývalej Juhoslávie. B. Kunzmannová-Müllerová (Berlín) prináša prehľadnú charakteristiku jednotlivých jazykov a súčasnej právnej úpravy ich fungovania. S. Schaadová (Marburg) informuje o historickom vývine vzťahu srbčiny a chorvátčiny. E. von Erdmannová-Pandžićová (Bamberg) sa sústreďuje na filologické a ideologické (chápanie srbského národa) aspekty Karadžičovej kodifikácie srbčiny. D. Valičová-Nedeljkovičová a S. Savičová (Nový Sad) analyzujú spravodajstvo srbského rozhlasu v Novom Sade o vojne v Bosne z hľadiska využívania persuzívnych čít („cieľom správ z bojiska je presvedčiť poslucháča, že naše stanovisko je správne a stanovisko druhej strany nie“ – s. 165). Z. Glavacki-Bernardi

(Záhreb) poskytuje historický prehľad o kontaktoch chorvátčiny a rakúskej nemčiny. A. Vermezovićová (Marburg) referuje o histórii a súčasnej situácii maďarskej a rusínskej národnostnej menšiny vo Vojvodine.

Zaujímavé sú dva referáty, týkajúce sa otázok macedónčiny. I. Duridanov (Sofia) predkladá predovšetkým lingvistickú argumentáciu svedčiacu o bulharskom základe macedónčiny; spisovná macedónčina sa podľa autora „na úrovni parole ešte stále nestala štandardným jazykom. Normy tohto jazyka boli stanovené s cieľavedomým dištancovaním sa od spisovnej bulharčiny” (s. 200). Blízke stanovisko prezentuje O. Kronsteiner (Salzburg): vznik samostatnej spisovnej macedónčiny mal prospieť tak vedeniu v Belehrade (vytvorenie macedónskeho národa malo byť lepším riešením ako akceptovanie početnej bulharskej menšiny, ktorej príslušníkov nebolo možné vyhlásiť za Srbov), ako aj v Aténach (rozštiepenie slovanskej menšiny v Grécku na jazykovo bulharskú a macedónsku malo uľahčiť jej helenizáciu). – Možno vysloviť určité poľutovanie nad tým, že v zborníku vzhľadom na absenciu macedónskych účastníkov na konferencii chýba referát, ktorý by prezentoval pohľad na problematiku z macedónskej strany.

Bulharistická tematika je zastúpená štyrmi referátmi. K. Steinké (Erlangen) sa zaoberá novými javmi v bulharskej lexike na pozadí spoločensko-politických zmien v Bulharsku po r. 1989. Analogickej problematike sa venuje S. Riedelová (Mníchov), ktorá si všima aj postoj bulharských oficiálnych miest k jazyku tureckej menšiny a k spisovnej macedónčine. I. P. Schicková (Berlín) referuje o tureckých lexikálnych vplyvoch v dejinách bulharčiny, pričom upozorňuje na zvýšený výskyt turcizmov v jazyku tlače po r. 1989: jeho príčinou je nielen odraz reálneho hovorového jazyka v tlači, ale aj využívanie turcizmov ako štylistického prostriedku. Interdisciplinárnu dimenziu má príspevok J. Lichtenbergovej (Magdeburg), ktorá analyzuje bulharské frazeologizmy s etnickým komponentom, pričom zohľadňuje sociálnopsychologické aspekty.

Prechod k neslovanskej problematike juhovýchodnej Európy tvorí referát Ph. Malingoudisa (Solún) o slovanskom obyvateľstve v gréckej Macedónii; k súčasným snahám definovať gréckych Slovanov *en bloc* ako súčasť gréckeho, bulharského či macedónskeho národa autor zaujíma skeptické stanovisko. G. Schubertová (Berlín) prehľadne informuje o jazykových a kultúrnych vzťahoch Maďarov a Rumunov, pričom si všima aj ich politické či ideologické aspekty (národnostná politika v Uhorsku a Rumunsku, vzájomné stereotypy). Nielen romanistov zaujme referát J. Kristophsona (Bochum) o moldavskom spisovnom jazyku, používanom v bývalom ZSSR: autor v ňom názorne ukazuje, aký bizarný môže byť vplyv politických rozhodnutí na sféru jazyka. D. Aksan (Ankara) referuje o dejinách turečtiny so zvláštnym zreteľom na vplyv turečtiny na balkánske jazyky a na nové jazyky v lexike turečtiny (používanej v Turecku) za posledných 60 rokov.

Zborník uzatvárajú dva albanologické príspevky. Xh. Lloshi (Tirana) podáva prehľad vývinu spisovnej albánčiny od obdobia národného obrodzenia až do súčasnosti. A. Hetzer (Brémy) informuje o najnovšom vývoji jednotnej spisovnej albánčiny, definitívne kodifikovanej v r. 1972 a opierajúcej sa o južný, toskický dialekt: k snahám o opätovné zavedenie gegského spisovného jazyka (založeného na severoalbánskom nárečí Skadaru) sa autor vzhľadom na zmenené spoločensko-kultúrne podmienky stavia skepticky, hoci pripúšťa možnosť obohatenia súčasnej spisovnej normy o ďalšie gegské prvky.

Príspevky v recenzovanom zborníku názorne ilustrujú mnohoaspektovosť a komplexnosť vzťahu jazyka a politiky v podmienkach juhovýchodnej Európy ako regiónu s búrlivou históriou (zvlášť treba vyzdvihnúť skutočnosť, že mnohé referáty prinášajú relatívne „čerstvé” informácie o vývine po r. 1989). Zborník nepochybne ocenia nielen slavisti a balkanisti, ale aj bádatelia, ktorí skúmajú analogickú problematiku v iných regiónoch.

Lubor Králik

Исследования по славянской диалектологии (Актуальные проблемы славянской лингвогеографии)

Moskva, Ruská akadémia vied 1998. 369 s.

Zborník vydal Inštitút slavistiky Ruskej akadémie vied v roku 1998 pod redakciou G. P. Klepikovej. Je piatym pokračovním série publikácií, ktoré sa zaoberajú otázkami slovanskej dialektológie. Táto časť je venovaná kartografickému spracovávaniu poznatkov slovanskej lingvistickej geografie. Napredovanie dialektologických výskumov sa v súčasnosti už nemôže uspokojiť so staršími nárečovými atlasmi jednotlivých slovanských jazykov, ktoré majú prevažne ilustratívny charakter. Stav poznania v oblasti slovanskej dialektológie si žiada hlbšiu analýzu a konfrontáciu doterajších výsledkov bádání národných dialektológií. Na ich základe vznikajú široko koncipované atlasy, ktoré zahŕňajú veľký objem informácií o vzťahoch medzi slovanskými jazykmi (Общеславянский лингвистический атлас, Общекарпатский диалектологический атлас, Восточнославянские изоглоссы). Takto zamerané atlasy môžu spoľahlivo odpovedať na mnohé aktuálne otázky týkajúce sa formovania štruktúry nárečí slovanských jazykov, ich vzájomných kontaktov a diferenciácie. Príspevky zahrnuté do zborníka sa snažia zachytiť možnosti, spôsob a význam kartografického konfrontačného spracúvania nárečových údajov v celoslovanskom kontexte.

V štúdií *Диалектная карта как инструмент изучения особенностей славянского диалектного континуума* L. K a l n y ť zisťuje, že kartografické spracovávanie dialektov veľkého priestoru, ktorý zahŕňa niekoľko jazykov, dáva nárečovej mape status špecifického zdroja lingvistickej informácie. Aby bola takáto informácia adekvátne ocenená, je v mnohých prípadoch potrebné postaviť sa k tradičným predstavám o histórii jednotlivých jazykových javov a o priebehu nárečovej diferenciácie regiónov kriticky. Ako dôkaz uvádza izoglosy praslavských reflexov v Obveslavšnskom lingvističeskom atlase. Nárečová mapa veľkého teritória otvára otázky, ktoré zostávajú v jednotlivých národných atlasoch na periférii záujmu a v tejto súvislosti kladie otázku, čo je príčinou rozdielu v miere diferenciácie regiónov slovanského územia.

Možnosťami využitia *Общеславянского лингвистического атласа* v historicko-porovnávacej jazykovede sa zaoberá T. I. Vendinová v príspevku *Опыт исторической интерпретации Общеславянского лингвистического атласа (ОЛА)*. Autorka poukazuje na prínos metodického postupu, pri ktorom sa konfrontujú materiály písomných pamiatok s materiálmi obsiahnutými v nárečových atlasoch. Ako príklad uvádza prácu *Древнерусская грамматика XII – XIII вв.* (1995), ktorá je prvým synchronným opisom fonetiky a morfológie staroruského jazyka, pričom autori pri jej zostavovaní využili retrospektívnu analýzu súčasných nárečových faktov. T. I. Vendinová ďalej sleduje reflexy hlásky *ě v staroruských pamiatkach a súčasne na nárečových mapách v ОЛА. Zisťuje, že mapy ОЛА môžu byť spoľahlivým nástrojom riešenia mnohých problémov historicko-porovnávacej gramatiky slovanských jazykov.

Štúdia T. V. Popovovej *Морфонологическая структура глагольных парадигм в восточнославянских диалектах* je pokusom o opis mapy synchronného rozloženia areálov, ktoré sú v rámci východoslovanského nárečového priestoru utvárané na základe slovesných morfológických príznakov. Pri konfrontácii všetkých troch východoslovanských jazykov autorka dospela k poznatku, že výber istých javov morfológickej štruktúry východoslovanských dialektov na areálovej báze poskytuje materiál, ktorý dovoľuje predpokladať, že už v morfológickom systéme staroruského jazyka 10. – 11. storočia mohli fungovať isté nárečové varianty morfológických charakteristik slovesných paradigiem.

A. N. Sobolev sa v príspevku *О Диалектологическом атласе восточной Сербии и западной Болгарии* snaží postihnúť štruktúru a postavenie prechodných nárečí fungujúcich na hranici Srbska a Bulharska. Tieto nárečia sa doteraz nikdy neskúmali ako jeden objekt. Vždy ich skúmali osobitne dve dialektologické školy - srbská a bulharská, takže výsledky bádání boli v mnohých prípadoch protirečivé. Rozpracovaný atlas ich opisuje ako jeden celok, čo umožňuje detailnejšiu lingvisticko-geografickú analýzu nárečového členenia prechodnej zóny vo vzťahu ku geografickej, politickej a etnickej diferenciácii.

O preberaní rumunských lexikálnych jednotiek do nárečí jazykov karpatského areálu hovorí G. P. Klepiková v príspevku *Изоглоссы румынских заимствований в славянских диалектах карпатского ареала – типологический аспект*. Začleňuje ich spolu s hungarizmami, slavizmami a inými do skupiny karpaticizmov – špecifických jednotiek charakteristických pre väčšinu lexikálnych systémov jazykov v karpatskom priestore. Analyzuje 40 slov prevzatých z rumunčiny, ktoré sa vyskytujú v nárečiach slovanských jazykov a zisťuje, že pôvodných rumunských elementov je v nárečiach málo. Väčšinou ide o slová do rumunčiny prevzaté z iných jazykov alebo o slová s nejasnou etymológiou. Z toho vyplýva, že rumunčina plnila funkciu sprostredkovateľa. Lexémy diferencuje podľa toho, či sú prítomné na celom slovanskom území, alebo ide o jednotky zafixované len v niektorých podzónach prípadne iba v jednom slovanskom jazyku.

Využitie metódy kartografického spracovania nárečových informácií je plodné nielen v lingvistike, ale aj pri výskume tradičnej duchovnej kultúry. Príkladom sú štúdie A. A. Plotnikovovej (*Этнокультурная лексика как объект картографирования*) a I. A. Sedakovovej (*Святочно-новогодняя терминология и обрядность Болгар в свете ареалогии*). Kartografické zachytenie termínov tradičnej kultúry podľa autorov pomáha systematizovať materiál a umožňuje interpretovať fakty v ich viazanosti na určitý geografický priestor.

Príspevky z oblasti etnológie uzatvárajú prvú časť zborníka. V druhej časti sú publikované materiály, ktoré mali odznieť na plánovanej konferencii s názvom Aktuálne problémy slovanskej lingvistickej geografie. Keďže sa konferencia neuskutočnila, autori z Ruska, Bieloruska a Slovenska dostali možnosť prezentovať pripravované štúdie v zborníku.

O ďalšom spracovaní bohatého materiálu týkajúceho sa poľských nárečí z oblasti tzv. Kresov hovorí N. E. Ananjevová (*О проекте Атласа польских говоров Белоруссии, Литвы и Украины*). Doterajšie poznatky umožňujú stanoviť všeobecné, základné znaky nárečí severovýchodného aj juhovýchodného regiónu Kresov a súčasne vyčleniť niektoré špecifické prvky každého z nich. Pokračovaním výskumov by podľa autorky mal byť atlas, v ktorom budú kartograficky zachytené javy diferencujúce región.

Odhalenie osobitostí v organizácii tematických a lexikálno-sémantických skupín slov je cieľom príspevku K *ареальной интерпретации лексических/словообразовательных диалектных карт*, ktorého autorkou je T. I. Vendinová. Za základný a prínosný spôsob štúdia lexiky považuje metódu, ktorá nie je založená na sledovaní jednotlivého slova, ale na opise ich vzájomných vzťahov. Takéto štúdium typov nárečových areálov otvára perspektívy na riešenie etymologických a v širšom chápaní etnolingvistických úloh.

Lexike je venovaný aj príspevok L. V. Kurkinovej *К проблеме историко-генетической интерпретации лексических изоглосс*, v ktorom autorka sleduje ako priestorová projekcia nárečových javov pomáha sledovať budovanie nárečovej diferenciácie na teritóriu jedného jazyka, rodiny príbuzných jazykov i na hraniciach areálov, kde sa stretávajú odlišné jazykové systémy.

Slovenská dialektológia je v zborníku zastúpená štúdiou Š. Liptáka o užských a sotáckych nárečiach (*Ужские диалекты в аспекте межъязыковых отношений*). Cieľom jeho práce je obrátiť pozornosť na aktuálnu potrebu štúdia vzťahov sotáckych a užských dialektov k susedným ukrajinským nárečiam. Konfrontačne analyzuje akcentologickú situáciu v užských a ukrajinských (lemkovských) nárečiach.

Publikácia je ukončená dvomi krátkymi pohľadmi na problematiku lingvistico-geografického štúdia nárečovej syntaxe (S. M. Prochorovová – *Проблемы языковой переходности в свете синтаксических данных*) a sémantiky (T. N. Lizanec – *Лингвогеографическое исследование диалектной семантики*).

Zborník načrtáva cestu, ktorou by sa slovanská dialektológia mala v budúcnosti uberať. Množstvo faktov zozbieraných za posledné desaťročia v jednotlivých slovanských krajinách treba konfrontovať a získané poznatky syntetizovať. Pohľady prezentované v zborníku obohacujú riešenie týchto aktuálnych problémov slovanskej lingvistickej geografie.

Anita Murgašová

Správa o VII. medzinárodnom slavistickom kolokviu

Inštitút slavistiky Lvovskej univerzity I. Franka, Slavistická komisia vedeckej spoločnosti T. Ševčenka a Lvovské oddelenie inštitútu T. Ševčenka Akadémie vie Ukrajiny usporiadali v dňoch 21. – 23. mája 1998 v priestoroch Lvovskej štátnej univerzity I. Franka VII. medzinárodné slavistické kolokvium. Toto vedecké podujatie bolo venované výročiu Cyrila a Metoda.

Kolokvium bolo organizované v dvoch plenárnych zasadnutiach (otváracom a záverečnom) a v troch sekciách: 1. jazykovednej, 2. literárnovednej a umenovednej a 3. historickej. Do programu kolokvia bolo prihlásených 87 referátov – prevažne z Ukrajiny. Zo Slovenska boli prihlásené a do programu zaradené 4 referáty. Všetky písomne odovzdané materiály z kolokvia budú publikované v zborníku.

Obsah prednesených referátov bol napriek uvedenému tematickému vymedzeniu širokospektrálny s nastolením problematiky od tradícií a posolstva Cyrila a Metoda v slovanskej kultúre cez stav a výskum v oblasti slavistiky, jej pojmového aparátu a vedeckých bibliografií až po jej výučbu, odborné a metodické zabezpečenie na vysokých školách a vo vedeckých inštitúciách.

V úvodných referátoch otváracieho plenárneho zasadania sa autori venovali misijnej činnosti Cyrila a Metoda, ich významu v šírení kresťanstva v Európe, kultu Cyrila a Metoda medzi balkánskymi národmi. I. P a s l a v s k i j (Lvov) analyzoval vplyv duchovného dedičstva Cyrila a Metoda na formovanie staroukrajinského filozofického myslenia. B. Š v i h r a n o v á (Bratislava) poukázala na tradície Cyrilovho a Metodovho posolstva v slovanskej kultúre, na písomné pamiatky z obdobia pôsobenia týchto dvoch gréckych misionárov na pôde veľkomoravských kniežat, na faktický zámer, mocenský cieľ a historický význam misie z hľadiska slovanskej kultúry a písomníctva.

Cyrilo-metodským tradíciám boli venované referáty O. Č m i r o v e j (Kyjev) o starobylých slovanských azbukách – grafitoch, I. L u č u k a (Lvov) o cirkevno-slovanskom Psaltre v ukrajinskej duchovnosti, N. G r i r o g a š o v e j (Lvov) o cyrilo-metodskej tematike vo výskumných prácach na univerzitách a v Akadémii na Ukrajine v 19. a na zač. 20. storočia. O. Č a v a g a referoval o vplyve Cyrila a Metoda v západnom pohraničí Ukrajiny.

V jazykovednej sekcii bolo prednesených 23 referátov. Ich obsah sa odvíjal od filozofie slavistiky (F. B a c e v i č, Lvov) cez staroslovenčinu a jej tradície na Ukrajine (M. J a r m o l j u k, Lvov) až po súčasné jazyky východných Slovanov a metodiku ich výučby na univerzitách.

S podnetnými referátmi v jazykovednej sekcii vystúpili M. S e d l á k o v á (Prešov) o recepcii vizuálneho a akustického komunikačného kanála na báze slovenčiny, I. T e p l j a k o v (Lvov) o nových tendenciách vo frazeológii slovanských jazykov na konci 20. stor., D. P e š o r d a (Záhreb) o rozdieloch medzi chorvátskym a srbským jazykom v súčasnom období.

V sekcii literatúry a umenovedy bolo prednesených 24 referátov. Ich obsahom boli problémy literárnej komparistiky, podobnosti a odlišnosti prekladu literárneho textu (E. K a s p e r s k ý, Varšava), literárnej štylizácie slovenského biblického textu (Z. S t a n i s l a v o v á, Prešov), otázka aktuálnych problémov súčasnej balkánskej folkloristiky (N. Š u m a d o v á, Kyjev), českej literatúry 90. rokov 20. stor. (S. U r b a n o v á, Ostrava).

V sekcii histórie slavistiky bolo 21 referátov a týkali sa staršej i novodobej literárnej histórie na území západných i juhovýchodných Slovanov. Napr. V. P š i k (Lvov) referoval o histórii ukrajinsko-bulharských politických vzťahov v 18. stor., B. Z e l i n s k ý (Poznaň) sa venoval poznanským udalostiam vo vzťahu k Ukrajine na konci 19. storočia. Z. B a r a n o v á (Lvov) referovala o výklade slovanských vzájomných vzťahov J. B a u d o i n a d e C o u r t e n a y. I. M a c e v k o v á (Lvov) hovorila o ruskom neoslavizme z hľadiska haličských národných demokratov na podklade materiálov z tlače. Kolorit historickej sekcie dokresľuje referát O. M a t j u c h i n o v e j (Lvov) o božstve (vílach) v slovanskej mytológii.

Na záverečnom plenárnom zasadnutí druhý deň rokovania kolokvia odznelo ešte 10 referátov. V. Č e r n y j (Lvov) predniesol referát na tému *Slavistika v širšom a užšom význame – pojmové určenie slavistiky*.

Predmetom referátu bol pokus o pojmové vymedzenie slavistiky ako vednej disciplíny. M. Goľberg (Drogobič) rozvíjal predmet slavistiky komponentmi histórie a filológie. M. Vaľová (Lvov) referovala o slavistickej bibliografii na Ukrajine. Informatívny referát predniesla O. Albulová (Lvov) o náučnometodickom zabezpečení špecializácie slavistiky na Ukrajine, o perspektívach a problémoch tejto vednej disciplíny na Univerzite vo Lvove.

Lvovského slavistického kolokvia sa zúčastnilo 61 vedeckých a pedagogických pracovníkov. Predložené písomné referáty budú publikované v zborníku.

Božena Švihranová

Správa o medzinárodnej slavistickej konferencii

V dňoch 1. – 3. apríla 1998 sa uskutočnila vo Lvovskej štátnej univerzite I. Franka na Ukrajine medzinárodná slavistická konferencia. Organizátormi konferencie boli Filologická fakulta Univerzity, Katedra slovanskej filológie pod gestorstvom vedenia – profesora Ivana Vokarčuka, rektora, profesora Volodimira Moterného, vedúceho Katedry slovanskej filológie v spolupráci jej členov. Finančnú nadáciu konferencii poskytol Medzinárodný fond obrody *Vidrodzenia*.

Konferencia sa konala z príležitosti 5. výročia smrti profesora Konstantína Trofimoviča, doktora filologických vied, ktorý na Lvovskej štátnej univerzite študoval a pôsobil v r. 1952–1993. Bol vedúcim Katedry slavistiky, dekanom Filologickej fakulty tejto Univerzity, autorom vyše dvesto vedeckých prác z oblasti jazykovedy, literárnej vedy, folkloristiky. Špecializoval sa na bohemistiku, lužickú srbčinu, na porovnávaciu gramatiku slovanských jazykov, venoval sa lexikografickým prácam, vydal z uvedených vedných disciplín vysokoškolské učebnice a dva dvojazyčné slovníky: hornolužicko-ruský a ukrajinsko-hornolužický.

Avšak pôvodný zámer organizátorov konferencie sa nad očakávanie s narastajúcim záujmom a prihľadávaním referátov modifikoval: konferencia sa uskutočnila ako široko koncipované medzinárodné vedecké podujatie s bohatým programom. Do programu rokovania bolo prihlásených 185 referátov z 30 miest šiestich krajín: Bulharska, Chorvátska, Ruska, Slovenska, Poľska a Ukrajiny.

Všetky prihlásené referáty boli zaradené do programu rokovania a sú publikované v dvoch zväzkoch zborníka. Prvý zväzok obsahuje referáty jazykovedné: z histórie slovanských jazykov, frazeológie, dialektológie a folkloristiky; druhý zväzok obsahuje referáty z oblasti slovanskej literárnej vedy. Na ľahšiu orientáciu je na konci II. zväzku zborníka pripojený abecedný zoznam autorov a príspevkov (uvádza sa strana príslušného zväzku, na ktorej sa príspevok začína).

Program konferencie prebiehal prvý deň v pléne. Po slávnostnom otvorení rokovania za prítomnosti vedúcich funkcionárov Lvovskej štátnej univerzity a pozvaných hostí boli prednesené úvodné referáty o živote a diele K. Trofimoviča. Potom účastníci venovali spomienku tomuto slavistovi pri jeho mohyle. Druhý deň prebiehalo rokovanie v štyroch sekciách: v sekcii jazykovednej, literárnovednej, folkloristickej a do štvrtej sekcie boli zaradené referáty z histórie a kultúry slovanských národov. Referáty prvých dvoch sekcií (spolu 159 referátov) boli rozdelené do podsekcii.

Predmetom najrozsiahlejšej jazykovednej sekcie boli tieto tematické okruhy: 1. *história jazyka, etymológia a dialektológia* (21 referátov), 2. *národná svojráznosť a vzájomné pôsobenie slovanských jazykov* (38 referátov), 3. *jazyková mapa sveta* (14 referátov), 4. *problémy frazeológie* (17 referátov), 5. *školská lexikografia a metodika výučby* (9 referátov).

Sekcia slovanskej literárnej vedy sa členila na dve podsekcie: 1. *teória literatúry* (9 referátov) a 2. *literatúry slovanských národov* (42 referátov). Do posledných dvoch sekcií (3. *slovanská folkloristika* a 4. *história a kultúra slovanských národov*) bolo zaradených po 13 referátov v každej sekcii.

Uvedený štatistický prehľad naznačuje na jednej strane rozsah a čiastočne obsahovú orientáciu účastníkov konferencie.

Celkove mala táto medzinárodná slavistická konferencia vysokú odbornú i organizačnú úroveň. Jej programová náplň, obsah referátov – ako o tom svedčia dva zväzky materiálov vydané už v priebehu konferencie – hovorí jednak o súčasnom stave filologického výskumu, ako bolo prezentované na ľvovskej slavistickej konferencii, jednak o širokom záujme o slavistiku ako vednú disciplínu u filológov i pedagógov.

Na konferencii boli zastúpené početné referáty s problematikou nielen filologickou, ale predstavovali sa aj interdisciplinárne poznatky psycholingvistické, z teórie komunikácie i súčasné problémy internacionalizácie a terminologizácie v spisovných slovanských jazykoch. Pretože rozsah referátu, štúdie či príspevku bol z vydavateľských dôvodov vymedzený (5 normostrán), zostali mnohé aktuálne problémy súčasnej jazykovedy, literatúry, slavistiky, metodiky výučby a metodológie výskumu i vedeckej či pedagogickej práce v týchto oblastiach viac v náznaku, než mohli byť hlbšie analyzované.

Konferencia svojím obsahom presiahla rámec pôvodne zamýšľaného podujatia. Stala sa významným medzinárodným stretnutím slavistov, filológov, pedagógov, ktorí na adresu jej organizátorov vyjadrili na záverečnom stretnutí v tretí deň plenárneho zasadnutia uspokojenie s jej priebehom. Publikované materiály budú prínosom pre záujemcov o slavistiku, pedagogiku a iné humanitné vedy.

Eožena Švihranová

XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove (27. 8. – 2. 9. 1998)

Úvodom

8. 9. 1993 prevzal v Bratislave prof. Janusz Siatkowski predsednícku štafetu s úlohou usporiadať XII. medzinárodný zjazd slavistov v Poľsku. S touto náročnou úlohou, komplikovanou napr. tragickými povodňami v Poľsku (a v priľahlých regiónoch), sa organizátori veľkého stretnutia slavistov úporne vyrovnávali. Organizačný výbor Jagellovskej univerzity (predseda prof. Lucjan Suchanek, podpredseda prof. Jerzy Rusek) s množstvom neúnavných spolupracovníkov vedeli zvládnuť nemalé problémy (najmä finančného rázu) a urobili všetko potrebné, aby delegáti zo 42 štátov z 5 svetadielov (z vyše 1000 prihlásených sa zúčastnilo okolo 800 delegátov) mohli nerušene zasadiť do rokovacích miestností slávnej krakovskej univerzity. XII. medzinárodný zjazd slavistov sa konal od 27. augusta do 2. septembra 1998 v Krakove. O rozsahu tohto svetového slavistického podujatia svedčí, že na kongrese odznelo v jazykovednej sekcii 248 referátov, 69 komunikátov a 1053 diskusných vystúpení, v sekcii folkloristickej, literárnovednej a kulturologickej 261 referátov, 63 komunikátov a 684 diskusných vystúpení, v 21 tematických blokoch okolo 737 referátov, komunikátov a diskusných príspevkov. Tematika zjazdu bola rozdelená do dvoch (základných) okruhov: I. *jazykoveda* a II. *folkloristika, literárna veda, kulturológia*. Jazykoveda mala 6 sekcií: 1. Etnogenéza Slovanov. Paleoslavistika. 2. Jazykové kontakty. 3. Konfrontačné výskumy a typológia jazykov. 4. Areálové výskumy slovanských jazykov. Súčasný stav slovanských národov. Onomastika. 5. Jazykové zmeny (kontrolovaný a nekontrolovaný vývin). 6. Význam slovanského jazykového materiálu pre teóriu jazyka. Druhý tematický okruh bol rozdelený do 10 sekcií: 1. Slovanská mytológia. Slovanská archeológia. Folklor a ľudová kultúra. 2. Literatúry stredoveku a ich kontexty. 3. Humanizmus a baroko v slovanských literatúrach. 4. Slovanské literatúry 18. a 19. storočia. 5. Slovanské literatúry od modernizmu do súčasnosti. 6. Postmoderna u Slovanov a na Západe. 7. Slovanský svet a emigrácia. 8. Filozofické, náboženské, politické a spoločenské myslenie u Slovanov. 9. Univerzalizmus a osobitosť v slovanských

literatúrach. 10. Diapazón a hranice slavistiky. Novým a perspektívnym prvkom v zjazdových rokovaníach boli tematické bloky. Z 21 tematických blokov mali 3 predsedov zo Slovenska: 2. Geopolitické determinanty umeleckého prekladu v slovanskom svete (M. Kenížová-Bednárová), 4. Gramatika národného mýtu (Z. Profantová), 21. Zmeny v súčasných slovanských jazykoch (1945–1995) (J. Bosák).

Otvorenie kongresu bolo veľkolepé. Na jeho otvorení vystúpili popri popredných predstaviteľoch Medzinárodného a Poľského komitétu slavistov, Poľskej akadémie vied a Jagellovskej univerzity aj najvyšší politickí a štátni činitelia. Kongres osobne pozdravil prezident A. Kwaśniewski (ktorý prevzal záštitu nad kongresom), listom pozdravil kongres premiér J. Buzek a pápež Ján Pavol II. Na otvorení boli prítomní ministri školstva a kultúry, kardinál F. Macharski a ďalší vysokí štátni funkcionári. Nasledovali štyri prednášky v pléne. Pri príležitosti 200. výročia narodenia Adama Mickiewicza sa zaoberal J. Maślanka (Poľsko) prednáškami, ktoré mal A. Mickiewicz na Collège de France v Paríži v r. 1840 – 1844. O. N. Trubačov (Rusko) uvažoval, ako sa od kongresu ku kongresu nastoľujú a riešia závažné všeobecné problémy, napr. v poslednom čase prajazyková lexikografia; dôležité miesto má porovnávací aspekt. H. Andersen (USA) analyzoval základné prístupy, ktoré umožňujú postihnúť dezintegráciu praslovančiny. S. Graciotti (Taliansko) poukázal na myšlienkovú orientáciu a jej terminologickú problematiku dvoch slovanských svetov (Východ – Západ, grécky – latinský). Hneď popoludní sa začali prednášky v sekciách. Ako to na podobných veľkých podujatiach býva, prednášky v jednotlivých sekciách prebiehali paralelne (vyrátalo sa, že jeden poslucháč mohol zachytiť asi 3% programu), takže účastníci alebo sledovali rokovania v jednej sekcii, alebo podľa vlastných záujmov navštevovali vybrané prednášky. Istú predstavu o kongresových rokovaníach pomáhajú vytvárať – okrem orientačného *Programu* – dva zväzky resumé (Strzeszczenia referatów i komunikatów. Językoznawstwo. – Literaturoznawstwo. Folklorystyka. Nauka o kulturze. Varšava 1998). Celkovú predstavu však naruša skutočnosť, že asi pätina ohlásených prednášok neodznala pre neúčast' prihlásených referentov. Menšiu časť odhlásených referátov uvádza prvé číslo (z dvoch) informačných bulletinov. Autori koncepcie programu (J. Rusek – jazykoveda, L. Suchanek – literárna veda a kulturoológia, K. Wrocławski – folklór) sa usilovali zaradiť príspevky od všeobecných a metodologických ku konkrétnejším a špecifickejšim. Počas zjazdu sa uskutočnilo aj zasadanie všetkých odborných komisií pri MKS, ktoré pri tejto príležitosti dopĺňali a obnovovali svoje členstvo. Posledné pracovné zasadania boli vymedzené pre tematické bloky. Usporiadanie týchto podujatí v rovnakom čase malo svoje prednosti z organizačného hľadiska, ale obmedzovalo účasť na viacerých zasadaniach. Dôležitú informačnú úlohu plnila výstava slavistickej literatúry publikovanej medzi bratislavským a krakovským kongresom. Okrem toho sa viaceré slavistické vydavateľstvá predstavili menšími výstavkami. Sprievodnými podujatiami kongresu boli: prehliadka pamätihodností Krakova, exkurzie (cez voľný deň), možnosť návštevy dvoch koncertov a dramatizácie Mickiewiczových Dziadov. Pri príležitosti XII. medzinárodného slavistického zjazdu Jagellovska univerzita udelila doktorát honoris causa profesorovi Heinzovi Schusterovi-Sewcovi, zaslužilému bádateľovi v oblasti lužickej srbčiny. Príspevky prednesené pri tomto slávnostnom ceremoniáli prinieslo 2. číslo informačného bulletinu (spolu s príhovormi pri otvorení kongresu a s pozdravným listom pápeža Jána Pavla II.). Slávnostný ráz malo i záverečné plenárne zasadnutie, na ktorom prečítali pozdrav pápeža Jána Pavla II., ktorý začal v Krakove študovať polonistiku. Odznali spomienky na prvý a druhý medzinárodný zjazd slavistov (Praha 1929, Varšava – Krakov 1934). Rokovania jednotlivých tematických okruhov sa pokúsili zhodnotiť O. N. Trubačov (Rusko), Z. Topolińská (Macedónsko), S. Graciotti a Dž. Dell'Agata (Taliansko). Vyzdvihli inovované, ale z tradície vychádzajúce smerovanie slavistických výskumov (čo sa, pravda, nedá zovšeobecniť) i pozornosť venovanú medievalistike; sympatická bola účasť mladej generácie slavistov; zaujal pokus zaradiť do slavistického okruhu novú kapitolu – emigrantológiu. Pozitívne sa hodnotilo zavedenie tematických blokov. Na záver prof. J. Siatkowski v mene predsedníctva oboznámil prítomných s výsledkom rokovaní Medzinárodného komitétu slavistov. Na zasadnutí MKS, ktoré sa konalo 30. augusta 1998, sa prerokovali a schválili viaceré zmeny v zložení tohto orgánu, prerokovala sa správa o činnosti komisií, schválil sa návrh, podľa ktorého miestom konania nasledujúceho, XIII. medzinárodného zjazdu

slavistov bude v r. 2003 hlavné mesto Slovinska Lubľana. Novou predsedníčkou MKS sa stala prvá žena v tejto funkcii slovinská slavistka Alena Šivic Dularová.

Celkove možno hodnotiť krakovský slavistický zjazd ako úspešný čin organizačného tímu tohto podujatia i slavistov nášho pokolenia.

Slovenská účasť na kongrese zodpovedala stavu našej slavistiky. Na XII. medzinárodnom zjazde slavistov v Krakove bolo zo Slovenska prítomných 42 účastníkov. Z pôvodne zaradených (do programu zjazdových rokovaní prijatých) 46 referátov slovenských účastníkov XII. MZS (ich súpis sme uviedli v *Slavica Slovaca*, 33, 1998, 94–95) neprišlo do Krakova 12 referentov. Dodatočne bolo do programu zjazdových rokovaní zaradených a prednesených 6 referátov účastníkov zjazdu zo Slovenska (L. Franek, V. Jabur, R. Kuchar, S. Lesňáková, O. Sabolová, J. Skladaná), takže celkove odznelo na XII. MZS 38 referátov slovenských slavistov. Z nich bolo 18 referátov z oblasti jazykovedy, 9 z oblasti literárnej vedy, 6 z oblasti etnológie a 5 z oblasti histórie. Popri aktívnom účinkovaní na rokovaníach pracovali viacerí slovenskí účastníci zjazdu v komisiách zriadených pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Z 28 takýchto komisií mali 4 úspešne pracujúce komisie slovenských predsedov (M. Benža, J. Bosák, D. Čaplovič, J. Sabol). Na pracovných stretnutiach komisií v Krakove došlo k niektorým zmenám v ich zložení a vedení, doplnili sa ich stavy, obsadili chýbajúce alebo uvoľnené miesta predsedov. Slovenský komitát slavistov vydal v spolupráci so Slavistickým kabinetom SAV osobitný zborník príspevkov slovenských účastníkov (*XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove. Príspevky slovenských slavistov*. Red. J. Doruľa. Bratislava 1998), zabezpečil výrobu separátnych odtlačkov a vydal *Prehľad publikácií z jazykovedy, literárnej vedy, etnológie a histórie za roky 1993–1998* (výber). Red. J. Doruľa. Bratislava 1998 (vzorová je tu časť Slavistika v historiografii na Slovensku 1993/4–1997). Výrečným svedectvom nadštandardnej organizácie XI. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave boli *Záznamy z diskusie k predneseným referátom* (red. editor J. Doruľa), ktoré boli odovzdané členom MKS v Krakove. (Záznamy z diskusie sa v Krakove, bohužiaľ, nerobili.) Prof. Ján Doruľa bol jedným zo zástupcov predsedu Medzinárodného komitátu slavistov.

V ďalšom uvedieme krátky (vzhľadom na uvedené objektívne príčiny i neúplný) prehľad rokovaní v sekciách a odborných komisiách MKS.

Sekcia venovaná *etnogenéze Slovanov, vzniku a vývoju praslovančiny a počiatkom slovanského písomníctva* mala na krakovskom kongrese bohatý program. Táto skutočnosť spôsobila, že rokovanie uvedenej sekcie prebiehalo z technicko-organizačných príčin súčasne v dvoch podsekciiach: jedna bola venovaná relatívne autonómnej paleoslovenistickej problematike, do druhej boli zaradené referáty o otázkach slovanskej etnogenézy a praslovančiny.

Zdalo sa, že v porovnaní s bratislavským kongresom v Krakove menej rezonoval ústredný problém etnogenézy Slovanov – otázka ich pravlasti. Z kongresových rokovaní bolo možné nadobudnúť dojem, že základné koncepcie sa už definitívne vykryštalizovali, a tak sa v referátoch na túto tému uvádzali iba nové parciálne argumenty v prospech tej-ktorej hypotézy. F. Śławiński (Poľsko) argumentoval v prospech teórie o východnej pravlasti Slovanov o. i. slovansko-iránskymi kontaktmi a možnosťou lokalizácie indoeurópskej pravlasti do južnoruských stepí, pričom pripustil aj možnosť včasnej migrácie Slovanov na západ, do povodia Visly. V. Martynau (Bielorusko) sa snažil podporiť teóriu o pravlasti medzi Odrou a Vislou novým materiálom z oblasti slovansko-germánskych lexikálnych súvislostí; rovnakú hypotézu zastával v svojom vystúpení aj W. Mańczak (Poľsko), avšak jeho argumentácia založená na štatistických metódach (získovanie stupňa lexikálnych zhôd medzi porovnávanými jazykmi ako indikátora ich [niekdajšej] teritoriálnej blízkosti) sa stretla len so zdržanlivým prijatím. O. N. Trubačov (Rusko) v diskusii k uvedeným referátom obhajoval svoju koncepciu pravlasti Slovanov na strednom Dunaji.

K otázke rozloženia sídel starých Slovanov (Anti, Sklavini a Venedi) na sklonku spoločného prajazyka formuloval V. V. Sedov (Rusko) stanovisko archeológie, ktoré sa odlišuje od (celkove nerovnakých) názorov filologicky orientovaných slavistov. Sedov referát bol zaradený do 2. sekcie, v ktorej sa rokovalo o slovanskej archeológii. Tu odzneli dva referáty popredných slovenských archeológov D. Čaploviča (referát prečítal Š. Lipták) a A. Ruttkaya a českého bádateľa V. Vavřínka, týkajúce sa lokalizácie Veľkej

Moravy. D. Čaplovič poukázal na nové poznatky archeológie stredoveku vo včasnostredovekej strednej Európe. Pokiaľ ide o najstaršie sídla Slovanov, Šafárikove teórie neustratili svoju podnetnosť. A. Ruttkay zhrnul dnešné poznatky o sídliskovej a spoločensko-hospodárskej situácii na Veľkej Morave a o vývine stredodunajského priestoru v dvoch nasledujúcich storočiach. Hoci sa na XI. zjazde slavistov v Bratislave väčšina bádateľov v diskusií o hypotéze I. Bobu priklonila ku kritickým pripomienkam H. Bimbauma, J. Schaekena a T. Štefanovičovej, všeobecný súhlas „tradičná teória“ nezískala. Preto sa V. Vavřínek vrátil vo svojom referáte k najnovšej diskusií o lokalizácii Veľkej Moravy. Uvážene sa vyrovnával s najnovšími prácami Ch. Bowlusa a M. Eggersa o tejto problematike. V diskusií (V. Blanár) sa poukázalo na dôležitý jazykový argument, že totiž najmä najstaršie staroslovienske písomnosti vzťahujúce sa na územie Veľkej Moravy obsahujú západoslovanské jazykové prvky.

Vystúpenia venované problémom praslovanského jazyka názorne ukázali, aká mnohoaspektová je táto oblasť lingvistického výskumu. Hlbšiu komparativistickú perspektívu mali referáty R. Matasovića (Chorvátsko) o reflexoch indoeurópskych laryngál a R. Orra (Kanada) o relatívnej chronológii zániku koncových konsonantov v praslovančine. Ak W. Boryś (Poľsko) a R. Marojević (Juhoslávia) analyzovali praslovanské sufixálne adjektíva, resp. posesíva v indoeurópskom kontexte, H. Galton (Rakúsko) vysvetľoval vznik kategórie slovesného vidu v praslovančine altajským (hunským a avarským) vplyvom. Skôr metodologicky boli ladené referáty K. Steinkeho (Nemecko) o možnostiach rekonštrukcie praslovančiny a G. Holzera (Rakúsko) o charaktere slovanského dialektového kontinua a mechanizmoch jeho formovania. Otázky súvisiace s dialektovým členením praslovančiny boli predmetom viacerých referátov: H. Birnbaum (USA) charakterizoval starosloviencinu panónskeho typu a starý novgorodský dialekt ako periférne dialekty neskorej praslovančiny, E. Eichler (Nemecko) podal jazykovú charakteristiku starej západnej periferie slovanského areálu, H. Schuster-Šewc (Nemecko) sa zaoberal postavením lužickej srbciny v slovanskom kontexte z hľadiska realizácie neskoropraslovanských fonetických inovácií. Niektorým fonetickým javom sprevádzajúcim rozpad neskorej praslovančiny sa venoval H. Andersen (USA), o kontrakcii v južnoslovanských jazykoch referovala A. Šivic-Dularová (Slovinsko).

Na referáty z oblasti porovnávacej gramatiky slovanských jazykov organicky nadväzovali príspevky venované etymologickej analýze rôznych tematických skupín slovanskej lexiky. L. V. Kurkinová (Rusko) referovala o slovanskej terminológii súvisiacej so získavaním ornej pôdy, I. Janýšková (Česko) sa zamerala na pomenovania vrby a P. Valčáková (Česko) na pomenovania korenín v slovanských jazykoch. Nemenej zaujímavé boli vystúpenia venované abstraktnejším vrstvám slovanskej lexiky: Ž. Ž. Varboťová (Moskva) analyzovala sémantické pole rýchlostí v slovanských jazykoch, H. Karlíková (Česko) si všimla lexiku súvisiacu s emóciami a E. Havlová (Česko) sa zaoberala sémantickou problematikou výrazov z okruhu chradnutia, straty životných síl. Iný prístup uplatnila M. Wojtyła-Świerowska (Poľsko), analyzujúca niektoré slovanské priestorové termíny z pozície kognitívizmu. Do etnogenetickej sekcie boli zaradené aj dva referáty slovenských jazykovedcov: Obsahom svojho referátu (*Zo štúdia praslovanského lexikálneho fondu v slovenčine*), ale aj svojou perfektnou poľštinou prítomných zaujal L. Králik (Slovensko). Opierajúc sa o materiál z doteraz vydaných zväzkov Historického slovníka slovenského jazyka a Slovníka slovenských nárečí, uviedol viacero príkladov na doplnky k významnému etymologickému projektu poľských slavistov (Slovník prasłowiański). Diskusiu podnietil svojím referátom na tému *Niektoré slová cudzej proveniencie z predveľkomoravského obdobia* A. Habovštiak. Podľa neho slová ako *vino*, *ocot*, *kostol*, *nešpor/nešpori*, *kmotor/kmotra*, *biskup*, *birnovat'*, *cintorín* a i. svedčia o živých kontaktoch našich predkov so severotalianskou oblasťou dávno pred príchodom byzantskej misie bratov Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu. Referátom *Zásahy do etnického zloženia staroslovenského historického areálu* do istej miery na svoje vystúpenie na predchádzajúcom slavistickom zjazde v Bratislave nadviazal V. Sedlák (Slovensko). Diskusiu (M. Majtán) vyvolalo najmä jeho tvrdenie, že názvy ako *Eanská Eystrica*, *Eanská Štiavnica* a i. svojí prívlastok ‚banský‘ nemusia mať len od slova *baňa*, ako sa všeobecne myslí, ale od slova *bán* súvisiaceho s termínom *bannum*, *banné* ‚daň‘.

Ďalšie etymologické referáty odznegli v rámci tematického bloku *Slovanská etymologická lexikografia v súčasnosti*. Otvoril ho F. Sławski (Poľsko), ktorý bilancoval osobné skúsenosti z viac ako polstoročnej

práce v oblasti slovanskej etymológie. M. Bjeletičová, A. Loma a J. Vlajičová-Popovićová (Juhoslávia) informovali o princípoch srbského etymologického slovníka, ktorého ukážkový zväzok predstavili účastníkmi rokovania. T. Tođorov (Bulharsko) sa zaoberal problematikou prevzatí a cudzích slov v etymologických slovníkoch. T. Černyšová (Ukrajina) sa sústredila na rôzne aspekty výskumu sémanticky blízkych etymologických hniezd. I. Lučyc-Fedarec (Bielorusko) predniesol kolektívny referát minských etymológov o bielorusko-inoslovanských izolexiách v etymologických slovníkoch bieloruštiny. W. Sędzik (Poľsko) poukázal na význam nárečového a historického materiálu pre etymologický výskum. Osobitný tematický blok venovaný etymológii sa stretol s veľkým záujmom prítomných slavistov; viacerí sa zhodli na tom, že pri organizácii ďalších slavistických kongresov by bolo vhodné uvažovať o vytvorení samostatnej sekcie, ktorá by bola venovaná slovanskej etymológii.

Ako vidno na kongrese – i napriek neúčasti viacerých plánovaných referentov – odznelo množstvo podnetných referátov a následných zaujímavých diskusných príspevkov, ktoré umožnili získať predstavu o súčasných trendoch v oblasti porovnávacej gramatiky slovanských jazykov a slovanskej etymológie. Žiaľ, z programových príčin nebolo možné sledovať mnohé ďalšie referáty, ktoré boli zaradené do iných sekcií. Tak napr. etymológ-slavista, ktorý skúma lexiku konkrétneho slovanského jazyka (obsahujúcu nielen autochtónne výrazy, ale aj cudzojazyčné prevzatia), sa nepochybne musel neraz rozhodovať, či bude sledovať „čisto slavistické“ referáty v sekcii etnogenézy alebo paralelné rokovanie sekcie o jazykových kontaktoch a pod.; kto uprednostnil rokovanie tematického bloku o súčasnej etymologickej lexikografii, nemohol sledovať bloky venované praslovanskej onomastike či historicko-etymologickému štúdiu slovanskej frazeológie. Priamu účasť na krakovskom zjazde slavistov preto bude potrebné doplniť dodatočným štúdiom kongresových referátov v tlačenej forme. Tu si však treba položiť otázku, ako sa s množstvom publikácií, ktoré vyšli v zahraničí pri príležitosti kongresu (a nielen pri nej...), dokážu vyrovnáť naše vedecké knižnice s obmedzenými finančnými zdrojmi. Pri úvahách o ďalšom rozvoji slovenskej slavistiky treba venovať náležitú pozornosť aj tomuto problému.

J. Anderš (Česko) poukázal na zaujímavé výsledky vplyvu stredovekej češtiny na starú ukrajinčinu a na širšie spoločensko-politické okolnosti tohto javu. Nad problémami jazykových kontaktov a ich opisu (prítomných a aktuálnych aj v našej jazykovede) sa na materiáli z výskumu používania poľštiny v Bielorusku, Litve a na Ukrajine zamýšľal poľský dialektológ J. Rieger. Z. Gren (Poľsko) uvažoval o tej istej problematike na výsledkoch jazykovedného bádania na opačnej strane poľského jazykového územia – na poľsko-česko-slovenskom jazykovom pomedzí. Zo slovenských účastníkov zjazdu treba spomenúť referát J. Dudášovej-Kriššákovéj o osobitostiach východnej slovenčiny nezápadoslovanského pôvodu. Autorka vychádza zo S. Cambela, ktorého považuje za zakladateľa sociolingvistiky na Slovensku a za predstaviteľa toho prúdu jazykovedného myslenia v jeho dobe, ktorý reprezentujú H. Schuchardt, L. V. Ščerba a J. Baudouin de Courtenay. Slovensko-ukrajinské jazykové paralely vo východnej slovenčine hodnotí ako výsledok jej vnútorného vývinu, alebo ako výsledok vývinu stimulovaného jej dlhodobým a intenzívnym kontaktom s oblasťou ukrajinského jazyka.

V sekcii o jazykových kontextoch zaujali príspevky, v ktorých sa analyzovali interferencie slovansko-neslovanských jazykov. N. Stangé-Zhironova (Belgicko) si všimla osobitosti ústnych prejavov ruských imigrantov, ktorí prišli začiatkom storočia do francúzsky hovoriacej časti Belgicka. Vplyv francúzskeho prostredia sa prejavuje od individuálnych výpožičiek, gramatických kalkov až po striedanie kódov. (Pri podobných výskumoch by bolo užitočnejšie presnejšie zisťovať, ktoré javy majú vyššiu frekvenciu súvisiacu so spontánnym vyrovnávaním systému materského jazyka a jazyka nového prostredia.) R. Benacchiová (Taliansko) poukazovala na morfológicko-syntaktické vplyvy na jedno slovinské nárečie (rezjanské) na taliansko-slovinskej hranici (oblasť Friuli). Tu ide o storočia trvajúci kontakt slovinčiny s románskym jazykovým areálom. Zaujímavé je autorkino zistenie, že mnohé morfológicko-syntaktické interferenčné javy majú pendanty v bulharsčine a macedónčine. Cenným a dôkladne dokumentovaným príspevkom do tejto problematiky prispela M. Norbergová (Švédsko). Ukázala na porovnaní stupňa znalosti hovorenej a písanej dolnej lužičtiny u staršej, strednej a mladej generácie, ako sa lužickosrbsko-nemecký bilingvizmus

mení na nemecký monolingvizmus. Ústup dolnej lužičtiny autorka znázornila na diagramoch. Prehĺbenú analýzu kalkovaných i prevzatých postponovateľných preverbií podal M. Ciger (Švajčiarsko). Vychádza z korpusu vyše 760 príkladov excerptovaných z lužickosrbských nárečových textov. Vplyvom nemčiny adverbiiá prechádzajú k slovesným predponám. Ide o nápadnú paralelu s burgenlandskou chorvátčinou.

Nad otázkou, koľko gramém má slovanský aspekt slovesa, sa zamýšľal a možné odpovede na ňu naznačoval W. C o c k i e w i c z (Poľsko). Jeho minuciózny prístup k poľskému jazykovému materiálu možno označiť za inštruktívny aj pre porovnávací výskum slovanských jazykov. O vytýčenie nových úloh výskumu slovo tvorných systémov v slovanských jazykoch sa pokúsila E. S. K u b r i a k o v o v á (Rusko). Charakteristiku jednej vrstvy slovenskej frazeológie (frazém so somatickým komponentom) v širšom slovanskom kontexte podala E. K r o š l á k o v á (Slovensko). Konštatovala, že táto vrstva, jedna z najstarších, je vo vybraných jazykoch (slovenčina, čeština, poľština, ruština) veľmi podobná, ba v mnohých prípadoch rovnaká.

Areálové výskumy slovanských jazykov. Aktuálny stav slovanských dialektov. Onomastika. Do tejto podskupiny organizátori zaradili referáty s dialektologickou a onomastickou problematikou, ako aj príspevky z oblasti dejín spisovných jazykov.

L. O l i v o v á - N e z b e d o v á (Česko) predstavila projekt spracovávanía českej mikrotoponymie pomocou počítača. *Slovník pomístních jmen v Čechách* má spracovať pol milióna dokladov v približne 45 000 heslových odsekoch. Na pestrom a zaujímavom antroponymickom materiáli mesta Białystok a jeho okolia Z. A b r a m o w i c z o v á (Poľsko) ukázala, že v etnicky zmiešanom prostredí formovanie súboru krstných mien – na rozdiel od priezvisk, ktoré vo väčšej miere podliehali jazykovej interferencii – v rôznych etnických skupinách do značnej miery záviselo od kultúrnych tradícií týchto skupín. N. P i n t a r i č o v á (Chorvátsko) porovnávala rozličné vrstvy vlastných mien z pragmatického hľadiska v chorvátčine a poľštine. Ide vlastne o zisťovanie (a porovnávanie) ustálených významových prvkov, ktorými sa tieto vlastné mená apelativizujú. Tieto procesy deonymizácie majú v hovorenom a písanom chorvátskom a poľskom jazyku pozoruhodné zhody a rozdiely, ktoré treba zachytiť vo výkladových slovníkoch, pretože znalosť ich štylistických odtienkov je nevyhnutná napr. v prekladateľskej praxi. J. R e i c h a n (Poľsko) poukázal na niektoré zhody poľských nárečí s inými slovanskými nárečiami a jazykmi v oblasti tvorenia slov. Zároveň vyslovil myšlienku, že po vydaní Slovanského jazykového atlasu bude možné vypracovať typológiu slovo tvorných izomorf v slovanských jazykoch. Analýzu vzťahu dolnozemskej Slovákov, predovšetkým na území dnešného Maďarska, k štúrovskej kodifikácii spisovnej slovenčiny podala maďarská Slovenka M. Ž i l á k o v á. Zaujímavé sú najmä jej zistenia o podobe spisovnej slovenčiny v maďarských lokalitách s najväčším počtom Slovákov (Békešská Čaba, Slovenský Komlós a i.) v súčasnosti. I. R i p k a (Slovensko) v referáte *Typy slovanských celonárodných slovníkov* podal zhrnutie doterajších poznatkov teoreticko-metodologického charakteru o analyzovanej problematike a na pozadí konfrontácie so *Slovníkom gwar polskich* predstavil koncepciu teoretickej prípravy a praktickej realizácie vydania *Slovníka slovenských nárečí*. Jedným z mála zjazdových referátov venovaných syntaktickej problematike v nárečiach slovanských jazykov bol príspevok A. F e r e n č í k o v e j (Slovensko). Zaoberala sa v ňom tými podrad'vacích súvetí s podmienkovým vzťahom v slovenských nárečiach z porovnávacieho hľadiska. Po prvý raz sa na slavistickom zjazde hovorilo o slovenských nárečiach na Zakarpatskej Ukrajine, a to v spoločnom referáte troch autorov, prednesenom L. B a r t k o m (Slovensko) (spoluautori Š. L i p t á k – Slovensko a N. D z e n d z e l i v s k a – Ukrajina). Referát podal základné informácie o pôvode, súčasnom charaktere a územnom rozšírení týchto nárečí. Pravopisným reformám v slovanských spisovných jazykoch v 20. storočí sa vo svojom referáte venoval S. Z a p r u d s k i (Bielorusko). Vcelku správne v ňom charakterizoval a zhodnotil aj jazykovú situáciu na Slovensku v súvislosti s vydaním Pravidiel slovenského pravopisu v rokoch 1931 a 1940.

Onomastika. Osobitný tematický blok bol venovaný praslovanskej onomastike. Úvodný referát o bádateľských možnostiach v oblasti praslovanskej onomastiky predniesol K. R y m u t (Poľsko), predseda Medzinárodnej komisie slovenskej onomastiky pri MKS. Napriek tomu, že poznanie praslovanských onymických systémov je dosiaľ málo sústavné, vznikol už značný počet antroponomastických i toponomastických monografických prác; najlepšie preskúmaná je skupina slovanských zložených osobných

mien. Ich základné štruktúry sa utvorili ešte v epoche indoeurópskej, v praslovanskej epoche sa ďalej vyvíjali. Najstaršie slovanské vodné názvy niektorí bádatelia hodnotia ako názvy predslovanské, staroeurópske. Ich východiskom podľa týchto bádateľov nebola praslovanská, ale indoeurópska slovná zásoba. V praslovanskej epoche sa lexikálna báza hydronymie výrazne rozšírila. Staré jazykové štruktúry sa zachovali aj v onymii. Bezpochyby aj veľa miestnych, osadných názvov muselo povstať ešte v čase praslovanskej jednoty. Ďalšie poznávanie úplnej zásoby lexikálnych základov i onymických štruktúr čaká na ďalšie generácie bádateľov.

O staroeurópskej hydronymii a praslovanských vodných názvoch hovoril v referáte J. Udolph (Nemecko). Na základe výsledkov výskumu staroeurópskej hydronymie a analýzy praslovanských vodných názvov sa mu ukazuje, že slovanská pravlast' sa nachádzala na sever od Karpát v priestore, ktorého centrum bolo územie medzi Vislou, bahňami Pripiati a Dneprom. M. Majtán (Slovensko) predstavil vo svojom referáte zložené slovanské osobné mená vyskytujúce sa v slovenskej toponymii. Najviac dokladov je z ojkonymie, desiatky z nich nie sú známe ako mená konkrétnych osôb, poznáme ich iba z osadných názvov, avšak i z terénnych a z vodných názvov. V dobre dokumentovanom Majtánovom referáte sa zasadzuje staršia slovanská onymia do širších slovanských súvislostí. A. Ciešliková (Poľsko) predniesla referát o praslovanských antroponymických apelatívach na základe poľského stredovekého materiálu zo Slovníka staropoľských osobných mien, predovšetkým z mien prezývkeho charakteru. Tieto antropolexémy vznikli alebo boli prenesené do kategórie vlastných mien so všetkými z toho vyplývajúcimi dôsledkami.

Ďalšie referáty s onomastickou tematikou boli zaradené v iných blokoch a sekciách, väčšinou v blokoch o areálových výskumoch slovanských jazykov. Referát V. Blánára (Slovensko) *Teória vlastného mena zo slovanského porovnávacieho hľadiska* vychádzal z výsledkov poslednej autorovej monografie (*Teória vlastného mena*, 1996), ktorá predstavuje syntézu jeho polstoročnej výskumnej práce v oblasti onomastiky. D. Brozovićová-Rončevićová (Chorvátsko) predniesla referát o chorvátskej hydronymii v slovanskom i tzv. staroeurópskom kontexte, A. Nepokupnyj (Ukrajina) o slovanskej terminológii vyvýšeného reliéfu z indoeurópskeho hľadiska, M. Mitkov (Macedónsko) o „synonymických hniezdach“ v macedónskej toponymii, E. Rzetelska-Feleszko (Poľsko) o zmenách v toponymii prebiehajúcich v 20. storočí a i.

Z antroponomastickej problematiky treba tu spomenúť aspoň referáty Z. Kaletovej (Poľsko) o úlohe priezviska v slovanskej kultúre a W. Wenzela (Nemecko) o problematike lužickosrbského a celoslovanského antroponomastického atlasu.

V protiklade k tematickým okruhom týkajúcich sa etnogenézy Slovanov, areálovej lingvistiky, onomastiky a podobne, ktoré už tradične na slavistických kongresoch bývajú najkompaktnejšie nielen obsahovo, ale aj poslucháčsky a diskusne, problematika výskumu súčasných slovanských jazykov bola „rozptýlená“ do tematických okruhov 1. 2. *Jazykové kontakty*, 1. 3. *Konfrontačný výskum a typológia jazykov*, 1. 5. *Jazykové zmeny (kontrolovaný a nekontrolovaný vývin)*, 1. 6. *Význam slovanského jazykového materiálu pre teóriu jazyka*. Málokto by dnes najmä pri riešení základných problémov žiadal striktné oddeľovanie diachronickej a synchronnej lingvistiky (obidva prístupy majú svoje vzájomné prienikové polia), ale z hľadiska krížiacich sa záujmov by bolo bývalo oveľa praktickejšie delimitovať ich napríklad v rámci podsekcii. Takisto z praktických príčin – možnosť zúčastniť sa diskusie alebo si aspoň vypočuť najznámejších slavistov – mohlo sa pri zostavovaní programu prihliadať aj na to, aby sa do jedného programového okruhu podľa možnosti dostali referáty z tej istej výskumnej oblasti. Napríklad osobitné zasadanie sa mohlo venovať tvoreniu slov (teoreticko-metodologický referát známej lingvistky E. S. Kubriakovej o nových prístupoch v skúmaní derivačných systémov v slovanských jazykoch zapadol medzi užšie orientovanými gramatickými referátmi) i štylistike (S. Gajda z Univerzity Opolského vydal od bratislavského zjazdu viac ako desať zväzkov štylistických zborníkov a na programe zjazdu sa to neodrazilo). Aj slovanská sociolingvistika bola roztratená po sekciách, nehovoriac už o aktuálnej problematike vzťahu hovoreného (ústneho) a písaného jazyka a pod.

Zo slovenských účastníkov zjazdu v rámci uvedených tematických okruhov s prihlásenými príspevkami vystúpili J. Sabol (*Fonetický, fonologický a morfológický štatút zvukových javov v slovenčine a češtine*),

E. Krošlákova (*Slovenské frazémy so somatickým komponentom v slovanskom kontexte*), M. Pančíková (*Internacionalizácia lexiky v súčasnej spisovnej poľštine a slovenčine*), P. Žižo (*Kvalitatívny aspekt času vo vývine lexiky*), K. Buzássyová (*Slovenčina ako stredoeurópsky slovanský jazyk*); všetky referáty boli pred zjazdom publikované. Podľa reglementu Medzinárodného komitétu slavistov národnej komitétu prinášajú na zjazd všetky publikované referáty (tieto publikácie by mali byť prístupné v knižnici Slavistického kabinetu SAV, lebo účastníci zjazdu sa k nim dostali skôr raritne či kontaktovo). Podrobnejšie informácie z oblasti synchronnej jazykovedy budú publikované v 1. čísle Jazykovedného časopisu r. 1999, no aj tak chceme už tu upozorniť na aktuálny referát G. Cychuna (Bielorusko) o ekolingvistike a jeho obhajobu jazykov tzv. malých národov, na referát J. Puzyninovej (Poľsko) o odraze spoločenských zmien v slovníku. Veľmi podnetné a originálne bolo vystúpenie G. Thomasa (Kanada) o úlohe výpožičiek z nemčiny v hovorených varietách v slovanských jazykoch v bývalom Rakúsko-Uhorsku. (Svoj referát publikoval v angličtine, predniesol ho po rusky, diskutoval aj po poľsky a mohol komunikovať aj po slovensky.) S pozoruhodným referátom vystúpil V. Vasenco (Rumunsko – Nemecko), v ktorom predstavil rozličné kalky za anglické *who is who* v jednotlivých slovanských jazykoch.

Po prvý raz sa na krakovskom zjazde inovovala – v podstate oživila – štruktúra programu zavedením tzv. tematických blokov (spolu ich bolo 21 a predstavovali 25% z celkového počtu zjazdových referátov). Výhodou tematických blokov bolo, že sa ich vybrali účastníci (maximálne piati a z rozličných krajín) koncentrovali na jednu tému, no z rozličných aspektov. V tematickom bloku *Zmeny v súčasných slovanských jazykoch (1945 – 1995)*, zorganizovanom J. Bosákom (Slovensko), vystúpili S. Gajda (Poľsko), K. Gutschmidt (Nemecko), J. Kořenský (Česko), A. Vidović-Muha (Slovinsko) a M. Radovanović (Nový Sad); všetky referáty boli uverejnené v dvojčíse Jazykovedného časopisu, roč. 49, 1998, s. 5 – 80, venovanom krakovskému zjazdu. Účastníci bloku vlastne predstavili výsledky medzinárodného slavistického grantu, ktorého výstupom je doteraz deväť monografií (do zjazdu nevyšla len monografia bieloruská, macedónska a ukrajinská). Na rozdiel od tradičných konfrontačných, štruktúrno-typologických či iných prístupov sa v tomto projekte veľa priestoru venuje opisu jazykových situácií v jednotlivých slovanských krajinách, jazykovej politike, pre niektorých „novému“, ale čoraz potrebnejšiemu jazykovému plánovaniu aj v slovanských jazykoch, stratifikácii a diferenciácii národných jazykov, medzijazykovým kontaktom a, samozrejme, aj inováciám v čiastkových podsystemoch, ktoré sa udiali za pol storočia. Je tu zreteľná orientácia na skúmanie jazyka v komunikácii, skúmanie komunikačných procesov v širokých sociálnych a psychologických kontextoch.

Rozšírenie tematických blokov by mohlo byť jedným zo spôsobov, ako zefektívniť vedecký program veľkých zjazdov a vyhnúť sa referátom, ktoré síce majú v názve porovnanie, ale venujú sa takým špecifickým problémom, o ktoré nemá záujem viac než zopár špecialistov a patria skôr na sympóziium ako na zjazd. V budúcnosti sa sotva vystačí len s tradičnou konfrontáciou na úrovni jazykových prostriedkov, ale bude treba identifikovať, skúmať a prognózovať prejavy najrozmanitejších tendencií uplatňujúcich sa prakticky v každom slovanskom jazyku. Napríklad: ako sa reagovalo a reaguje na internacionalizáciu domáceho jazyka, ako sa prehľbujúca sociálna diferenciácia spoločnosti odráža v stratifikácii národných jazykov a aké to má dôsledky pre kodifikačnú a regulačnú činnosť v oblasti jazykovej praxe, ako sa jazykový systém vyrovnáva „s destabilizačnými“ vplyvmi hovorených (ústnych) komunikátov, do akej miery sa toleruje variantnosť jazykových prostriedkov a pod. Slavistika je nielen minulosť, ale aj budúcnosť.

Slovenská literárna veda na slavistickom kongrese. XII. medzinárodný kongres slavistov predstavoval mimoriadnu príležitosť na prezentáciu a získanie poznatkov aj z oblasti literárnej slavistiky, a to napriek tomu, že literárna veda nemala na ňom svoje špeciálne sekcie. Prednášok a komunikátov z literárnej vedy odznelo vyše 300. Jednotlivé sekcie sa venovali veľmi rozmanitej problematike, čo prezrádzajú aj ich názvy (porov v úvode).

S tematikou 7. sekcie (Slovanský svet a emigrácia) bezprostredne súvisela panelová diskusia na tému *Emigrantológia – veda o kultúre a literatúre emigrácie*, ktorá prebiehala ako záverečné podujatie z oblasti literárnej vedy a kulturológie.

Tematické bloky s literárnou, folklórnou či kulturologickou problematikou prebiehali pod takýmito názvami:

1. Biblia v kultúre Slovanov.
2. Geopolitické determinanty umeleckého prekladu v slovanskom svete.
3. Dejiny slavistiky.
4. Gramatika národného mýtu.
5. Próza J. Brodského.

Lyrický sujet z hľadiska ruskej poézie 20. storočia.

Slovenskú literárnu vedu na kongrese aktívne reprezentovalo desať účastníkov. Najpočetnejšie bol zastúpený Ústav svetovej literatúry SAV (8), okrem neho Matica slovenská a Filozofická fakulta Prešovskej univerzity. K literárnym vedcom SAV možno pripočítať aj P. Winczera, kmeňového pracovníka Ústavu svetovej literatúry, t. č. prednášajúceho slavistiku na univerzite vo Viedni. Pre úplnosť treba uviesť, že v zborníku resumé kongresových referátov a komunikátov figurujú ako autori aj K. Kenížová-Bednárová z toho istého ústavu SAV, E. Fordinálová, pracovníčka Ústavu slovenskej literatúry SAV, ako aj J. Hvišč z Katedry slovanských filológií a Z. Kákošová z Katedry slovenskej literatúry, obaja z FF UK v Bratislave, ktorí však na kongrese neboli prítomní. Slovenskí slavisti vystupovali predovšetkým v dvoch sekciami: *Slovanské literatúry od moderny po súčasnosť* (S. Pašteková, O. Sabolová) a *Diapazón a hranice slavistiky* (J. Koška, J. Jankovič a romanista L. Franek), najmä však v tematickom bloku Geopolitické determinanty umeleckého prekladu v slovanskom svete (M. Kusá, S. Lesňáková, E. Maliti, B. Suwara-Marčoková). V rámci tohto bloku odzneli aj dva referáty poľských literárnych vedcov (P. Fast, B. Tokarzová). O tento tematický blok, prezentujúci súvislosti viacerých slovanských jazykov a literatúr, bol veľký záujem. Prejavil sa jednak početnou účasťou na ňom (40–50 osôb, pričom na niektorých prednáškach iných sekcií sa zúčastnilo len 5–6 slavistov) a jednak skutočnosťou, že všetky čísla časopisu *Slovak Review* s prednesenými príspevkami, separáty jednotlivých príspevkov i všetky exempláre knihy *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1836–1996 (Stručné dejiny umeleckého prekladu na Slovensku. Zv. 3. ÚSL SAV 1998)* sa ihneď rozobrali.

Pre odbornú prácu prekladového tímu, ako aj tímu riešiaceho problémy moderny a postmodernity kongres priniesol veľa nových podnetov i poznatkov. Užitočné boli aj individuálne stretnutia a rozhovory s poprednými slovakistami, rusistami a komparatistami (predovšetkým z Českej republiky, Ruska, Bulharska, Macedónska a Poľska).

V. Blánár – L. Bartko, J. Bosák, J. Doruľa, E. Králik, S. Lesňáková, M. Majtán

70 rokov činnosti Slovanského ústavu v Prahe

Pri 70. výročí svojej činnosti usporiadal Slovanský ústav v Prahe v dňoch 10.–12. novembra 1998 slávnostné stretnutie pozvaných domácich aj zahraničných hostí. Stretnutie otvoril uvítacím prejavom riaditeľ Slovanského ústavu Akadémie vied Českej republiky Vladimír Vavřínek, slávnostný prejav predniesol predseda Akadémie vied ČR R. Zahradník. S pozdravným prejavom vystúpil zástupca Kancelárie prezidenta Českej republiky, ďalej zástupca Institut des Études Slaves z Paríža (M. Aucouturier), zástupca School of Slavonic and East European Studies z Londýna (R. Pynsent) i zástupca Central European University z Budapešti (J. Bak). Pracovníci Slovanského ústavu potom v pripravených príspevkoch referovali o bohatej a pohnutej histórii a činnosti ústavu – o dejinách ústavu v rokoch 1922–1963 (J. Bečka),

o osudoch Slovanského ústavu po jeho zrušení v roku 1963 až do súčasnosti (S. Wollman), o brnianskej slavistike a jej vzťahoch so Slovanským ústavom (R. Večerka), o Slovanskej knižnici v Prahe a jej vzťahoch so Slovanským ústavom (M. Klímová), o paleoslovensistike (Z. Hauptová), o byzantológii (L. Havlíková), o literárnej vede v Slovanskom ústave (M. Zelenka), o lingvistike a lexikografii (N. Savický), o ruskej emigrácii (L. Běloševská) a o činnosti zboru na výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi pri Slovanskom ústave (J. Špirudová).

Referenti predstavili bohaté výsledky výskumnej činnosti Slovanského ústavu pred domácimi aj zahraničnými hosťami (z Ruska, Ukrajiny, Poľska, Slovenska, Nemecka, Anglicka, Francúzska, Chorvátska, Slovinska a Maďarska).

Na slávnostné stretnutie z príležitosti 70. výročia činnosti Slovanského ústavu v Prahe nadviazala medzinárodná porada účastníkov stretnutia, vedená a sponzorovaná Stredoeurópskou univerzitou v Budapešti. Témou porady bol *Súčasný stav a úlohy slavistiky v stredoeurópskych krajinách*. Zo Slovenska sa na slávnostnom stretnutí i na porade zúčastnil riaditeľ Ústavu svetovej literatúry SAV J. Koška, pracovník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave Ľ. Matejko a podpísaný riaditeľ Slavistického kabinetu SAV.

Ján Doruľa

MENNÝ REGISTER / INDEX OF NAMES

- Abramowiczová Z. 183
 Aksan D. 173
 Albulová O. 177
 Aleš P. 99
 Alexejev A. A. 57
 Alexejev P. 55
 Amirova T. A. 57
 Ananjeva N. E. 175
 Andersen H. 179, 181
 Anderš A. 182
 Andreov (Bogorov) I. 130, 131, 132
 Angelova-Atanasova M. 34–40
 Apresian J. D. 136
 Aucouturier M. 186
 Azbelev S. N. 95
 Bacevič F. 176
 Bačinský A. 45
 Bagin A. 99, 107
 Bak J. 186
 Balážiková K. 81
 Balážová L. 69
 Balážová V. 68
 Bánik T. 81
 Baranová Z. 176
 Bartáková J. 170
 Bartholiny R. 96
 Bartko L. 3–17, 94, 119, 125, 149–152, 167, 183, 186
 Bartková M. 151
 Baudoin do Courtenay J. 182
 Bauer G. 84
 Bečka J. 186
 Bednárová-Kenižová K. 95, 186
 Bel M. 154
 Běloševská L. 187
 Benacchiová R. 182
 Benediková L. 80–81
 Benkovičová J. 67–70
 Benža M. 93, 95, 168, 180
 Bernolák A. 79, 154, 169
 Berynda P. 55
 Besters-Dilger J. 90
 Bezlaj F. 73, 74
 Bieńkowska D. 82
 Birgegü U. 57
 Birnbaum H. 181
 Bjeletičová M. 182
 Blánár V. 83–84, 94, 157, 168, 169, 170, 181, 186
 Bob I. 181
 Bodnár J. 76
 Bolla K. 33
 Bondaletov V. D. 20, 22, 25
 Borek H. 87
 Born M. 84
 Boryš W. 181
 Bosák J. 90–93, 95, 155, 179, 180, 185, 186
 Bosilkov K. 128, 132
 Boswus Ch. 181
 Bragina A. 118, 125
 Brozovičová-Rončevićová D. 184
 Bubak J. 87
 Buffa F. 7, 15, 16, 73, 94, 109–116, 164–165
 Buchta V. 99
 Bukanović T. 25
 Bulič S. K. 54, 57
 Bunganič P. 151
 Buzássyová K. 94, 155–157, 185
 Buzek J. 179
 Calepin A. 77
 Cambel S. 167
 Ciešliková A. 184
 Ciger M. 183
 Cleminson R. M. 41–43, 44–48
 Cockiewicz W. 183
 Čorič B. 90
 Csiriková M. 147
 Cychun H. 151, 185
 Czaplicka-Niedbalska M. 87
 Čáni L. 166
 Čaplovič D. 95, 180, 181
 Čavaga O. 176
 Čeripková M. 127–133
 Černý V. 176
 Čermyšová T. 182
 Čížárová M. 76–78
 Čmírova O. 176
 Čučka P. P. 167
 Dař V. 160
 Dalgat U. B. 118, 119, 125
 Debnár J. 82
 Debus F. 83, 84
 Dell'Agata Dž. 179
 Diederichsen U. 84
 Dmitrijev P. A. 168
 Dobříková M. 74–76
 Dobrovský J. 55, 98, 99, 169, 170
 Doležal P. 79, 154
 Dolník J. 68, 69, 92, 155, 171
 Döpmann H.-D. 172
 Dorovská D. 171
 Doruľa J. 69, 80, 81, 92, 93–96, 140, 141, 153–155, 180, 186, 186–187
 Dubnička J. 78
 Dudášová-Křiššáková J. 93, 94, 151, 182
 Ďurčo P. 69, 135, 141
 Duridanov I. 173
 Ďurišim D. 94
 Ďurovič L. 57, 170
 Dvonč L. 67–71, 80
 Dvončová J. 33
 Dvorník F. 99
 Dzendzelivska N. 3–17, 94, 159, 166, 167, 183
 Dzendzelivskij J. 5, 16, 167
 Eggers M. 181
 Eichler E. 84, 181
 Eliáš M. 95
 Erdmannová-Pandžićová E. 172
 Faska H. 90
 Fast P. 186
 Fedor M. 107
 Fedorková H. 68
 Fedotov G. 25
 Ferenčíková A. 79, 80, 94, 183
 Findra J. 94
 Firc M. 68
 Födvári S. 45
 Fomin B. 19, 25
 Fordinállová E. 186
 Francisci-Rimavský J. 169
 Franek L. 180, 186
 Frank R. 83, 84
 Frimmová E. 82
 Frýdecký J. 76
 Furdík J. 94
 Gajda S. 90, 91, 92, 95, 184
 Galton H. 181
 Gašparíková V. 95
 Gavlovič H. 154
 Georgiev V. 163
 Gešková E. 68
 Glovacki-Bernardi Z. 172
 Gol'berg M. 177
 Gorbačevič K. S. 129, 131, 132
 Gotl I. 74–76
 Graciotti S. 179
 Granitski A. 130, 132
 Gregor V. 82
 Gren Z. 182
 Grigorašova N. 176
 Grigorič V. 99
 Grigorjanová T. 69, 96
 Grivec F. 99
 Grković M. 21, 25
 Gutschmidt K. 90, 91, 95, 127, 132, 172, 185
 Habovštiak A. 73, 80, 94, 153–155, 181
 Habovštiaková K. 81, 170
 Haburčák T. 70–71
 Hannan K. 87–89
 Hanudel'ová Z. 77
 Hapáková M. 168
 Haraksim L. 166
 Hartley J. M. 41
 Hartmann D. 84
 Harweg R. 84
 Hattala M. 79, 158
 Haulík J. 74
 Hauptová Z. 187
 Havlíková L. 187
 Havlová E. 181
 Havráněk B. 151
 Hečko B. 162
 Hejl F. 170
 Hengst K. 84
 Herrity P. 90
 Hetzer A. 173
 Hinrichs U. 172
 Hlůšková H. 95
 Hodinka A. 45, 107

Hodža M. M. 169
 Holovacký J. 77
 Holzer G. 181
 Horák E. 75, 76, 94
 Horák G. 135, 141
 Horálek K. 151
 Horbač O. 76–78
 Horecký J. 69, 80, 91, 155
 Houska L. 147
 Huťanová J. 73
 Hvišč J. 95, 171, 186
 Chebeň M. 68
 Choma B. 76
 Isačenko A. V. 49, 57
 Isajevič J. 45, 46, 47, 48
 Ivanov V. V. 151
 Ižarik B. 120, 125
 Jabur V. 180
 Ján Pavol II. 179
 Janaszek-Ivaničková H. 95
 Jankovič J. 95, 186
 Janyšková I. 181
 Jarmoljuk M. 176
 Jarošová A. 69, 155–157
 Jaskevič A. 82
 Javorskaja G. M. 70
 Jedlička A. 90
 Jefimov A. J. 57
 Jelínek M. 171
 Jenča G. 33
 Jermolenko S. 90
 Jonke L. 75
 Judák V. 82
 Kabakovič A. 118, 125
 Kačič L. 96
 Kadlec J. 99, 107
 Kadlečík I. 171
 Kákošová Z. 95, 186
 Kálal M. 73
 Kaletová Z. 184
 Kalnyň L. 174
 Karamzin N. M. 56, 57
 Karatajev I. P. 46, 48
 Karlíková H. 181
 Karskij E. F. 54
 Kasperský E. 176
 Katičić R. 75, 172
 Kenižová-Bednářová M. 179
 Keremedžijeva-Karaangova M. 135, 142
 Kiliánová G. 95
 Kleiber W. 84
 Klepikova G. P. 174–175
 Klímová M. 187
 Kmetova T. 95
 Kodajová D. 95
 Kohlheim V. 84
 Kollár D. 143–148
 Kollár J. 158
 Končarevič K. 18–25
 Kopertowska D. 87
 Kořenský J. 185
 Kořenský J. 95
 Koš G. 83, 84
 Koška J. 93, 95, 186, 187
 Košková M. 134–142
 Kotulič I. 170
 Kovačev N. 163–164
 Kovačičová O. 81–83
 Krajčovič R. 15, 16, 73, 74, 80, 94, 170
 Král A. 33
 Kralčák L. 80
 Králik L. 72–74, 94, 163–164, 172–173, 181, 186
 Krasnovská E. 81, 82, 94
 Krémery Š. 76
 Krémová M. 92
 Krekovičová E. 95
 Kristophson J. 173
 Krman D. 79, 96
 Kronsteiner O. 173
 Krošlákova E. 69, 80, 82, 94, 183, 185
 Krška J. 81
 Krupa V. 78
 Kubriakova E. S. 183, 184
 Kučera M. 95
 Kučerová K. 95
 Kuchar R. 81, 180
 Kukučín M. 74
 Kulihová A. 75
 Kunzmann-Müller B. 172
 Kurkina L. V. 72–74, 175, 181
 Kurz J. 151
 Kusá M. 95, 186
 Kuželová O. 26–33
 Kwaśniewski A. 179
 Lacko M. 102, 107
 Lalíková A. 78–79
 Lalíková T. 81
 Larin B. A. 54, 57
 Lašuk V. 117–126, 152
 Laur W. 84
 Leonidova M. 135, 142
 Lesňáková S. 180, 186
 Levycký J. 77
 Lifanov K. V. 170
 Lichtenbergová J. 173
 Lilič G. A. 168
 Linhartová V. 170
 Lipay J. 103
 Lipták Š. 3–17, 94, 96, 157–158, 159, 164–165, 167, 175, 180, 183
 Lizanec T. N. 175
 Lloshi Xh. 173
 Lojka A. 117, 125
 Loma A. 182
 Lomonosov M. V. 53, 54
 Lozynský J. 77
 Lučuk I. 176
 Lučyc-Fedarec I. 182
 Lyč L. 118, 119, 120, 125
 Macevková I. 176
 Mačzyński J.
 Macharský F. 179
 Majtán M. 80, 81, 86–87, 94, 170, 184, 186
 Malingoudis Ph. 173
 Maliti E. 95, 186
 Mańczak W. 180
 Markowski A. 90, 92
 Marojevič R. 18, 19, 181
 Martynaň V. 180
 Masárová M. 69
 Mašlanka J. 179
 Masník T. 96
 Matasovič R. 181
 Matejčík J. 73
 Matejko L. 95, 102, 108, 187
 Matjuchina O. 176
 Matula V. 76
 Matuš F. 119, 125
 Mazáč T. 170
 Mečkovskaja N. 90, 92
 Měšťan A. 171
 Mickiewicz A. 179
 Michailovič G. 48
 Michajlova K. 95
 Michelčić J. 18
 Milecová N. 71
 Mirkovič L. 19, 25, 99
 Mirosławska W. 86–87
 Místrík J. 68, 116
 Mítkov M. 184
 Mlavec J. 91, 135, 141
 Mokijenko V. M. 142
 Momčilov I. 131, 132
 Moyzes Š. 74
 Muličák J. 151
 Murgašová A. 166–168, 174–175
 Nábělková M. 92
 Navrátil L. 80
 Nepokupnyj A. 184
 Neščimenko G. P. 90, 168
 Ničeva K. 136, 142
 Nieder W. 160
 Nikolova N. 127–133
 Norbergová M. 182
 Novák A. J. 99, 107
 Novák E. 151
 Ol'chovnikov B. A. 57
 Olivová-Nezbedová L. 183
 Olšavský M. 103
 Ondrejovič S. 92, 159–162
 Ondruš Š. 73, 151
 Oravec J. 78
 Ordoš J. 168
 Orgoňová O. 92
 Orlovský J. 73, 74
 Orr R. 181
 Palárik J. 158
 Palkovič K. 76
 Pančíková M. 94, 185
 Pandev D. 90
 Paňkevč I. 77
 Panov M. V. 52
 Panzer B. 70
 Paslavskij I. 176
 Pašteková S. 95, 186
 Pauliny E. 70, 78, 158, 170
 Pavlášková A. 168–170
 Pavlovič Ch. 129, 132
 Pavlovič J. 82
 Pešorda D. 176
 Petrov A. 16
 Petrufová M. 69
 Piast P. 95
 Pintaričová N. 183

- Pleteršnik M. 73
 Plotnikova A. A. 175
 Plotnikova O. S. 168
 Pokorný M. 170–171
 Popov D. 142
 Popova T. P. 174
 Popović J. 19, 25
 Porák J. 33
 Pospíšil I. 170, 171
 Profantová Z. 95, 179
 Prochorova S. M. 175
 Pšik V. 176
 Pulgram E. 84
 Puzyninová J. 185
 Pynsent R. 186
 Radovanović M. 95, 185
 Raes A. 107
 Rajčanová A. 81, 85–86
 Rapošová M. 41–43, 48
 Reichan J. 183
 Riedelová S. 173
 Rieger J. 182
 Rilski Neofit 129, 130, 132
 Ripecka O. 84
 Ripka I. 73, 80, 90, 94, 183
 Rogić P. 20, 25
 Romportlová M. 171
 Rosa J. V. 79
 Roždestvenskij Ju. V. 57
 Rusanovskij V. M. 168
 Rusek J. 178, 179
 Ruttkay A. 95, 180, 181
 Rymut K. 183
 Rzetelska-Feleszko E. 184
 Sabol J. 82, 94, 151, 180, 184
 Sabolová O. 180, 186
 Sakanovná K. 69
 Samardžija M. 90, 92
 Savický N. 187
 Savičová S. 172
 Sedakova I. A. 175
 Sedlák I. 125
 Sedlák V. 95, 181
 Sedláková M. 176
 Sedov V. V. 180
 Sedzik W. 182
 Seibicke W. 83, 84
 Sekaninová E. 68, 69, 136, 142
 Semjanová M. 15, 17
 Schaadová S. 172
 Schaeken J. 181
 Schaller H. 172
 Schicková I. P. 173
 Schmid W. 84
 Schubertová G. 173
 Schuster-Šewc H. 74, 179
 Schützeichel R. 84
 Schwerdt H. 84
 Siatkowski J. 178, 179
 Sjöberg A. 57
 Skácel J. 171
 Skladaná J. 81, 82, 180
 Skok P. 75
 Skorina F. 117
 Slančová B. 87–89
 Slaninka M. 107
 Slavejkov P. 131
 Slawski F. 180, 181
 Slimák I. 94
 Smarža J. 68
 Smirmov L. N. 82, 135, 157–158, 168, 169, 170
 Smržník Š. 99, 107
 Sobolev A. N. 172, 174
 Soták M. 68, 71
 Sreznevskij I. I. 99
 Stangé-Zhirovova N. 182
 Stanislav J. 73, 158
 Stanislavová Z. 171, 176
 Steinke K. 173, 181
 Stembkova J. E. 168
 Stich A. 90
 Stockyj-Smal R. 76
 Strauss E. 159–162
 Suchanek L. 178, 179
 Sumarokov A. P. 53
 Superanskaja A. V. 19, 20, 25
 Suprun A. J. 151
 Suwara-Marčoková B. 95, 186
 Svetoň J. 17
 Szumska U. 87
 Šafárik P. J. 151, 154, 158
 Šarovoľskij V. 76
 Ščerba L. V. 143, 182
 Šebestová A. 69
 Šelud'ko D. 76
 Ševčenko T. 176
 Šíma P. 151
 Šimková M. 92
 Širajev E. N. 95
 Širokova A. G. 168
 Šiškov A. S. 56
 Šivic Dularová A. 180, 181
 Škoviera D. 108
 Škultéty J. 76
 Šolčinu-Schulze J. 90
 Špirudová J. 187
 Štec M. 151
 Štefanovičová T. 95, 181
 Števec J. 94
 Štolc J. 4, 5, 15, 17
 Štúr L. 79, 154, 158, 170
 Šugar I. 75
 Šulek B. 74–76
 Šumadová N. 176
 Švagrovský Š. 49–57, 97–108
 Švihranová B. 176–178
 Taranenko A. A. 69
 Tarnóczy M. 103
 Tepljakov I. 176
 Thomas G. 185
 Tibenská E. 90–93
 Tiefenbach H. 84
 Tkadlčík V. 100, 108
 Tóbiš Š. 4, 5, 10, 15, 17, 167
 Todorov T. 182
 Tokaržová B. 95, 186
 Tolstoj N. I. 20, 25, 57
 Tomachin G. 19, 25
 Topoliňska H. 179
 Toporišić J. 90
 Torbar J. 75
 Trofimovič K. 177
 Trubačov O. N. 72, 80, 179
 Trup L. 162
 Tuguševa R. 82, 169
 Turis J. 4, 17
 Udolph J. 84, 184
 Uluchanov I. S. 57
 Unbegaun B. O. 20, 24, 25
 Urbančová H. 93
 Urbanová N. 123, 125
 Urbanová S. 176
 Vaculík L. 171
 Vačkova K. 90, 91
 Vahylevyč I. 77
 Vajs J. 99, 100
 Valčíková P. 181
 Valičová-Nedeljkovičová D. 172
 Vaľová M. 177
 Vanovičová Z. 95
 Vapordžijev V. 135, 142
 Varbot Ž. Ž. 181
 Varchola M. 94
 Vascenco V. 185
 Vašica J. 99
 Vaško I. 82, 83
 Vavro J. 151
 Vavřínek V. 180, 181, 186
 Vážny V. 5, 17, 167
 Veber A. 75
 Večerka R. 187
 Veličkovič D. 18, 19,
 Vendina T. I. 174, 175
 Venediktov G. K. 168
 Vermezovičová A. 173
 Vidović-Muha A. 185
 Vinogradov V. V. 49, 50, 51
 Vlajičová-Popovičová J. 182
 Volf E. M. 68
 Vozár J. 82
 Vukanović T. 20, 21, 22, 25
 Vukasović A. 74
 Vystřil J. 103, 108
 Wachtarczyková J. 92
 Wenzel W. 184
 Wincezer P. 186
 Wojtyła-Świerzowska M. 181
 Wollman S. 187
 Wollmanová M. 68
 Wolnicz-Pawłowska E. 85–86, 87
 Wrocławski K. 179
 Zahradník R. 186
 Zambor J. 171
 Zand G. 171
 Zapasko J. 45, 46, 47, 48
 Zaprudski S. 183
 Zelenka M. 171, 187
 Zelenková A. 170
 Zelinský B. 176
 Zemánek J. 82
 Zoch I. B. 74
 Zemberová V. 171
 Žeňuch P. 58–66, 80, 82, 93, 94, 96
 Žigo P. 78–79, 80, 94, 185
 Žiláková M. 183
 Živov V. M. 90
 Žurav'ov V. K. 168